

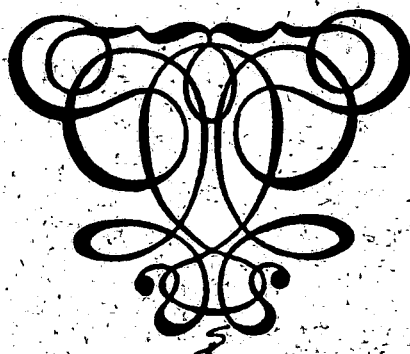
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN



INNEHÅLL

Halvar G. F. Sundberg, Något om den korporationsrättsliga regleringen i Sverige. — Lars Frykholm, Till Esaias Tegnér's politiska äskädning. — Översikter och meddelanden. Konstitutionella frågor vid 1940 och 1941 års lagtima riksdag. Av *Sune Holm*. — Utrikesutskottet vid 1940 och 1941 års riksdagar. Av *Sven Grafström*. — Vägväsendets förstatligande. Av *Olof Sörndal*. — Tidskriftsöversikt. Av *Bror Gösta Cederström*. — Litteraturgranskningar. Le conflit de 1905 et les traités de Carlstad. La conférence de Carlstad, d'août-septembre 1905 par *Joh. Hellner*. Les négociations de Carlstad par *Benjamin Vogt*. Anm. av *A. Brusewitz*. — Paavo Kastari, Eduskunnan hajoitus Suomen oikeuden mukaan (Den parlamentariska upplösningsrätten enligt finsk lag). Anm. av *R. Erich*. — Sven Lindman, Statsskick och förvaltning i Finland. Anm. av *Arne Wählstrand*.

ARG. 44

1941

HAFT. 3

LUND . . . STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION . . . LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

PRENUMERATIONSANMÄLAN

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under år 1941 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, E. LINDAHL, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMÆNIUS, Göteborg (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1940.

Fahlbeckska Stiftelsen.

Statsvetenskaplig Tidskrift har utgivit sitt tredje häfte för året. Det innehåller tvenne uppsatser, en av prof. *H. Sundberg* om »Den korporationsrättsliga regleringen i Sverige» och den andra av fil. lic. *L. Frykholm* med titeln »Till Esaias Tegnér's politiska åskådning». — Å översiktsavdelningen redogör notarien *S. Holm* för »Konstitutionella frågor vid 1941 års lagtima riksdag» och *S. Grafström* för »Utrikesutskottet vid 1940 och 1941 års riksdagar», varjämte doc. *O. Sörndal* skriver om »Vägväsendets förstatligande». — Avdelningen för litteraturgranskningar upptar en av prof. *A. Brusewitz* författad anmälan av tvenne i tidskriften »Le Nord» publicerade framställningar av Karlstadsförhandlingarna 1905, den ena av *J. Hellner* och den andra av *B. Vogt*, vidare en anmälan av *Paavo Kastaris* arbete om den finska upplösningsrätten (anm. av *R. Erich*) och slutligen en av *S. Lidmans* populärt hållna framställning av »Statsskick och förvaltning i Finland» (anm. av *A. Wählstrand*). Tidskriftsöversikten är som vanligt författad av *B. G. Cederström*.

NÅGOT OM DEN KORPORATIONSRÄTTSLIGA REGLERINGEN I SVERIGE

AV PROFESSOR HALVAR G. F. SUNDBERG, STOCKHOLM

Strävanden mot en korporationsmässig organisation av samhället hava under det senaste decenniet framträtt på skilda håll och även i flera länder, i större eller mindre omfattning, förverkligats. Mest bekanta äro förhållandena i Italien och Tyskland; de korporativa samhällsorganisationer, som där skapats, torde åtminstone hava bidragit till möjliggörande av den fantastiska statliga kraftutveckling, som gjort axelmakterna till öppna eller beslöjade herrar över Europa från Kirkenäs till Kandia och från Brest till Constanza.¹ Men även andra — vanligen mindre kända — exempel finnas. Ett erbjuder Portugal, som undergått en korporativ reorganisation, vilken förvandlat landet från en förfallen stat, beredd att realisera sina kolonier, till en ekonomiskt sund och livskraftig kolonialmakt. Dollfuss' Österrike liksom Estland hade ävenledes begynt en korporationsmässig reorganisation, ehuru den åtminstone i Österrike icke hann genomföras, innan dessa länders timma slagit. I Belgien, Frankrike och Norge hava jämväl korporativa idéer framträtt — om av tillfällig eller varaktig natur får framtiden utvisa. Också inom ett demokratiskt statsskickets ram hava tendenser till en korporativ organisation av näringslivet kommit till synes. Så är främst förhållandet i Schweiz, men även Roosevelts »new deal» har ansetts innehålla vissa korporativa element.²

De korporativa organisationssträvandena framträda närmast såsom en reaktion mot de brister, med vilka det på franska revolutionens idéer grundade liberala statsskicket visat sig behäftat. Korporationssträvandena äro därför på en gång reaktionära och reformis-

¹ Artikeln skrevs våren 1941.

² Se Gunder Hansen, *Den moderne staenderstat*, och SOU 1935:66, bil. 26, 27, 28.

tiska. Det gamla ståndssamhället var en tidigare form av en korporationsmässig samhällsorganisation — då korporationsstaten sålunda i viss mån har ståndstaten till förebild, kan den följaktligen i motsvarande mån betecknas såsom reaktionär; i övrigt är den emellertid en nyskapelse och sålunda reformistisk. Ståndssamhället karakteriserades bland annat därav, att mellan medborgarna och den centrala statsmakten funnos på näringsgemenskapen grundade organisationer, av vilka medborgarna voro medlemmar; på grundval av dessa organisationer byggdes den statliga folkrepresentation, som kunde finnas. Genom de liberala idéernas genombrott, främst näringsfriheten, sönderslogs denna samhällsorganisation. Mellan staten och individen fick enligt den franska revolutionsförfattningen icke finnas något mellanled: »Il n'y a plus ni jurandes, ni corporations de professions, arts et métiers». Resultatet blev emellertid, såsom utvecklingen givit vid handen, att den relativt fasta, på yrkes- och livsgemenskap grundade ståndsindelningen ersattes av den lösligare klassindelningen; motsättningen mellan kapital och arbete blev den för denna indelning avgörande faktorn.

Den uppfattning, som utgör grundvalen för de korporativa strävandena, synes i huvudsak kunna angivas på följande sätt.¹

Då staten i enlighet med den liberala uppfattningen intog en passiv hållning till klassbildningen och lät motsättningen mellan kapital och arbete fritt utvecklas och tillspetsas, framkallades sammanslutningar för tillvaratagandet av klassintressena; på dessa sammanslutningars grund uppbyggdes sedan klasspartier. Sålunda uppkommo i flertalet europeiska länder arbetarpartier och senare även bondepartier. Dessa klasspartier eftersträvade att bemäktiga sig statsmakten för att kunna ställa den i klassens tjänst; det extremaste exemplet härpå är »proletariatets diktatur». Det liberala statsskicket låter medborgarnas inflytande på allmänna angelägenheter bestämmas icke av deras samhällsliga betydelse utan efter den numeriska principen. Det ger därigenom de talrikare klasserna en ofrånkomlig övermakt, som möjliggör ett majoritetsvälde, utestängande andra, värdefulla samhällsskikt från direkt inflytande å allmänna angelägenheter. Då klassen i motsats till ståndet icke är en fixerad enhet, kan dessutom klassens övervikt säkras genom att

¹ Framställningen bygger i huvudsak på G u n d e r - H a n s e n, a. a.

i dess partiorganisation upptagas andra, mer eller mindre likställda element, såsom då arbetarpartiet uppsuger lägre tjänstemän samt handelsanställda och andra »manschettyrken». Allt eftersom klasspartiet lyckas i sin strävan att ernå herraväldet över statsorganisationen, kommer landets styrelse att övertagas av partifunktionärer, såsom förhållandet blivit i de nordiska länderna, utpräglat i Sverige, Norge och Danmark, mindre i Finland. Då statsapparaten tages i klassintressenas tjänst, måste emellertid konsekvensen bliva, att de egentliga statsuppgifterna, som äro klasspolitiskt ointressanta eller rent av hinderliga, av partiregementet skjutas i bakgrunden och försummas. Karakteristiskt har också varit, att omsorgen om de klasspolitiskt önskvärda reformerna fått undantränga vården av statens primära uppgifter i utrikes-, försvars- och ordningsväsendet.

Klasspartistaten har en inneboende tendens till totalitet. Den kännetecknas sålunda av en oavbruten tillväxt av de uppgifter vilka staten skall besörja. Det blir icke blott allehanda socialpolitiska regleringar, utan även ekonomiska: statsingripanden i produktionen, kontingenteringar, subventioner, kreditregleringar, prisregleringar, tvångskarteller, konjunkturpolitik o. s. v. I sin tur leder detta till en för det enskilda näringslivet hinderlig och så småningom medborgarna utarmande beskattning; de oavbrutna inskränkningarna av den kommunala självstyrelsen har hos oss varit ett ytterligare uttryck för samma statliga totalitetssträvan. Folkrepresentationen ställes inför uppgifter av sådan art och mångfald, att den varken får tid eller har förmåga att lösa dem. Den liberala samhällsorganisationen leder därmed fram till det motsägande resultatet: den totala staten, verksam på alla tänkbara områden, men utan kraft och auktoritet på de för statens bestånd väsentliga.

En reaktion mot liberalismen är marxismen. I viss mån betecknar emellertid denna en fortsatt utveckling av totalitetssträvandena, ehuru där utvecklingen gått s. a. s. över vattendelaren. Marxismen vill en socialisering av produktionsmedlen, en central reglering av den ekonomiska fördelningen, avskaffandet av den s. k. arbetsfria inkomsten och medborgarnas förvandling till löntagare.

En annan reaktion är korporatismen. Den är knappast som liberalismen eller marxismen en teori, utan snarare ett uttryck för

ett praktiskt behov. Detta hindrar icke, att korporatismen haft sina teoretiker. En sådan var Walter Rathenau: han ville organisera samhällsekonomin såväl horisontalt, genom en förening av alla företag av samma slag (t. ex. alla verkstäder), som vertikalt genom en förening av hela produktionskedjan inom varje fack (t. ex. från gruvorna till järnhandlarna); härigenom skulle möjliggöras såväl en planhushållning under statstillsyn som ett lösande inom organisationernas ram av konflikterna mellan arbetsgivare och arbetstagare. En annan var den österrikiska nationalekonomen Othmar Spann: han uppdelade efter Platons förebild samhället i tre stånd: näringsståndet, det politiska ståndet (statstjänstemän och militär), samt kulturståndet; dessa skulle sedan i ett ständerhus avgöra gemensamma angelägenheter. Slutligen är att nämna Pius XI:s encyklika »Quadragesimo anno»: näringskorporationer skulle bildas genom fria sammanslutningar mellan arbetare och arbetsgivare byggda på produktionsgemenskapens grund, och dessa skulle själva handha de sociala problemen, vilka staten följdriktigt skulle hållas utanför.

Vad som förenar de olika korporativa formerna är, att de samtliga bygga samhällsorganisationen på människan och arbetet. Såsom arbetande individ är människan icke blott ett nummer utan ingår i ett sammanhang, ur vilket hon icke kan eller får ryckas; där har hon sakkunskap, som kan komma organisationen och därmed samhället till nytta — i politiken är hon på sin höjd dilettant. Dessa korporationer böra därför själva få icke blott handha sina egna angelägenheter, utan även i största möjliga utsträckning anförtros självförvaltning. Inom dessa korporationer skola motsättningar mellan arbetsgivare och arbetstagare eller av andra slag utjämnas, regleringar av marknader, priser och försäljningsvillkor åstadkommas, tvister biläggas samt de sociala problemen lösas; staten bör ej besväras härmed. Då den direkta statsverksamheten sålunda kan inskränkas till de egentliga statsuppgifterna, kan verksamheten koncentreras och vinna i effektivitet.

På de sålunda skapade korporationerna kan även statsstyrelsen uppbyggas. Korporationerna kunna sålunda utgöra grundvalarna för ett större, för hela landet gemensamt organ, genom vilket det korporationsmässigt organiserade folket deltagar i landets styrelse; detta organ blir alltså en modern motsvarighet till den svenska

ståndsriksdagen. Genom att de olika korporationerna antagas sända sina mest framskjutna och inflytelserika män till folkrepresentationen, förmenas denna komma att bildas av en samhällelig elit. Om regeringssättet skall vara demokratiskt eller autokratiskt är däremot en fråga, som icke beror av om samhället organiserats korporationsmässigt eller icke; det autokratiska systemets betydelse har varit, att det kunnat snabbt genomdriva en korporativ samhällsorganisation. —

Den korporativa samhällsorganisationen synes med ledning av det anförda kunna sammanfattas sålunda: Samhället uppbygges efter organiska principer genom att mellan medborgaren och staten inskjutas av staten erkända subjekt, vilka bildas på grundval av medborgarnas yrkessamhörighet och för handhavande av egna, gemensamma intressen, men vilka därjämte anförtros en självförvaltning inom den med yrket sammanhängande ekonomi- och socialförvaltningen. Av dessa korporationer skall sedan folkrepresentationen bildas.

Det föreligger icke någon anledning att här ingå på något bedömande av den korporativa samhällsorganisationens för- eller nackdelar, dess värde och framtid, om den, som dess ivriga anhängare göra gällande, innebär den ideala organisationsformen eller om den, som dess argaste motståndare påstå, medför den västerländska kulturens undergång. Jag skall uppehålla mig vid en annan sida av problemet.

Det anförda har visat, att den korporativa organisationsformen har tvenne led. Det ena utgöres av korporativa enheter, byggda på intressegemenskapens grund, det andra av en på dessa korporationer byggd folkrepresentation. Det senare ledet kan uppenbarligen icke genomföras, utan att det första föreligger, men däremot är det icke något hinder, att korporativa intresseenheter förefinnas, utan att någon på dem byggd statsrättslig organisation kommer till stånd. Då dessa korporativa intresseenheter skola vara av staten erkända och hava anförtrotts självförvaltning, utgöra de förvaltningsrättsliga företeelser.

Därest den korporationsmässiga samhällsbyggnaden icke blott är en skrivbordskonstruktion, som sedan liksom liberalismen och

marxismen frivilligt eller tvångsvis, med eller utan blodsutgjutelse, genomföres i verkligheten, kan den icke för sitt förverkligande vara beroende av statliga maktspråk. Detta naturligtvis icke så att förstå, att korporationerna skulle kunna existera utan statens medverkan; de tarva, som nämnts, statligt erkännande och skola av staten anförtros självförvaltningsuppgifter. Men liksom kommunerna äro naturliga samhällsbildningar, vilka erhållit kommun-, men icke samhällsegenskapen genom ett statligt erkännande, så måste också korporationerna, om de skola kunna anses såsom naturliga gemenskaper inom samhällslivet, vara både faktiska och rättsliga enheter. Och i sådant fall böra korporationsmässiga bildningar kunna påvisas inom varje samhälle, således även inom en på partisystemet uppbyggd samhällsordning, som våra dagars Sverige.

* * *

Innebörden av uttrycket »korporation» är icke i svenskt språkbruk klar. I svenska akademins ordbok upplyses härom: »Korporation ... (i synnerhet i fackspråk) församling eller sammanlutning eller organisation och dylikt, som i rättsligt hänseende uppfattas och gäller såsom en särskild person och vars verksamhet är inriktad på bestämt (bestämda) mål och fortgår oberoende av de enskilda medlemmarnas växling; stundom i allmännare användning; ... särskilt i inskräntare användning, om dylik sammanlutning av personer med gemenskap i yrke eller arbete, särskilt (i fråga om äldre förhållanden) om skrå; ... särskilt politiskt om olika stånd eller på visst sätt organiserade yrkesgrupper såsom konstitutiva element i styrelseform».

Som juridisk term är »korporation» mera ett vetenskapligt begrepp än ett lagtekniskt. Uttrycket korporation förekommer emellertid på några ställen i grundlagarna. Enligt RF § 90 må sålunda under riksdagens, dess kamrars och utskotts överläggningar och prövning icke uti något annat fall eller på något annat sätt än grundlagarna bokstavligen föreskriva, komma »frågor om ... enskilda ... korporationers förhållanden»; i RF § 107 förklaras »enskilda korporationers rättigheter och angelägenheter» ej få vid dechargedebatter ens nämnas ännu mindre någon riksdagens pröv-

ning underställas; härmed korresponderar stadgandet i RO § 57. Och i § 60 stadgas, att monopolier ej få annorledes än i civillagstiftningens ordning fastställas till vinning för »enskilda korporationer». — I dessa sammanhang torde uttrycket helt enkelt betyda »juridisk person». Ett sådant korporationsbegrepp är emellertid alltför omfattande för att motsvara nutida förvaltningspråk.

I TF 2: 4, första stycket, äldre lydelsen, omtalas »publika korporationer»; dylika korporationers »relationer, memorialer och ämbetsbrev» skulle anses såsom allmänna handlingar. Uttrycket hade här en inskräntare mening; endast juridiska personer av offentlig-rättslig natur falla under begreppet; i Hagmans stora grundlagsedition anmärkes, »att kommuner av högre och lägre ordning därunder inbegripas». Kommuner och korporationer äro emellertid i nutida språkbruk näppeligen samma sak, varför även detta korporationsbegrepp är oanvändbart.

I kungl. stadgan den 2 juni 1933 för kommunala mellanskolor § 92 förekommer även uttrycket »korporation»: »Därest skolan upprätthålles av borgerlig kommun, intager skolstyrelsen i ekonomiska frågor till den anslagsbeviljande korporationen samma ställning, som tillkommer folkskolestyrelse gentemot kommunal- respektive stadsfullmäktige». Enahanda föreskrift ingår i kungl. stadgan den 7 juni 1934 för högre folkskolor § 79. I dessa fall användes sålunda korporationsbeteckningen för att beteckna kommunala kollektivorgan. Även riksdagen och dess kamrar bruka stundom så betecknas, när dessa organ uppträda såsom en kår eller handhava sina egna angelägenheter såsom sammanslutning.¹ Då emellertid nämnda kollektivorgan icke äro självständiga rättssubjekt utan allenast organ för dylika subjekt, synes icke heller detta korporationsbegrepp kunna användas såsom grund för en bestämning av korporationen såsom rättssubjekt.

Lagen den 29 juni 1917 om försäkringsrådet innehåller i 2 §: »Därjämte må förslag till representanter [i försäkringsrådet] för arbetsgivarna eller för arbetarna avgivas av landsting och stadsfullmäktige i stad, som icke deltaga i landsting, samt av hushållningssällskap ävensom av annan korporation eller förening, vilken

¹ Reuterskiöld, Korporations- och kyrkorätt, sid. 19 ff., betecknar dem såsom »institutionskorporationer».

Konungen, efter därom av försäkringsrådet gjord framställning, finner böra tillerkännas rätt att avgiva sådant förslag». Vad texten förstår med korporation är, som synes, ganska oklart. Till grund för stadgandet låg emellertid ett förslag av socialförsäkringskommittén, vari anfördes bland annat följande:

»För avgivande av förslag för tillsättande av de ifrågavarande representanterna torde ... böra anlitas sådana sammanslutningar av intresserade, som omfatta större intresseområden och i övrigt kunna anses äga tillräckliga kvalifikationer. Med hänsyn till beskaffenheten av rådets uppgifter och till önskvärheten av att erhålla förslag från korporationer inom så många områden som möjligt av dem, som omfattas av olycksfallsförsäkringslagen, synas förslag böra kunna avgivas, icke allenast ... av arbetsgivareföreningar ... och av arbetareorganisationer ... utan även av hushållningssällskapen och handelskamrarna samt därjämte ... av andra liknande föreningar eller korporationer, som av Kungl. Maj:t ... finnas böra tillerkännas förslagsrätt.» Departementschefen anförde, att förslagsrätt borde tillerkännas arbetsgivar- och arbetarsammanslutningar. »Emellertid torde ... förslagsrätten böra utsträckas jämväl till andra slag av korporationer.» Förslagsrätt syntes »kunna tillerkännas jämväl korporationer, i vilka» både arbetsgivar- och arbetarintressena vore representerade. »Med hänsyn jämväl till önskvärheten att erhålla förslag från så många intresserade korporationer som möjligt» förordade departementschefen den slutliga avfattningen.¹

Som härav synes framgå avser 1917 års lag med »korporationer» intressesammanslutningar utan angiven begränsning. Detta begrepp synes närmare överensstämma med förvaltningspråket men är dock alltför vidsträckt.

Från korporationsbegreppet torde sålunda till en början böra avskiljas alla enbart civilrättsliga sammanslutningar och termen förbehållas vad tryckfrihetsförordningen benämnde »publika korporationer», d. v. s. den offentliga rättens juridiska personer.

Det för det offentlighetsrättsliga subjektet karakteristiska är, att det framträder såsom erkänd utövare av en offentlig funktion. Subjektet har härigenom så att säga lyfts upp ur de civilrättsliga perso-

¹ Kungl. prop. nr 228/1917, sid. 8 f.

nernas inbördes principiellt likvärdiga krets och erhållit en högre uppgift. Detta innebär icke, att det offentlighetsrättsliga subjektet allenast har offentliga funktioner; då varje offentlighetsrättsligt subjekt tillika alltid äger privaträttslig rättskapacitet, kan det hava huru omfattande privaträttslig verksamhet som helst. Men det medför, att subjektet alltid i någon, om än aldrig så ringa mån måste fungera såsom en av staten erkänd utövare av en till den offentliga förvaltningen hörande verksamhet. Detta förutsätter i sin tur någon form av maktdelegation från staten till subjektet. Det räcker sålunda icke med att subjektets bildande blivit av staten godkänt, såsom exempelvis genom Kungl. Maj:ts stadfästelse av ett bankaktiebolags, ett försäkringsaktiebolags eller ett ömsesidigt försäkringsbolags bolagsordning, Kungl. Maj:ts tillstånd till elektriska anläggningar eller KB:s tillstånd till pantlånerörelse. Utan det fordras, att dess offentliga förvaltningsfunktion blivit av staten bestämd, exempelvis att subjektet erhållit bemyndigande till offentlig maktanvändning, såsom kommunernas beskattningsmakt och förordningsmakt; eller att det uppdragits offentliga förvaltningsuppgifter, såsom de enskilda högskolornas examinationsrätt; eller att dess verksamhet befunnits vara av sådant offentligt intresse, att det tillagts en varaktighetskaraktär, så att det icke kan självständigt upplösas, utan måste fortsätta verksamheten, till dess staten annat medgiver.

Korporationen är sålunda ett slags offentlighetsrättsligt subjekt. Det finns emellertid även andra: stat, kyrka, kommuner, anstalter och stiftelser. En ytterligare gränsbestämning bör därför äga rum.

Vad först angår stiftelsen och anstalten, skilja de sig från korporationen därutinnan, att denna är en sammanslutning av fysiska eller juridiska personer, vilken av rättsordningen erkänts såsom självständigt rättssubjekt. Stiftelsen däremot är en som juridisk person erkänd förmögenhetsmassa, avsedd att tjäna ett av stiftaren bestämt ändamål. Anstalten vilar icke heller på en personsammanslutning, men den skiljer sig från stiftelsen därutinnan, att den ej bygger på en förmögenhetsmassa; anstalten är en förvaltningsverksamhet, vilken så att säga personifierats och erkänts såsom juridisk person.¹

¹ Reuterskiöld, a. a., sid. 19 ff., betecknar anstalter och stiftelser såsom »institutionskorporationer» i motsats till »fria korporationer».

Staten är den, från vilken all myndighet i samhället principiellt utgår, varför ingen förväxling mellan staten såsom det ursprungliga maktutövande subjektet och korporationen såsom subjekt med en från staten härledd offentlig makt kan vara att befara. Kyrkan uppvisar i mycket parallella drag med de frikyrkliga sammanslutningarna, men den skiljer sig från dem genom sin av staten bestämda, i princip hela folket omfattande verksamhet och sin karaktär av en med staten samorganiserad institution.

Kommer så kommunen; sedan man begreppsmässigt utskilt denna, böra de offentlighetsrättsliga subjekt, som därefter återstå, vara att anse såsom korporationer.

Innan man ingår på begreppsundersökningen må därför här lämnas en översikt av de offentlighetsrättsliga subjekt, vilka sålunda kunna betecknas såsom korporationer, givetvis utan varje anspråk på fullständighet. Korporationerna synas i huvudsak vara av fyra huvudslag: närings-, yrkes- och ståndskorporationer; ekonomiska korporationer; sociala och kulturella korporationer; samt religiösa korporationer.

Närings-, yrkes- och ståndskorporationer äro: ridderskapet och adeln med riddarhusordning utfärdad av Kungl. Maj:t den 22 juni 1866; förening av näringsidkare såsom arvtogare till de forna skråna med reglementen fastställda enligt NärF § 14 av överståthållarämbetet eller KB; järnkontoret inrättat enligt kungl. brev den 29 december 1747; apotekarsocieteten med stadgar fastställda av Kungl. Maj:t den 21 mars 1881; handelskamrarna med stadgar fastställda av Kungl. Maj:t enligt kungl. kung. den 15 december 1916 angående auktoriserade handelskamrar; och hushållningssällskap med stadgar fastställda av Kungl. Maj:t enligt kungl. kung. den 8 juni 1923 med allmänna grunder för hushållningssällskapsorganisation.

Ekonomiska korporationer äro: Sveriges allmänna hypoteksbank (kungl. förordning den 16 maj 1890 angående Sveriges allmänna hypoteksbank); hypoteksföreningar (kungl. förordning den 16 maj 1890 angående de allmänna grunder, som vid hypoteksföreningars bildande och framtida verksamhet skola till efterrättelse lända); stadshypoteksföreningar (kungl. förordning den 17 maj 1936 angående grunderna för stadshypoteksföreningars bildande och verksam-

het); bostadskreditföreningar (kungl. förordning den 3 augusti 1929 om Svenska bostadskreditkassan och om bostadskreditföreningar); samt centralkassor för jordbrukskredit och jordbrukskassor (kungl. förordning den 3 juli 1930 om jordbrukets kreditkassor).

Sociala och kulturella korporationer äro dels de olika akademier samt vittra och lärda samfund, som vunnit statlig fastställelse, samt patriotiska sällskapet och sällskapet Pro Patria, dels ock: Det frivilliga skytteväsendet i Sverige med grundstadgar stadfästa av Kungl. Maj:t den 24 mars 1916; Sveriges landstörmsföreningars centralförbund med grundstadgar fastställda av Kungl. Maj:t den 2 december 1927; Sveriges frivilliga motorbåtskår enligt kungl. brev den 30 oktober 1931; Svenska röda korset med grundstadgar fastställda av Kungl. Maj:t den 10 december 1937 och Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet med stadgar fastställda av Kungl. Maj:t den 17 juni 1932.

Religiösa korporationer bilda de icke-territoriella församlingarna (LFS § 7), församlingar av främmande trosbekännare, som erhållit rätt till offentlig religionsövning (kungl. förordning av den 31 oktober 1873 angående främmande trosbekännare och deras religionsövning) och av mosaiska trosbekännare (kungl. förordning den 30 juni 1838 angående mosaiska trosbekännares skyldigheter och rättigheter här i riket samt kommerskollegii cirkulär den 13 augusti 1838 angående en fastställd särskild ordning för mosaiska trosbekännare i avseende på utövningen av deras religion m. m.).

Kommunen är det offentlighetsrättsliga subjekt, som står korporationen närmast; så nära till och med, att det finnes gränsföreteelser såsom hushållningssällskapen och de icke-territoriella församlingarna. Den närmare bestämningen av korporationsbegreppet kan därför lämpligen ske under jämförelse med kommunbegreppet.

Kommunen är en av staten erkänd, tvungen territoriell sammanslutning, utrustad med tvångsmakt över sina medlemmar och med förmåga såväl att handhava sina egna ekonomiska angelägenheter som att självständigt besörja statliga förvaltningsuppgifter.¹

Liksom kommunen är en förening med »medlemmar», är även korporationen en sammanslutning av fysiska eller juridiska per-

¹ Sundberg, Kommunrätt, sid. 29 ff.

soner, vilken av rättsordningen erkänts såsom offentligrättsligt rättssubjekt. Några exempel må belysa detta: »Idkare av samma yrke eller olika yrken» kunna bilda förening för yrkesangelägenheter, hushållningssällskapen hava »ledamöter»; en handelskammare är enligt legaldefinitionen »en på sammanslutning mellan näringsidkare grundad institution»; Sveriges allmänna hypoteksbank och hypoteksföreningarna bestå av »delägare» och stadshypoteks- och bostadskreditföreningarna hava »medlemmar»¹; järnkontoret »tillhör de järnbruk, vilka för smide i kontoret vunnit delaktighet»; »apotekarsocieteten utgöres av samtliga apoteksinnehavare i riket»; innehavare av tillstånd till yrkesmässig trafik bilda »förening av utövare av sådan trafik»; och dissentersförsamlingen består av »bekännare av annan kristen troslära än den evangelisk-lutherska».²

Korporationen är liksom kommunen av staten erkänd. En kommun bildas i våra dagar efter Kungl. Maj:ts förordnande, ett municipalsamhälle tillkommer genom att Kungl. Maj:t förordnar om stadsstadgarnas tillämpning; köpingen erhåller köpingsrättigheter och staden stadsprivilegier av Kungl. Maj:t. På samma sätt förutsätter uppkomsten av en korporation ett beslut av statlig myndighet, vilket tillägger sammanslutningen korporationskaraktär. För att taga samma exempel som nyss nämndes kan förening av näringsidkare »upprätta reglemente och därå erhålla offentlig myndighets fastställelse»; hushållningssällskaps stadgar »fastställas till efterrättelse»; handelskammarförenings stadgar skola erhålla Kungl. Maj:ts »stadfästelse» och handelskammare får »auktorisering . . . därigenom, att Kungl. Maj:t stadfäster stadgar för densamma»; Sveriges allmänna hypoteksbank har inrättats genom en kungl. förordning; hypoteksföreningar erhålla Kungl. Maj:ts stadfästelse å sitt reglemente; »ansökan om bildande av stadshypoteksförening göres hos Konungen» och »ansökan om tillstånd till bildande» av bostadskreditförening göres likaledes hos Kungl. Maj:t; järnkontoret har bil-

¹ Däremot äro konungariket Sveriges stadshypotekskassa och Svenska bostadskreditkassan organiserade såsom anstalter.

² NärF § 13; KH § 2; KK ¹⁵/₁₂ 1916 ang. auktoriserade handelskamrar § 1; KF ¹⁶/₅ 1890 ang. Sveriges allmänna hypoteksbank § 2; KF s. d. (hypoteksföreningar) § 2; KF ¹⁷/₅ 1935 (stadshypoteksföreningar) § 1; KF ³/₈ 1925 om Svenska bostadskreditkassan och bostadskreditföreningar § 16; K. Regl. ²⁰/₁ 1894 för järnkontoret § 1; K. Res. ²¹/₃ 1881 med stadgar för apotekarsocieteten; KF ²⁵/₁₀ 1940 ang. yrkesmässig automobiltrafik m. m. § 24; DissF § 1.

dats enligt kungl. brev den 29 december 1745; apotekarsocietetens stadgar äro fastställda av Kungl. Maj:t den 21 mars 1881; förening av utövare av yrkesmässig automobiltrafik blir av KB »godkänd»; och dissentersförsamling med rätt till offentlig religionsövning. »var-der av staten erkänd» genom särskilt Kungl. Maj:ts beslut.¹ Korporationens fortsatta fullgörande av den funktion, som författnings- eller stadgeenligt är dess uppgift, blir härigenom en skyldighet för sam-manslutningen, från vilken den icke ensidigt kan frigöra sig, och korporationen erkännes därmed fullgöra en offentlig förvaltnings-funktion.

Kommunen är en tvungen sammanslutning, så att medlemskapet icke beror av den enskildes fria vilja utan är genom lag fastställt. Även korporationsrätten erbjuder exempel på tvunget medlemskap. Så är förhållandet med församling av mosaiska trosbekännare: »Finnes i stad bosatte ett större antal personer, som bekänna sig till mosaiska tros läran, skola de utgöra särskild församling. Är ej antalet mosaiska trosbekännare så stort, att de lämpligen kunna utgöra egen församling, tillhöra de då närmaste mosaiska församling.»² Ett annat exempel å tvångsanslutning erbjuda universitetens student-kårer och nationsföreningar. Den, som studerar vid universitet skall där inskrivas; varje studerande skall, så snart han emottagit student-brev, söka inträde i någon av de nations- eller landskapsföreningar, i vilka den studerande ungdomen vid universitetet bör vara för-delad och är under den tid, han vistas vid universitetet, skyldig att tillhöra någon sådan förening.³ Ytterligare må nämnas kungl. för-ordningen den 25 oktober 1940 angående yrkesmässig automobil-trafik 24 §: »Innehavare av tillstånd till dylik trafik, skall, därest den tillståndsbeviljande myndigheten därom förordnat, vara skyldig att ansluta sig till av nämnda myndighet godkänd och under myn-dighetens uppsikt stående förening av utövare av yrkesmässig trafik med syfte att hålla beställningskontor eller handhavande av gemen-

¹ NärF § 14; KHh ingressen; KK ¹⁵/₁₂ 1916 ang. auktoriserad handelskam-mare §§ 1, 2; KF ²⁰/₄ 1861 ang. en allmän hypoteksbank för riket; KF s. d. (hypoteksföreningar) § 1; KF ¹⁷/₅ 1935 (stadshypoteksföreningar) § 2; KF ³/₈ 1925 om Svenska bostadskreditkassan och bostadskreditföreningar § 17; KF ²⁵/₁₀ 1940 ang. yrkesmässig automobiltrafik m. m. § 24; DissF § 1.

² Kom.koll. cirk. ¹³/₈ 1838 (Synagogsordningen) § 1.

³ Universitetsstatuterna §§ 88, 90.

samma uppgifter i övrigt, som myndigheten finner böra för trafikens ordnande åläggas dylik sammanslutning.»

I allmänhet är emellertid medlemskapet av korporationerna frivilligt, antingen så att frihet råder både för den enskilde, om han vill inträda, och för föreningen, om den vill mottaga, såsom förhållandet är med handelskammarföreningarna, eller så att den enskilde äger erhålla medlemskap, där stadgade förutsättningar föreligga; det senare är fallet med hypoteksföreningar, där envar jordägare under vissa förutsättningar är berättigad till erhållande av lån och därmed av medlemskap.¹ Rätt till inträde föreligger ock i nyssnämnda trafikföreningar.² En blandform utgör hushållningssällskap, där en var kommunalt röstberättigad, vilken idkar jordbruksnäring, äger efter anmälan inträda såsom medlem, men vid sidan därav ledamöter kunna utses genom val av sällskapet; dessutom finnas hedersledamöter och korresponderande ledamöter.³

Kommunen äger tvångsmakt över sina medlemmar, i det dessa äro underkastade kommunens beskattningsmakt. En liknande tvångsmakt kan korporationen äga. Är medlemskapet tvunget, blir enligt sakens natur även erläggandet av de för korporationen nödvändiga avgifterna givetvis en skyldighet; vanligen har emellertid denna avgift karaktären av en medlemsavgift.⁴ Exempel å korporationer med verklig beskattningsmakt utgör emellertid ridderskapet och adeln: »En var till myndig ålder kommen adelsman, som är mantalsskriven i riket samt till staten erlägger inkomst- och förmögenhetsskatt, är skyldig erlägga den avgift, som för riddarhusets underhåll och därmed sammanhängande ändamål är eller framdeles kan varda av ridderskapet och adeln beslutad och av Kungl. Maj:t till efterrättelse kungjord. Berörda avgift, som benämnes riddarhuskapitationsavgift, uppbäres och redovisas i sammanhang med krono-
uppbörden i riket, på sätt om denna uppbörd är eller varder stadgat. Utmätning för sådan avgifts uttagande må äga rum utan föregående dom eller utslag.»⁵ Beskattningsmakt ha också de mosaiska för-

¹ KF 16/5 1890 § 6.

² KF 25/10 1940 § 24.

³ KHh § 3.

⁴ Jfr Universitetsstatuterna § 97.

⁵ Riddarhusordningen § 5: 1.

samlingarna. Särskilda av församlingens röstgäande ledamöter utsedda deputerade skola jämte församlingens föreståndare »varje år bestämma och uttaxera beloppet av erforderliga kyrko-, fattig-, begravnings- och skolmedel, samt de av föreståndarne uppgivna extra behov och uppgifter; börande härvid vars och ens inkomst och förmögenhet noga tagas i beräkning». Församlingsföreståndare äger därjämte begära handräckning hos överståthållarämbetet eller magistraten, om någon av församlingens ledamöter vägrar och avhåller sig att erlägga påförda avgifter.¹ I hypoteksförening svara medlemmarna i viss omfattning för föreningens förbindelser och förvaltningsbidrag till hypoteksbanken, och föreningens egna förvaltningskostnader skola i mån av behov erläggas av föreningens delägare på sätt föreningen besluter.² Liknande gäller i stadshypoteksföreningarna.³ En viss ekonomisk ansvarighet finnes ock i bostadskreditföreningarna.⁴

I allmänhet saknas emellertid beskattningsmakt; den ersättes av medlemsavgifter eller dylikt, i den mån ej kostnaderna bestridas genom andra inkomster. För hushållningssällskapen benämnes avgiften uttryckligen »ledamotsavgift».⁵

Kommunen är ett territoriellt subjekt. Den har ett område, inom vilket den kan utöva viss tvångsmakt. Någon motsvarighet härtill kan korporationen icke uppvisa. Visserligen skall hushållningssällskap till verksamhetsområde hava visst län, dock att dels Kalmar län och Älvsborgs län må vart för sig uppdelas i två hushållningssällskap, dels ock Stockholms län och Stockholms stad må hänföras till samma hushållningssällskap.⁶ Deras verksamhet är även på det sätt knuten vid området, att de därinom faktiskt övertagit en med lantmannanäringarna sammanhängande förvaltning, som eljest skulle besörjts av landstingen, vilka äro territoriella subjekt. Trots detta äro hushållningssällskap likväl icke formellt territoriella sub-

¹ Kom.koll. cirk. 13/s 1838 §§ 15, 18, 19.

² KF 16/s 1890 (hypoteksbanken) §§ 10, 20. KF s. d. (hypoteksföreningar) § 22.

³ KF 17/s 1935 §§ 4, 14.

⁴ KF 3/s 1929 § 19.

⁵ KHh § 4.

⁶ KHh § 1.

jekt och måste därför, även om deras faktiskt kommunliknande natur erkännes, formellt särhållas från kommunerna.

Ehuru korporationen icke är ett territoriellt subjekt och sålunda någon motsvarighet till kommunernas lokala förordningar icke kan finnas, föreligga likväl i olika hänseenden paralleller till den kommunala självbestämmandemakten. En motsvarighet till den kommunala förordningsmakten utgör mosaisk församlings rätt att besluta vissa bötesbelopp i ordningsmål, såvida KB efter underställning fastställer beslutet.¹ I den kommunala självbestämmandemakten ingår förutom förordningsmakten bland annat kommunens befogenhet att giva normer för sina organ, kommunens rätt till opinionsyttringar samt kommunens valuppgifter för utseende av innehavare av kommunala uppdrag av skilda slag. Motsvarigheter härtill föreligga inom korporationsrätten. Dissentersförsamling skall sålunda antaga trosbekännelse och församlingsordning.² Handelskamrarna hava att avgiva yttranden eller tillhandahålla upplysningar i sådana näringsuppgifter, som av statsmyndigheterna hänskjutas till handelskammare.³ Korporationer kunna icke blott, såsom naturligt är, utse ledamöter i sina egna organ, utan även andra offentligrättsliga subjekts organ; exempel lämna stadshypoteksföreningarnas ombud, vilka hava att utse ombud till ombudsstämma, som sedan äger föreslå fyra ledamöter och suppleanter i hypotekskassans styrelse.⁴ Bostadskreditföreningarna utse likaledes ombud till en ombudsstämma, och denna äger själv välja ledamöter och suppleanter i bostadskreditkassans styrelse.⁵

Korporationer hava naturligtvis liksom kommuner och andra juridiska personer sina egna, enskilda angelägenheter att vårda. Detta sammanhänger direkt med rättskapaciteten. Korporationen kan köpa och sälja, upptaga och giva lån, ingå borgen, inkassera fordringar, anställa personal, tala och svara inför rätta o. s. v. Uppgifterna äro av ekonomisk natur, sammanhängande med sammanlutningens uppträdande såsom självständig person i den ekonomiska

¹ Kom.koll. cirk. 13/s 1838 § 20.

² DissF § 1.

³ KK 15/12 1916 § 5.

⁴ KF 17/s 1935 § 9; KRegl. s. d. § 8.

⁵ KF 3/ε 1929 § 11, 26.

samfärdseln. Handhavandet av dylika angelägenheter utgör korporationens egen, ekonomiska förvaltning, principiellt och praktiskt av samma natur som de kommunala subjektens motsvarande funktioner.

Korporationskaraktären medför därjämte, att sammanslutningen äger i större eller mindre omfattning besörja offentlig förvaltning, självförvaltning. För hypoteksbanken, hypoteksföreningarna, stadshypoteksföreningarna och bostadskreditföreningarna gäller, att själva deras uppgift är av sådan natur: handhavandet av fastighetsbelåningen med statsgaranti genom hypoteksbanken, stadshypotekskassan och bostadskreditkassan med i detalj statsreglerade former — att den egentliga låneverksamheten sedan bedrivs i privaträttslig ordning är givetvis en annan sak. Handelskamrarnas offentliga uppgifter äro »att efter bästa förmåga i sådana näringsfrågor, som av statsmyndigheterna hänskjutas till handelskammaren, avgiva yttranden eller tillhandahålla upplysningar ävensom att fullgöra sådana funktioner, som enligt lag eller särskild föreskrift äro eller varda handelskammare ålagda»; handelskammare har också själv initiativrätt.¹ Till handelskammare kan även utgå statsbidrag;² sådant lämnas dock numera icke. Hushållningssällskapen åtnjuta enligt ett flertal författningar statsbidrag till sin allmänna verksamhet; till avlöning av sekreterare, jordbrukskonsulenter, hemkonsulenter, vandringsrättare och täckdikningsförmän, förvaltningsbidrag till förmedlare av egnahemslån samt lån från täckdikningslånefonden och från jordbrukets maskinlånefond. Vidare handhava hushållningssällskapen åtskillig i statsbidragskungörelser specialreglerad verksamhet: undervisning och studieresor för i det mindre jordbruket deltagande män och kvinnor, hästavelns befrämjande, nötboskapsavelns befrämjande i allmänhet och genom understöd åt kontrollföreningsverksamhet, svinavelns befrämjande, fåravelns befrämjande, biskötselns befrämjande, ordnad bokföring vid mindre jordbruk, befordrande av inhemsk fröodling, bekämpande av växtsjukdomar, bidrag till förstärkning av ofullständiga jordbruk och fiskets befrämjande i de särskilda orterna.³

¹ KK 15/12 1916 § 5.

² KK 15/12 1916 § 7.

³ Se statsliggaren.

Även dissentersförsamlingar hava självförvaltning. De mosaiska församlingarna voro sålunda ända till kungl. kung. den 22 juni 1899 underkastade skyldighet att ensamma underhålla sina fattiga.¹ Efter särskilt Kungl. Maj:ts tillstånd kunna främmande trosbekännare inrätta skolor eller andra uppfostringsanstalter, i vilka undervisning i religion meddelas.² Dissentersförsamling kan även av Kungl. Maj:t erhålla rätt till egen kyrkobokföring.³ Kungl. Maj:t kan ock giva främmande trossamfunds prästerskap rätt att förrätta kyrklig vigsel.⁴

Det anförda torde visa, att korporationsbegreppet och komntunbegreppet förete väsentlig överensstämmelse. Både kommuner och korporationer äro sammanslutningar, båda äro av staten erkända, båda hava en viss självstyrelse och äga såväl ekonomisk förvaltning som självförvaltning. Korporationen är visserligen icke såsom kommunen alltid en tvungen sammanslutning och icke heller behöver den äga beskattningsmakt eller förordningsmakt. Men det finns exempel på korporationer, vilka bygga på tvångsanslutning och äga liknande självstyrelse. Kvar står sålunda, att den enda ovillkorliga, begreppsmässiga skillnaden mellan kommunen och korporationen är att den förra är ett territoriellt subjekt, medan korporationen saknar denna egenskap. Häri ligger sålunda väsensskillnaden mellan de båda subjekten. Den kommunala gemenskapen bygger på den intressegemenskap, som samboendet på ett visst område, »grannelaget», skapat. Den korporativa gemenskapen åter bygger på en intressegemenskap, som har annan grund än grannelaget; den kan vara av privatekonomisk natur, såsom i hypoteks- och kreditföreningarna, eller yrkes- eller näringsbestämd, såsom i handelskammare och hushållningssällskap, eller vara en religiös intressegemenskap, såsom i dissentersförsamlingar och icke-territoriella församlingar. Den påfallande överensstämmelsen mellan kommun- och korporationsbegreppen framgår icke minst därav, att det finnes korporationer, vilka begreppsmässigt närma sig kommunerna. Detta är, såsom redan berörts, fallet med hushållningssällskapen och de icke-

¹ KF 30/6 1838 § 2.

² DissF § 12.

³ DissF § 8.

⁴ GB 4:2.

territoriella församlingarna; belysande är att för de senare LFS skall i tillämpliga delar lända till efterrättelse, om församlingen så besluter.

Bortser man för kommunernas vidkommande från kravet på territoriellt underlag kunna sålunda fall förekomma, då korporations- och kommunbegreppen sammanfalla; därmed är man framme vid det vidsträcktare korporationsbegrepp, som efter vad ovan sagts framträder i tryckfrihetsförordningens uttryck »publika korporationer», innefattande jämväl kommuner.

Sammanfattar man den här företagna undersökningens resultat, skulle man alltså såsom korporation i egentlig mening kunna beteckna varje sammanslutning utan territoriellt underlag, vilken av staten erkänts såsom utöfvare av en offentlig förvaltningsfunktion, vare sig detta erkännande lämnats genom ett direkt på allmän författning eller särskilt beslut grundat förvaltningsuppdrag eller givits genom sammanslutningsändamålets erkännande såsom allmänt genom tilldelande åt sammanslutningen av varaktighetskaraktär.

* * *

Handhavandet av den åt korporationen uppdragna offentliga förvaltningen ankommer å korporationens härför ansvariga organ. Organisationen måste därför finnas fastställd antingen i själva den korporationen avseende författningen eller ock i korporationens av offentlig myndighet fastställda stadgar eller i bådadera. Sveriges allmänna hypoteksbanks organisation är fastställd genom kungl. förordningen den 16 maj 1890 angående banken, och synagogsordningen giver utförliga föreskrifter om de mosaiska församlingarnas organisation och verksamhet. Stadshypoteksföreningarnas organisation regleras av kungl. förordningen den 17 maj 1935 angående grunderna för stadshypoteksföreningarnas bildande och verksamhet samt ett av Kungl. Maj:t utfärdat reglemente för hypoteksföreningen,¹ och liknande är förhållandet med bostadskreditföreningarna, vilka regleras av kungl. förordningen den 3 augusti 1929 om Svenska bostadskreditkassan och om bostadskreditföreningar. Vanligt är, att författningen allenast angiver de grunder, efter vilka samman-

¹ § 21.

slutningen skall vara organiserad för att kunna erhålla erkännande såsom korporation. Så är förhållandet med handelskammare, i fråga om vilka för auktoriserings vinnande fordras, att vissa principer skola iakttagas. Hushållningssällskaps stadgar skola för att kunna fastställas till efterrättelse vara avfattade i huvudsaklig överensstämmelse med de i kungl. kung. den 8 juni 1923 utförligt angivna allmänna grunderna för hushållningssällskaps organisation. Nationsförening vid universiteten »äger överenskomma om de stadgar, enligt vilka dess gemensamma angelägenheter skola handhavas», och universitetsstatuterna giva anvisningar om innehållet; stadgarna skola stadfästas av mindre konsistoriet.¹ Dissenterslagen hänvisar organisationens reglerande till församlingsordningen utan att därom giva närmare föreskrifter; då emellertid denna skall uppgivas vid ansökan hos Kungl. Maj:t om erkännande kommer även i detta fall organisationen under statlig prövning.²

Liksom kommunerna kunna hava ej blott kommunala organ — motsvarande de statliga ämbetsverken — vilka i regel äro kollektivorgan och vilkas ledamöter utgöra de kommunala ämbetsinnehavarna, utan även tjänstemän, anställda hos dessa organ, kunna även korporationerna hava såväl egna organ, vanligen kollektivorgan, som tjänstemän hos dem.

Av den förra typen äro hushållningssällskaps sammanträden, bestående av lantbruksombud, och dess förvaltningsutskott. Hypoteksbanken och hypoteksförening har en »styrelse» och banken ett representativt organ i en »sammankomst» av ombud för hypoteksföreningarna; stadshypoteksförenings angelägenheter handhavas av en styrelse, vald av »föreningsstämma». I bostadskreditförening finnas styrelse och »sammankomst med föreningens medlemmar». Järnkontoret har »fullmäktige» såsom styrelse och »brukssocieteten» som ett slags representation. Den mosaiska församlingen har som administrativt organ »föreståndare», valda av elektor, medan såsom representation fungerar församlingens röstägande ledamöter; såsom ett slags medelbar representation fungerar ett kollegium, bestående av valda deputerade och föreståndarne. Den icke territoriella kyrkoförsamlingen kan hava samma organ som den territoriella.

¹ Universitetsstatuterna § 97.

² DissF § 1.

Korporativa tjänstemän kunna finnas hos alla korporationer. I allmänhet nämna författningarna icke något om tjänstemän, utan anställande, avlönande och instruerande av dylika tillhör korporationens egna angelägenheter. I vissa fall har emellertid staten ingripit och liksom för vissa kommunala tjänstemän givit en offentligrättslig reglering av tjänstemännens ställning. Sålunda kunna bestämmelser vara givna såväl om tillsättning, anställningsförhållanden och dylikt som angående personalens uppgifter. Det förekommer därvid, att tjänstemännen anförtrotts självständiga förvaltningsuppgifter och sålunda en offentlig förvaltning; det finnes till och med exempel på att de erhållit kontrolluppgifter gentemot korporationen själv.

Författningsbestämmelser av angivet slag finnas rörande hushållningssällskapen. Där omtalas sålunda såväl hushållningssällskapets sekreterare som »annan hushållningssällskapets befattningshavare»; sekreteraren kan vara självskriven ledamot av förvaltningsutskottet.¹ Sekreterarens tillsättning och kompetens regleras av författningen; förvaltningsutskottet äger uppföra tre av sökandena på förslag, men utnämningen tillkommer icke sällskapet utan kungl. lantbruksstyrelsen.² Ingående bestämmelser angående sekreterarens anställning och avlöningsförhållanden finnas i särskild statsbidragskungörelse.³ Genom dylika författningar regleras ock anställning och avlöning åt jordbrukskonsulenter, vandringsrättare, täckdikningsförmän och hemkonsulenter.⁴

I dissentersförsamling skall anställas lämplig person som församlingsföreståndare och anmälan göras till KB eller överståthållarämbetet. Föreståndaren har självständiga uppgifter; han är pliktig att föra de anteckningar, varom Kungl. Maj:t förordnar; att lämna erforderliga upplysningar angående församlingens medlemmar; samt att för övrigt ställa sig till efterrättelse de särskilda föreskrifter, som av vederbörande honom meddelas. Föreståndaren har även kontrolluppgifter; han skall hava tillsyn därå, att församlingens offentliga gudstjänst överensstämmer med dess uppgivna trosbekän-

¹ KHh §§ 17, 18.

² KHh § 21.

³ KK 30/5 1924 ang. statsbidrag till avlönande av sekreterare hos hushållningssällskap.

⁴ Se statsliggaren.

nelse och församlingsordning samt att allmän lag ej överträdes. Sker annorlunda och varder på anmärkning av föreståndaren det felaktiga ej rättat, skall han anmäla förhållandet hos KB eller överståthållarämbetet.¹ Liknande bestämmelser finnas för de mosaiska församlingarna. I sådan församling där synagoga finnes, bör sålunda av församlingen antagas kompetent person till religionslärare. Hans uppgifter äro i synagogsordningen utförligt angivna. Tillsynen utövas här dels av honom, dels av kyrkoföreståndarne, dels ock av dessa gemensamt.²

Korporationen kan liksom kommunen vara ställd under statsuppsikt. Sådan förekommer i olika former. En utgör den tillsyn, som, på sätt nyss sagts, utövas genom korporationens egna tjänstemän. — En annan och vanlig form är statens deltagande i revisionen. Sålunda skall i revisionen av Sveriges allmänna hypoteksbanks förvaltning och räkenskaper deltaga en av riksgäldsfullmäktige utsedd revisor och revisionsberättelsen skall delgivas såväl riksgäldsfullmäktige som finansdepartementet.³ I revision av stadshypoteksförening och bostadskreditförening deltagar en representant för vederbörande kassa; och stadshypotekskassan äger befogenhet att anställa särskild granskning av hypoteksförenings förvaltning.⁴ I hushållningssällskap utses en av revisorerna av KB; avskrift av revisionsberättelsen skall av förvaltningsutskottet tillställas lantbruksstyrelsen.⁵ — En delvis liknande form av statstillsyn förekommer beträffande handelskammare, i det sådan skall före utgången av april månad varje år till kommerskollegium insända en till Kungl. Maj:t ställd berättelse över kammarens verksamhet under näst föregående år.⁶ — I fråga om förening av utövare av yrkesmässig automobiltrafik sägs, att föreningen står »under myndigheternas uppsikt» utan att uppsiktens innehåll och form närmare angivas.⁷

De former av statsuppsikt, vilka nu nämnts, innebära som synes icke något nämnvärt ingrepp i korporationens självständighet. Liknande former av statstillsyn förekomma sålunda även för privat-

¹ DissF § 2.

² Kom.koll. cirk. 13/e 1838 §§ 2, 12.

³ KF 10/5 1890 §§ 19, 24.

⁴ KF 17/5 1935 §§ 19, 20; KF 3/8 1929 § 25.

⁵ KHh § 24.

⁶ KK 15/12 1916 § 6.

⁷ KF 25/10 1940 § 24.

rättsliga rättssubjekt, som erhållit någon förmån, ekonomisk eller annan, av det allmänna. Det finnes dock även exempel på en mera ingående och om kommunalrättens erinrande uppsikt. Sålunda kunna påvisas motsvarigheter till såväl underställnings- som besvärsinstituten. Beslut om ändring eller tillägg till riddarhusordningen skall fastställas av Kungl. Maj:t¹ och liknande är förhållandet med förslag till stadgar eller ändring däri för hushållningssällskap,² liksom med beslut om stadgeändring i apotekarsocieteten,³ med ändring av hypoteksförenings reglemente,⁴ m. fl. För hushållningssällskapens vidkommande finns ett besvärsinstitut, som möjliggör för statsmyndighet att besluta i korporationens angelägenheter. »Ledamot av hushållningssällskap, som förmenar, att något sällskapets beslut fattats i strid mot de i sällskapets stadgar meddelade bestämmelser eller att val av lantbruksombud, i vilket ledamoten ägt deltaga, icke skett i föreskriven ordning, må däröver hos Kungl. Maj:t anföra besvär, som skola ingivas till jordbruksdepartementet inom 30 dagar, räknat från dagen för beslutets justerande». Även över förvaltningsutskottets beslut kan i vissa fall besvär anföras hos Kungl. Maj:t.⁵

Korporationen uppkommer såsom offentligrättsligt subjekt genom det statliga erkännandet eller liknande åtgärd. I regel förutsättes korporationen hava sådan varaktighetskaraktär, att någon upplösning ej kan ifrågakomma. Undantagsvis finnas dock bestämmelser om återkallande av givet erkännande. Sålunda kan dissentersförsamlings rätt till offentlig religionsövning — och därmed dess korporativa karaktär. — återkallas, därest rättigheten till offentlig religionsövning missbrukas eller skyldigheten att anställa föreståndare icke, trots särskilt föreläggande, iakttages.⁶ Godkännande av centralkassa för jordbrukskredit och av jordbrukskassa kan likaledes återkallas.⁷

* * *

¹ Riddarhusordningen § 33.

² KHh § 34.

³ Kungl. res. ²¹/₃ 1881 § 17.

⁴ KF ¹⁶/₅ 1890 § 23.

⁵ KHh §§ 32, 33.

⁶ DissF § 17.

⁷ KF ³/₇ 1930 om jordbrukets kreditkassor §§ 36, 55.

Det finnes inom näringslivets område en mångfald sammanslutningar, vilka uppvisa större eller mindre likheter med korporationerna i den mening, som här givits åt begreppet. De skilja sig emellertid från korporationen framförallt därutinnan, att formligt statligt erkännande, genom stadfästelse, auktorisering, godkännande eller annan liknande förvaltningsakt, icke lämnats. Indirekt kan emellertid stundom ett erkännande påvisas, i det antingen författningarna förutsätta dylika organisationers förhandenvaro och åt dem uppdragit vissa uppgifter eller ock statsförvaltningen genom inhämtande av yttranden från organisationerna erkänner dem såsom företrädande yrkesintressen inom näringslivets område; särskilt har det senare ägt rum i samband med den av krigstiden föranledda statskontrollen över näringslivet. Dessa organisationer kunna därför betraktas såsom faktiska korporativa bildningar, ehuru den formella korporationskaraktären brister.

I första hand är detta fallet med arbetar- och arbetsgivarorganisationerna. Här är den faktiska korporationsegenskapen starkast såväl därutinnan, att vissa statliga erkännanden av organisationerna föreligga, som också därutinnan, att tendenser mot en samverkan mellan arbetarnas och arbetsgivarnas organisationer kunna påvisas.

De s. k. arbetarna blevo som bekant under 1800-talets senare årtionden organiserade i yrkesvis bildade fackföreningar, vilka sammanslötos i riksomfattande yrkes- eller fackförbund. En förändring har skett i så måtto, att dessa förbund i stor utsträckning ombildats till industriförbund, omfattande arbetare inom samma eller närbesläktade industrier, men utan avseende å yrke; där dylika icke kommit till stånd, har man sökt åstadkomma samarbete genom att bilda s. k. karteller mellan närbesläktade fackförbund. Förbundens ändamål bruka vara att samla alla inom verksamhetsområdet anställda arbetare i en gemensam, riket omfattande organisation för att främja medlemmarnas fackliga, ekonomiska och sociala intressen och därvid verka för utvidgad medbestämmanderätt i företagen och att stödja kravet på produktionens socialisering.

De lokala föreningarna hava normalt kommunen till sitt verksamhetsområde; större lokalavdelningar kunna vara uppdelade företagsvis i verkstads- och fabriksklubbar eller yrkesvis i sektioner eller branschklubbar. De skilda förbundens lokalavdelningar kunna kommunvis sammansluta sig till lokala fackliga centralorganisationer med uppgift att bedriva agitations-, bildnings- och upplysningsverksamhet och att bistå arbetslösa.

En gemensam, riket omfattande centralorganisation av förbunden är Landsorganisationen (LO). Den har till ändamål »att giva styrka åt den svenska fackföreningsrörelsen»; den skall bland annat bedriva agitation, verka för likformigt uppträdande särskilt i förhållande till arbetsgivar-

parten, lämna ekonomiska understöd vid s. k. försvarsstrider och stödja arbetarnas bildningssträvanden.

Fackföreningens angelägenheter handhas av en styrelse. Förbundens beslutande organ äro kongressen, vilken sammanträder med vissa års mellanrum, och överstyrelsen eller förbundsrådet, som däremellan utövar förbundets beslutanderätt. Förvaltande organ, handhavande ledningen av förbundets verksamhet, är förbundsstyrelsen, bestående dels av tjänstemän — förbundsordföranden, sekreteraren, kassörer och eventuellt ombudsmän — dels av valda medlemmar. Landsorganisationens beslutande organ är en kongress och mellan kongresserna ett representantskap. Administrativt organ är landssekretariatet, bestående av nio ledamöter, dels tre tjänstemän, nämligen ordföranden, kassören och förste sekreteraren, dels sex valda ledamöter.

Den på arbetsgivar sidan mot Landsorganisationen svarande organisationen är Svenska arbetsgivareföreningen. Dess medlemmar utgöras av yrkesförbund, i vilka de särskilda företagen äro medlemmar; dessutom finnes ett ortsförbund samt den s. k. allmänna gruppen, utgörande en sammanslutning av arbetsgivare, som icke kunnat hänföras till något yrkesförbund. Arbetsgivareföreningen har till ändamål att samla landets arbetsgivare, speciellt inom industrien, i en fast och ekonomiskt stark organisation för gemensamt tillvaratagande av deras intressen såsom arbetsgivare, samt att bistå sina medlemmar vid konflikter. Föreningens angelägenheter handhas av dess stämma, sammansatt av ombud för föreningens medlemmar. Vidare finnas fullmäktige med beslutanderätt i vissa ärenden. De löpande angelägenheterna handhas av en styrelse, bestående av verkställande direktören och minst tio andra ledamöter; inom styrelsen finnes ett arbetsutskott av tre personer.

Såväl fackföreningsrörelsen som arbetsgivareföreningen äro fackliga organisationer, den senare tillkommen såsom försvarsåtgärd mot den förra. De gemensamma intressen mellan arbetstagare och arbetsgivare, som måste finnas, hava däremot icke erhållit någon gemensam organisation; skedde så, hade man en faktisk korporativ organisation av näringslivet. Det finnes emellertid vissa företeelser, som kunna anses utgöra begynnelse till en dylik.

Mellan Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen har sålunda träffats ett huvudavtal, åsyftande att hålla staten utanför arbetsmarknadens förhållanden och åstadkomma den erforderliga regleringen genom parterna själva. Detta avtal (»Saltsjöbadsöverenskommelsen») innehåller regler angående ett stående förhandlingsorgan mellan organisationerna, »arbetsmarknadsnämnden»; denna består av tre ledamöter från vardera parten. Nämnden handlägger vissa frågor om uppsägning av arbetsavtal och permittering samt om konflikter, som beröra samhällsviktiga funktioner. Den har vidare att såsom skiljenämnd upptaga och avgöra tvister om giltigheten eller rätta innebörden av avtalets bestämmelser om begränsning av de ekonomiska stridsåtgärderna; i dylika fall kan opartisk ordförande tillkallas.

Landsorganisationen omfattade vid 1939 års slut 45 fackförbund med cirka 960.000 arbetare. Till övervägande del äro dessa kroppsarbetare, men även andra löntagare, också i allmän tjänst, finnas anslutna; såsom exempel må nämnas försvarsverkens civila personals förbund; försäkringsfunktionärernas förbund, handelsarbetarförbundet, järnvägsmanufakturförbundet, kommu-

nalarbetarförbundet, postmannaförbundet, sinnessjukvårdspersonalens förbund samt telegraf- och telefonmannaförbundet. Utanför landsorganisationen stå av större liknande sammanslutningar Sveriges lokomotivmannaförbund — dock kollektivanslutet till socialdemokratiska partiet — Statens sinnessjukhus ekonomipersonalsförbund, Svenska sjukhuspersonalförbundet, Svenska stewartsföreningen och Svenska tullmannaförbundet. Därtill komma den syndikalistiska Sveriges arbetares centralorganisation och den mot fackföreningsrörelsen oppositionella Arbetets frihet, vars medlemmar huvudsakligen utgöras av bönder, torpare, arrendatorer och skogsarbetare.

Svenska arbetsgivareföreningen är icke lika omfattande som landsorganisationen. Cirka 6.000 arbetsgivare med omkring 415.000 arbetstagare äro anslutna till föreningen. Ett trettiotal arbetsgivarsammanslutningar stå utanför: inom kommunikationsväsendet kanall flottans rederiförening, Skärgårds- och Målarflottornas rederiförening, Svenska järnvägarnas arbetsgivareförening, Svenska droskbilägareförbundet, Sveriges redareförening och Sveriges segelfartygsförening; inom lantbruket och skogsbruket Föreningen skogsarbeten, Svenska lantarbetsgivareföreningen, Svenska trädgårdsarbetsgivareföreningen, Värmlands- och Västra Bergslagens skogsarbetsgivareförening; inom den grafiska industrien AB Samorganisation och Tidningarnas arbetsgivareförening; inom hotell-, restaurang- och kafénärings Göteborgs kafé- och restaurangförening, Musiketablissemangens förening, Stockholms kaféidkareförening, Sveriges arbetsgivareförening för hotell- och restauranter samt Restauranternas arbetsgivareförening; å den kommunala arbetsmarknaden Svenska städernas förhandlingsorganisation; inom hantverk och småindustri Målarmästarnas riksförening i Sverige, Svenska frisörföreningen, Sveriges bageriidkareförening, Stockholms bageriidkareförening, Sveriges bleck- och plåtslagarmästareförening, Sveriges charkuteri- och slakteriidkares riksförbund, Sveriges pålsvaruarbetsgivareförening, Sveriges skorstensfejarmästares riksförbund, Sveriges skrädderi- arbetsgivareförening; inom handel- och bankväsendet Bankernas förhandlingsorganisation, Göteborgs köpmans arbetsgivareförbund och Köpmännens garantiförening; samt slutligen Sveriges apotekareförbund.

En gemensam centralorganisation, ehuru med blygsamma uppgifter utgör De svenska arbetsgivareföreningarnas förtroenderåd, till vilket höra Svenska arbetsgivareföreningen, Svenska lantarbetsgivarnas centralförening och Sveriges redareförening.

Tendenser mot statligt erkännande av arbetar- och arbetsgivarorganisationerna kunna påvisas. Den äldsta av dessa utgöres av lagstiftningen om medling i arbetstvister, den första av 1906, den nu gällande av 28 maj 1920. Enligt denna finnas förlikningsmän med uppgift att medla i tvister mellan arbetsgivare och arbetare; förlikningsmannen skall bland annat kalla de tvistande till förhandlingar, »därest begäran därom framställes av arbetsgivare eller organisation, omfattande minst hälften av de av tvisten berörda arbetarna». Genom 1916 års lag om försäkring för olycksfall i arbete skapades försäkringsrådet. Detta består av sju ledamöter, av vilka två skola representera arbetsgivarna och två arbetarna; enahanda gäller om suppleanter för dem. Förslag till ledamöter och suppleanter, som skola representera arbetsgivarna, må avgivas av förening av arbetsgivare med minst 100 med-

lemmar och förslag till ledamöter och suppleanter, som skola representera arbetarna, av förening av arbetare med minst 10.000 medlemmar. Därjämte må förslag till representanter för arbetsgivarna eller för arbetarna avgivas av det eller de landsting, som Konungen bestämmer, ävensom korporation eller förening, vilken Konungen, efter därom av försäkringsrådet gjord framställning, finner böra tillerkännas rätt att avgiva sådant förslag. Denna senare bestämmelse torde icke tillämpas. Förslag pläga avgivas av Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen.

Den centrala skiljenämnden för vissa arbetstvister, vilken föregick arbetsdomstolen, skulle likaledes bestå av sju ledamöter, av vilka två utsågos av Svenska arbetsgivareföreningens förtroenderåd och två av Landsorganisationen.

Enligt lagen 16 maj 1930 om arbetstidens begränsning består arbetsrådet av minst sju ledamöter; av dessa utses två efter förslag av sådana rikssammanslutningar av arbetsgivare, vilkas medlemmar sysselsätta tillhoppa minst 50.000 medlemmar, och två efter förslag av sådana rikssammanslutningar av arbetare, som räkna minst 50.000 medlemmar. Förslag pläga avgivas av Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen. Vid handläggning av ärende, som avses i lantarbetstidslagen 15 juni 1939, skall en av arbetsgivarrepresentanterna och en av arbetarrepresentanterna ersättas med personer föreslagna av de svenska arbetsgivarföreningarnas förtroenderåd och av LO. Vid handläggning av ärende, som avses i arbetstidslagen för detaljhandel 22 juni 1939 inträda på liknande sätt två med detaljhandels förhållanden förtrogna ledamöter; någon förslagsrätt för arbetsgivar- eller arbetarorganisationer nämnes ej här.

Vad slutligen arbetsdomstolen angår skola två ledamöter förordnas av Konungen efter förslag av Svenska arbetsgivarföreningarnas förtroenderåd och två efter förslag av Landsorganisationen.

Av denna översikt torde framgå, att de här nämnda olika institutionerna — försäkringsrådet, arbetsrådet, skiljenämnden, och dess efterträdare arbetsdomstolen — utgöra ett slags påbyggnader på arbetsgivar- och arbetarorganisationerna; härigenom kunna de även anses beteckna steg i riktning mot en gemensam korporativ organisation av denna del av näringslivet, byggd icke på numerisk princip utan på arbetsgivare- och arbetaresammanslutningar såsom likställda, underordnade korporationer.

Den förslagsrätt, som efter vad nyss sagts genom statliga författningar tillerkänts arbetsgivar- och arbetarorganisationerna, innebär dessutom ett statligt erkännande av dessa sammanslutningar; då förslagsrätten dessutom kan betraktas såsom en självförvaltningsfunktion, låt vara av mycket blygsam omfattning, kan man beteckna Svenska arbetsgivarföreningarnas förtroenderåd och dithörande föreningar liksom Landsorganisationen såsom faktiska korporationer; denna tanke synes hava legat bakom avfattningen av 1917 års lag om försäkringsrådet.

Inom näringslivet finnes vid sidan av de nämnda fackliga sammanslutningarna även en mångfald intresseorganisationer; i några fall hava dock dessa även fackliga uppgifter. De viktigare må här nämnas.

För *industrien* är i första rummet att nämna Sveriges industriförbund. Förbundet har till ändamål »att sammansluta landets industriidkare samt föreningar för särskilda industrigrenar till främjande av samhällsnyttig

produktion och bevakande av industriens gemensamma intressen». Förbundets huvuduppgift har blivit att i framställningar till statsmakterna fästa uppmärksamheten vid industriens önskemål och krav i olika frågor, samt att genom svar å remisser från myndigheterna avgiva utlåtanden över lagförslag och andra ärenden, som för industrien äro av gemensam betydelse. Förbundets representativa organ är en »stämma», dess administrativa organ en styrelse med ett arbetsutskott. Alla svenska industrigrenar — utom de till lantbruket hänförliga mejeri- och svinlakterihanteringarna — äro företrädda inom industriförbundet. Medlemmar äro dels industriföretag, dels industriella branschföreningar, dels enskilda personer, som kallats till medlemmar.

En annan sammanslutning, som emellertid omfattar mera än industrien, är Sveriges allmänna exportförening. Det är en statsunderstödd sammanslutning av industri-, handels- och sjöfartsfirmor, som hava det gemensamt, att de idka exportverksamhet. Föreningen bedriver kommersiell upplysningsverksamhet av stor omfattning.

Inom *handeln* äro de stora organisationerna Sveriges grossistförbund för grosshandeln och Sveriges köpmannaförbund för detaljhandeln. Grossistförbundet är en sammanslutning av grossistföreningar och enskilda grossister samt har till ändamål att tillvarataga och främja grosshandelns intressen av allmän karaktär, särskilt beträffande importen. Förbundet består dels av anslutna branschföreningar, till antalet ett trettiotal, dels av den allmänna avdelningen, som omfattar företag, vilka icke tillhöra någon av dessa branschsammanslutningar. Organisationen utgöres av förbundssammanskrade, styrelse och arbetsutskott. Utanför grossistförbundet stå, bland andra, Sveriges spannmåls- och foderämnesimportörers förening och Föreningen Sveriges spannmålsintressenter, Sveriges pappersgrossistförbund, Sveriges fönster- och spegelglashandlareförening, Sveriges smörjoljeimportörers förening, Linoljeföreningen, Zinkvittimportörernas förening samt Elektriska engrossistföreningen.

Sveriges köpmannaförbund har till ändamål att genom förenande av landets handelsföreningar och enskilda köpmän åstadkomma organiserad samverkan för handelns, företrädesvis minuthandelns, höjande samt tillvaratagande av dess intressen. Förbundet är uppbyggt på dels lokala handelsföreningar, vilkas uppgifter ej avse allenast viss bransch (länsförbund) dels de stora livsmedels- och manufakturhandlarnas riksorganisationer, dels lokala handelsorganisationer, dels ock enskilda köpmän. Organ äro årsmöte, styrelse och arbetsutskott. Utanför förbundet stå, bland andra, Sveriges järnhandlareföreningars centralförbund, Sveriges färghandlares riksförbund, Sveriges möbelhandlares centralförbund — som dock samverkar med köpmannaförbundet — Sveriges glas- och porslinshandlareförbund, Sveriges tobakshandlares riksförbund, Sveriges linoleumhandlares riksförbund, Handelssektionen av Sveriges skomakeriidkares och skohandlares riksförbund, Sveriges radiohandlares riksförbund, Sveriges fotohandlares riksförbund, Sveriges tapethandlares riksförbund, Sveriges bokhandlareförening, Svenska musikhandlareföreningen, Sveriges pappershandlareförening, Sveriges trävaruhandlareföreningars centralförbund, Sveriges sporthandlares riksförbund, Velocipedhandlarnas riksförbund, Fiskhandlarnas riksförbund samt Föreningen blomsterförmedlingen.

För *hantverket och småindustrien* finnes Sveriges hantverksorganisation. Den har till ändamål, att utgöra en sammanslutning mellan rikets hantverksföreningar; att vid gemensamt framträdande av föreningarna representera dessa bland annat inför såväl statsmyndigheter som yrkesidkarsammanslutningar jämte andra sammanslutningar på näringarnas områden; att verka för yrkesutbildningens ordnande för såväl lärlingar och gesäller som mästare; samt att verka för hantverkets och den mindre industriens utveckling i tekniskt, ekonomiskt, konstnärligt och socialt hänseende. Hantverksorganisationen utgör en sammanslutning av rikets 350 fabriks- och hantverksföreningar samt 28 av landets yrkesidkareförbund genom yrkesförbundens representantskap. Fabriks- och hantverksföreningarna äro lokala sammanslutningar av företrädesvis hantverkare och mindre industriidkare. Föreningarna äro sammanslutna i hantverksdistrikt. Hantverksorganisationens organ äro en kongress och en styrelse. Yrkesförbundens representantskap består av valda ombud och utgör en rådgivande institution.

För yrkesutbildningen finnes numera statens hantverksinstitut; av dess ledamöter utses fyra efter förslag av hantverksorganisationen, en efter förslag av Sveriges industriförbund och en efter förslag av Landsorganisationen.¹

För småindustrien finnes även en specialorganisation, Småindustriens centralförbund.

Inom *kommunikations- och transportväsendet* finnas några intresseorganisationer. Dit hör Svenska järnvägsföreningen, som utgör en sammanslutning av ledande förvaltningstjänstemän i de enskilda järnvägarna, och Svenska spårvägsföreningen, som är en sammanslutning av spårvägs- och andra liknande trafikföretag; Sveriges trafikbilägares riksorganisation är en sammanslutning av Svenska lasttrafikbilägareförbundet, Svenska omnibusägareförbundet och Svenska droskbilägareförbundet. Inom sjöfarten må nämnas Sveriges redareförening, Sveriges allmänna sjöfartsförening och Sveriges segelfartygsförening. Av de angivna organisationerna äro några som förut nämnts även organ för arbetsgivarintresset.

På *kapitalförvaltningens* område är att nämna Svenska bankföreningen, vilken är organ för samarbetet mellan affärsbankerna. Den utgör en anlitad remissinstitution i spörsmål, som beröra bankernas intressen. Svenska försäkringsbolags riksförbund har till uppgift att vara organ för handläggning av frågor, som äro av gemensamt intresse för de svenska försäkringsbolagen. Sveriges fastighetsägareförbund är en sammanslutning av fastighetsägarnas organisationer.

Inom *jordbruket* och dess binärningar finnas — om man bortser från det politiska partiet, Bondeförbundet — tvenne huvudorganisationer, nämligen Sveriges lantbruksförbund och Riksförbundet landsbygdens folk (RLF). Den förra har karaktären av en producent- och konsumentssammanslutning, den senare erinrar mera om en arbetsgivar- och arbetarsammanslutning.

Sveriges lantbruksförbund, som är en opolitisk organisation, har till ändamål »att främja jordbrukarnas ekonomiska och sociala intressen» och

¹ Kungl. instr. 17/s 1940 § 4.

skall därvid företräda jordbruket i frågor av allmän betydelse, utföra uppgifter, som äro gemensamma för jordbrukets ekonomiska organisationer samt ordna ett fast samarbete såväl mellan jordbrukets organisationer som mellan jordbrukets ekonomiska och fackliga organisationer. Förbundet utgör en förening av »politiskt neutrala sammanslutningar av jordbrukare». Dit höra Svenska jordbrukskreditkassan, Svenska lantmännens riksförbund, Småbrukarnas riksförbund, Svenska mejeriernas riksförening, Svenska ägghandlarförbundet, Sveriges frukt- och trädgårdsodlares riksförbund, Sveriges skogsägareföreningars riksförbund, Sveriges slakteriförbund, Sveriges betodlares centralförening, Sveriges bränneriidkareförening och Sveriges pålsdjursuppfödarens riksförbund. Förbundets beslutande organ äro fullmäktige, dess förvaltande organ en styrelse.

Riksförbundet landsbygdens folk har till uppgift att på grundval av en enhetlig och fast organisation verka för tillvaratagande av de ekonomiska och sociala intressena hos landsbygdens folk. Dess medlemsantal var vid 1940 års utgång 75.000. Förbundet är organiserat i lokalavdelningar omfattande i regel en kommun. Dessa äro sammanslutna i riksförbund, vilka kunna vara förenade i läns- eller provinsförbund. I fråga om lönearbete föreskrives, att en arbetsförmedlande och prisreglerande verksamhet skall bedrivas. Tillhör arbetsgivaren ej Riksförbundet skall detta söka få till stånd avtal med arbetsgivaren och tillse, att medlemmarnas intressen bliva tillgodosedda; äro både arbetsgivare och arbetare medlemmar av riksförbundet, skall avdelningen beträffande arbeten av betydelse söka få till stånd avtal dem emellan, varvid hänsyn skall tagas till båda parternas intressen.

Fiskarna hava organisationer, vilka i viss mån äro uppbyggda efter samma mönster som jordbrukarnes korporativa sammanslutningar. En topporganisation är Svenska ostkustfiskarnas centralförbund.

Inom de *fria yrkena* finnas ett flertal organisationer, av varierande natur. En del äro närmast fackliga sammanslutningar, andra åter intresseföreningar. Nämnas kunna Svenska journalistföreningen, Sveriges författarförening, Svenska teaterförbundet, Svenska musikerförbundet, Svenska teknologföreningen, Sveriges läkarförbund och Sveriges yngre läkares förening, Sveriges tandläkarförbund, Sveriges advokatsamfund och Svenska tonsättares internationella musikbyrå.

För tillvaratagandet av anställda icke kroppsarbetares intressen finnas åtskilliga sammanslutningar, delvis förenade i topporganisationer.

Av de privatanställdas organisationer hava ett tjugotal anslutit sig till en om Landsorganisationen erinrande riksorganisation »De anställdas centralorganisation» (DACO) omfattande vid 1940 års utgång 62.000 medlemmar. De största dithörande föreningarna äro Handelstjänstemannaförbundet, Svenska bankmanhaföreningen, Svenska järnvägarnas kontorspersonals förbund, Svenska maskinbefäl förbundet, Sveriges arbetslärarförbund och Svenska industritjänstemannaförbundet.

Huvudorganisation för de kommunal- och statsanställda tjänstemännen är Tjänstemännens centralorganisation (TCO), omfattande tolv förbund med cirka 55.000 medlemmar. Till detta förbund höra Sveriges allmänna folkskollärareförening, Svenska polisförbundet och Sveriges kommunaltjänstemannaförbund.

Inom statsförvaltningen finnas flera föreningar, vilka i vissa fall bildat topporganisationer. En sådan är Statstjänarnas centralorganisation, omfattande lägre befattningshavare i statens tjänst; en annan Trafiktjänstemännens förening. Av högre befattningshavaresammanslutningar bildas Sveriges statstjänstemannanämnd, omfattande ett trettiotal föreningar.

Av den tidigare lämnade redogörelsen för korporationsbegreppet framgick, att inom näringslivets område voro verksamma formliga korporationer, såsom hushållningssällskapen, handelskamrarna, järnkontoret, apotekarsocieteten och jordbrukets kreditkassa. Den nu givna, mycket ofullständiga översikten av organisationsväsendet visar emellertid, att flertalet och de betydelsefullare organisationerna endast äga den privaträttsliga sammanslutningens form och sålunda sakna den rättsligt korporativa egenskapen. Detta förhållande visar, att den korporativa regleringen är formellt ofullständig och otillfredsställande. Att offentligrättsliga och privaträttsliga sammanslutningar förekomma om varandra synes också därav, att korporationer inom hushållningssällskapen och handelskamrarna skaffat sig privata topporganisationer. Handelskamrarna hava sålunda bildat en sammanslutning, som håller årliga handelskammarmöten, med en mellan mötena fungerande kommitté. Hushållningssällskapen hålla årliga ombudsmöten, den s. k. lantbruksriksdagen. Dessa sammanslutningar hava redan faktiskt erkänts såsom korporationer genom att de erhållit rätt att utse representanter i järnvägsrådet och pläga få avgiva remissyttranden. Även andra enskilda sammanslutningar hava erhållit liknande faktiska erkännanden av sin korporativa natur. Vissa ledamöter av järnvägsrådet utses sålunda av olika riksorganisationer för handel och industri. Vidare må nämnas arbetsgivar- och arbetarsammanslutningarnas deltagande i tillsättandet av specialdomstolarna, försäkringsrådet, arbetsrådet och arbetsdomstolen; i centrala skiljenämnden för vissa arbetstvister ägde Svenska arbetsgivarföreningarnas förtroenderåd och Landsorganisationen icke blott såsom i dessa föreslå utan själva utse ledamöter. Dessa specialdomstolar äga dessutom ett drag av korporativ överbyggnad därigenom, att parternas representation icke är byggd på den numeriska principen utan på likvärdighetens grund. Intresse-sammanslutningarnas uppgift pläga ofta angivas vara att företräda näringsidkarnas intressen i förhållande till statsorganen; då stats-

makterna inhämta yttranden från dessa sammanslutningar, tillerkännas dessa också faktiskt en om den kommunala självbestämningensrätten erinrande opinionsrätt å näringsidkarnas vägnar. Till vissa sammanslutningar utgående statsbidrag skapa en faktisk korporativ självförvaltning.

Lagstiftningen om förhandlingsrätt medför också ett de facto erkännande av de därav berörda sammanslutningarnas korporativa natur. Sålunda äger enligt kungl. kungörelsen den 4 juni 1937 angående förhandlingsrätt för statens tjänstemän förhandling rum mellan myndighet samt förening av tjänstemän eller förening av flera sådana föreningar; förhandlingsrätt tillkommer därvid förening, vilken Konungen tillerkänt sådan rätt i förhållande till myndigheten. Liknande reglering ger lagen den 17 maj 1940 om förhandlingsrätt för kommunala tjänstemän, ehuru här tillerkännandet av förhandlingsrätt ankommer å socialstyrelsen. Erkännandet avser visserligen i dessa fall icke sammanslutningen såsom korporation men tillerkännandet av förhandlingsrätt innebär dock ett indirekt sådant erkännande.

Utöver den formella bristfällighet, som de nuvarande förhållandena sålunda uppvisa, föreligga emellertid också åtskilliga faktiska ofullständigheter i den korporationsmässiga regleringen av näringslivet. I första hand är att erinra om uppdelningen av organisationerna i fackliga och intresseorganisationer, en uppdelning, som knappast kan vara rationell, då intressesammanslutningarnas verksamhet icke kan vara oberörd av lösningen av de fackliga spörsmålen. Vidare är ett hinder för en genomförd näringskorporativ organisation, att även de fackliga organisationerna äro av tre slag: arbetsgivar-sammanslutningar, arbetarsammanslutningar och tjänstemannasammanslutningar utan att någon dem upptagande gemensam topporganisation finnes; ett steg i sådan riktning utgör dock den genom Saltsjöbadsöverenskommelsen skapade, för Svenska arbetsgivarföreningen och Landsorganisationen gemensamma arbetsmarknadsnämnden. Ytterligare är att framhålla, att särskilt Landsorganisationen men även, om ock i långt mindre mån, arbetsgivar- och tjänstemannaorganisationerna ej äro uppdelade efter verksamhetens art, utan omspanna olika näringar och yrken. Till Landsorganisationen höra sålunda ej allenast industriarbetare utan även hant-

verkare och anställda inom handeln, kommunikationsväsendet, försäkringsväsendet, fastighetsförvaltningen och jordbruket samt dessutom statstjänstemannagrupper. På samma sätt hör till tjänstemannaorganisationerna personal inom både industrien, handeln, kommunikationsväsendet, bank- och försäkringsväsendet samt jordbruket. En annan bristfällighet är, att förutom uppdelningen i fackliga och intressesammanslutningar även andra dubbelorganisationer förekomma. Såsom exempel må nämnas, att inom jordbruksnäringslivet äro verksamma de korporativa hushållningssällskapen, Sveriges lantbruksförbund och det blandat fackliga och intressebetonade Riksförbundet landsbygdens folk; inom handeln finnas både grossistförbundet och köpmannaförbundet och saknas gemensam topporganisation. I vidsträckt omfattning är dessutom intresseorganisationen ofullständig, så att mer eller mindre betydelsefulla företag eller verksamhetsgrenar stå utanför.

Det är dock påtagligt, att utvecklingen gått och fortfarande går i riktning mot större, enhetliga sammanslutningar. Det är å andra sidan givet, att denna utveckling enbart icke leder till en faktisk korporativ reglering av näringslivet; härför fordras nämligen även en uppdelning av bestående organisationer efter näringsgrenarna. På dessa näringskorporationer skulle sedan kunna byggas en hela näringslivet omfattande korporativ organisation. Tendenser kunna särskilt i samband med krisförvaltningen iakttagas mot självstyrelse och självförvaltning, men dessa hava en ganska blygsam omfattning och äro ofta endast ansatser, såsom naturligt är, då någon genomförd faktisk närings- eller yrkeskorporativ reglering ej finnes. Utvecklingen är dessutom oenhetlig: Saltsjöbadsavtalet betecknar en strävan efter självstyrelse medan ombildningen av hantverksinstitution till statligt är ett steg i motsatt riktning.

En utveckling av närings- och yrkessammanslutningarna till en verklig korporativ organisation förutsätter i första hand, att de erhålla det statliga erkännande, som är korporationsegenskapens förutsättning, men härför tarvas i sin tur en lagstiftning om närings- och yrkeskorporationer, som nu saknas. Dylika korporationer kunna vara frivilliga eller tvungna; endast i senare fallet torde en fullständig korporativ organisation kunna åstadkommas. Även åt korporationer, byggda på frivillighet, skulle givetvis kunna upp-

dragas både en viss självstyrelse med medbestämmanderätt i allmänna, korporationen rörande angelägenheter, och en självförvaltning genom självständigt handhavande av medlemmarna rörande sociala angelägenheter. En omfattande, om den kommunala självstyrelsen och självförvaltningen erinrande korporativ självstyrelse och självförvaltning är dock knappast möjlig utan en på legalt tvång byggd organisation; en sådan måste då å andra sidan liksom kommunerna underkastas statsuppsikt till förhindrande av missbruk av de överlämnade maktbefogenheterna.

* * *

En politisk korporativism innebär, att den politiska representationen uppbygges på korporativa organisationer. Tankar därpå hava vid skilda tillfällen framförts i diskussionen.

Sålunda må nämnas, att Gustav Möller i en uppsats om tvåkammarssystemet, införd i tidskriften »Tiden» 1915, framkastade en dylik tanke. Han uttalade sig i denna uppsats för första kammarens omändring till en expertförsamling, utrustad med suspensivt veto. Med avseende å ledamöternas tillsättande angav han därvid såsom en möjlighet, »att olika korporationer inom sig utse dess medlemmar. Universiteten och högskolorna, läkarekåren, fackföreningsrörelsen o. s. v. kunde tänkas utse var sina representanter».¹

Professoren C. A. Reuterskiöld framförde 1917 och 1918 tanken om första kammaren som en på korporativ grund byggd del av folkrepresentationen.² Av kammarens ledamöter skulle landstingen vardera välja 2, 26 utses av hushållningssällskapen, 15 av handelskammaren och 15 av fackförbunden; järnkantoret, järnvägsrådet och sociala rådet vardera tillsätta 1; fastighetsägareorganisationerna 2, hantverksorganisationerna 2, universiteten och högskolorna 8 å 9, akademier och lärda eller vittra samfund 8 samt läroverkskollegierna och Sveriges allmänna folkskolläraryförening vardera 3. Slutligen skulle ett antal självskrivna ledamöter finnas. Den principiella grunden för professoren Reuterskiölds konstruktion var, att andra kammaren skulle byggas på folket såsom »maktmassa», medan

¹ Tiden, 1915, sid. 9 ff., jfr sid. 80 ff.

² Statsvetenskaplig Tidskrift 1917 sid. 271 ff., 1918 sid. 178 ff.

första kammaren skulle utses av korporationer, som erhållit eller borde erhålla självstyrelseuppgifter; medan första kammaren dittills utgjort en representation blott för den kommunala förvaltningen, skulle den sålunda ombildas till en representation för alla korporationer — häri inräknat kommunerna — med allmänna förvaltningsuppgifter.

I ett författningsbetänkande, avgivet av Sveriges nationella ungdomsförbunds författningskommitté år 1934, avvisades tanken på första kammarens ombildning på intresserepresentativ grund och framfördes i stället förslag, att de korporativa organisationerna skulle erhålla ett statsrättsligt organ, »riksrådet», vilket skulle förlänas suspensivt veto mot riksdagens beslut men därjämte initiativrätt till decisiv folkomröstning. Riksdagen skulle byggas på enkammersystem och riksrådet skulle vara ett slags ersättning för den slojade första kammaren. Riksrådet skulle bestå av 50 å 60 ledamöter, sammansatt så, att det såvitt möjligt gjordes oberoende av de olika partiviljornas inflytande. Rådet skulle vara ett så auktoritativt och fullständigt uttryck som möjligt för landets ansvarskännande sakkunskap på olika områden. Följande sammansättning skisserades: 10 å 12 skulle utgöra på grund av ämbetsställning självskrivna ledamöter, 30 å 36 skulle företräda andlig och materiell odling och »utses av olika korporativa organ eller andra sammanslutningar, som företräda hithörande verksamhetsområde»; av dem skulle 10 å 12 företräda jordbruket och dess binäringar samt skogs- och bergshanteringen och utses av hushållningssällskapen, eventuellt Riksförbundet landsbygdens folk, järnkontoret och Skogsvårdsstyrelsernas centralförbund; av industri, handel och sjöfart samt övriga näringar skulle utses 12 ledamöter, hälften utsedda av olika sammanslutningar, såsom industriförbundet, handelskammarmötet, exportföreningen och arbetsgivarföreningen, och hälften av arbetarnas fackliga sammanslutningar och tjänstemännens organisationer. Kulturella institutioner och intellektuella (fria) yrken skulle välja 8 å 12 genom organisationer såsom Svenska läkarsällskapet, Sveriges advokatsamfund, Svenska läroverkslärares riksförbund, Sveriges allmänna folkskollärareförening och Svenska teknologföreningen. Slutligen skulle Kungl. Maj:t utnämna 10 å 12 ledamöter, som företrädde annan samhällelig verksamhet.

Sveriges nationella förbunds program upptager denna tanke: »Vid den ansvariga och maktägande regeringens sida står ett råd, representerande kulturliv och korporationer; det ställer sakkunskapen direkt till statsarbetets förfogande. En enkammarriksdag, framgången ur allmänna direkta val, verkar som kontrollerande och anslagsbeviljande myndighet men är icke någon regerande instans.»

Såsom synes hava alltså de politiska korporativa organisations-tankarna rört sig efter tvenne linjer, den ena avseende en slags på korporativ grund uppbyggd specialrepresentation med opinionsrätt, den andra avseende folkrepresentationens, första kammarens, bildande på korporativ grund. Tanken att låta korporationerna deltaga i statslivet är emellertid såsom professoren Reuterskiölds nyssnämnda projekt visar varken revolutionerande eller ens ny. Man behöver därvid icke tänka på den gamla ståndsrepresentationen. 1866 års representationsreform byggde nämligen första kammaren på de kommunala »korporationerna» — landstingen och de landstingsfria städerna — och på denna grund är första kammaren alltfört byggd. De betydande likheterna mellan kommun- och korporationsbegreppen visa, att en omläggning icke skulle kunna i principiellt hänseende anses våldsamt. Det kan dessutom knappast betecknas såsom onaturligare, att första kammaren bygges på sammanslutningar, vilkas grund är yrkes- och arbetsgemenskapen, än på sammanslutningar, vilkas grund är grannelaget. Det kan sålunda betvivlas, att den nutida stadsbon känner en mera levande samhörighet med den, som bor i våningen bredvid, än med den, som är hans yrkes- eller arbetskamrat.

Den lämnade redogörelsen för den korporationsrättsliga regleringen i Sverige bör emellertid hava givit vid handen, att de nuvarande närings- och yrkessammanslutningarna ingalunda äro vare sig så utbildade, så uppdelade, så rediga eller så enhetliga, att de skulle kunna utgöra grundvalar för en politisk samhällsorganisation. Skulle däremot korporationsväsendet utvecklas till en korporativ samhällsbyggnad, bleve förhållandet ett annat.

TILL ESAIAS TEGNÉRS POLITISKA ÅSKÅDNING

AV FIL. LIC. LARS FRYKHOLM, STOCKHOLM

Rörande huvudmomenten i Tegnér's utveckling i idépolitiskt hänseende är åtskilligt skrivet, men meningarna äro alltjämt ganska delade om det rätta förhållandet mellan Tegnér's liberalism och konservatism. Elof Tegnér pekade på svarsdikten till Agardh 1834 och menade, att Tegnér's bitterhet mot liberalismen skulle dateras till de därmed följande anfallen i Aftonbladet.¹ Wrangel har fäst särskilt avseende på striden om helgdagarna i prästeståndet 1829 och den därav härrörande kritiken från oppositionens målsmän: »Dessa episoder voro tecken på, men bidrogo också själva till den dragning mot konservatism och den bitterhet, som nu allt mer framträder hos skalden. Oppositionstalarna kunna därför sägas vara i politiskt hänseende en vändpunkt.»² »Tegnér var liberal i undervisningsfrågor, så länge han värmdes och inspirerades av Agardhs entusiastiske ande. Men sedan han genom flyttning till Växjö (1826) undandragits det omedelbara inflytandet av Agardh, övergick han småningom till en konservativ och aristokratisk uppfattning, vilken passade till hans stigande ovilja mot den politiska liberalismen», är Landquists bidrag i frågan.³ Böök har uttryckligen hävdad, att Tegnér's politiska åskådning är densamma under 1830-talet som förut. Det är blott frönten som är ny. Han tillmäter »de politiska avlagringarna» ingen som helst betydelse.⁴ Härom året uttryckte en Tegnértalare samma tanke med att säga, att det icke är någon skam att bli konservativ på åsikter, som man i sin ungdom varit radikal på. Över huvud taget är den tagnér'ska konservatismen någonting, som forskningen strävat efter att försvara genom

¹ Valda skrifter VI (1906) s. 456.

² »Oppositionstalarna» (Liber librariorum I, 1919) s. 151.

³ Erik Gustaf Geijer (1924) s. 579.

⁴ Essayer och kritiker 1919—1920 (1921) s. 16.

att bortförklara. Werin synes närmast vilja sammankoppla Tegnér's konservatism med åderförkalkning.⁵ Gadelius betecknar Tegnér's uttalanden i politiska frågor under 1830-talet som präglade av verklig monomani och ger dem en rent patologisk innebörd.⁶ Erik Fahlbeck intager en särställning genom att han en gång på tal om Lorenzo Hammarsköld även nämnt Tegnér som exempel på den under tidevarvet så vanliga utvecklingsgången från revolutionshänförelse till romantikens organiska och konservativa statsuppfattning.⁷

Med djupaste intresse följdes i 1790-talets Värmland det väldiga skådespel, som den franska revolutionen erbjöd. Esaias Tegnér's beskyddare och gynnare, brukspatron Christoffer Myhrman, hade sina bestämda åsikter, som säkerligen betytt åtskilligt för den blivande mågen. Sympatierna voro odelat för upplysningens och revolutionens sak. I den franska revolutionen såg Myhrman trots dess många avigsidor levandegörandet av upplysningens frisinnade åskådningar. Djup var beundran för det franska folkets kamp för frihet och fosterland. I Napoleon såg han dess store förkämpe, och jämförd med honom syntes ledaren för det svenska folket som en småskuren obskurant. Särskilt stark var också brukspatronens avsky för Napoleons farligaste fiende, England, som ju vållade den svenska järnhandeln kännbara avbräck.⁸

Hyllandet av upplysningens och revolutionens idéer, beundran för Napoleon och bitterheten mot England utgjorde med skiftande stämningar under de följande åren även grundläggande drag i Tegnér's politiska uttalanden.

Med skärpa vände sig Tegnér mot allt, som syntes honom smaka despotism och ofrihet. Om seniorernas maktställning i Värmlands nation i Lund frågade han, om den kunde sägas anstå »et fritt samfund». Den syntes honom snarare passa »en Asiatiskt trälände hop», och han kände sig framföra förnuftets och rättvisans sak mot »Despotismens eller Få-väldets».⁹ Dåtidens Sverige var

⁵ Esaias Tegnér (1934) s. 271.

⁶ Skapande fantasi och sjuka skalder (1927) s. 251 f.

⁷ Lorenzo Hammarsköld på den politiska vädjobanan (Svensk tidskrift årg. 19: 1929) s. 45.

⁸ Om Myhrmans åsikter se särskilt Wrangel, Tegnér's kärleks saga (1916) s. 80 f.

⁹ Samlade skrifter utg. av Böök & Wrangel I s. 257.

givetvis ej heller för honom »et fritt samfund», och dubbelt kännbart måste detta varit för honom, då en för Tegnér så föga imponerande person som Gustav IV Adolf stod i spetsen.

Napoleon sågs även av Tegnér som en upplysningens förkämpe. Hans kamp gällde friheten mot förtrycket. I Frankrike »föddes friheten».¹⁰ När Napoleon slutligen lät sig krönas till fransmännens kejsare, följde dock inte Tegnér med i vändningen utan karakteriserade det hela som »frihetens begravning».¹¹ Så småningom tog hans beundran dock ut sin rätt igen, ehuru han allt fortfarande utsattes för svåra besvikelser, särskilt när den store icke rörde ett finger vid Finlands förlust, och detta trots den tjänstvilliga regimförändringen i Sverige.

I England såg han en krämarstat, vars hela diktan och traktan gick ut på att skapa en positiv handelsbalans. Sjørövare tycker han vara en lämplig benämning. Det lät som en förhoppning, då han talade om handelsvälden som »af alla, måhända, det minst pålitliga».¹² Slutligen kom ju också Sverige med i den väldiga kraftmätningen. För Tegnér liksom för en ytterst allmän opinion i det dåtida Sverige var ett krig mot Napoleon en dårskap, ja, stridande mot Sveriges verkliga intressen. Englands bundsförvantskap gjorde ej saken bättre för Tegnér. Dess överfall på Köpenhamn fördömde han i de starkaste ordalag. I England såg han orsaken till de fortsatta krigen och olyckorna.

Det olyckliga kriget ökade ytterligare Gustav IV Adolfs skuldkonto. Den fientliga hållningen mot Napoleon syntes meningslösare än någonsin. Så framträdde så småningom tanken på en regimförändring: »Jag tycker att sakerna nu måste vara i sin crisis och Statskroppen bör kunna hoppas antingen förbättring eller fullkomlig förstöring, som kanske ginge ut på det samma.»¹³ När revolutionen redan var ett fullbordat faktum, skrev Tegnér: »De sista underrättelserna rörande Ryssarnas nedträngande i Vesterbotten äro

¹⁰ A. a. I s. 7.

¹¹ A. a. I s. 330.

¹² Filosofiska och estetiska skrifter utg. av A. Nilsson & B. Möller (1913) s. 148. Tegnér's uppfattning av England har belysts med talrika citat av G. Jacobson, *Skaldepolitik*. Tegnér's omdöme om andra länder och folk (Svensk tidskrift årg. 24: 1937) s. 335 ff.

¹³ Samlade skrifter II s. 368.

mycket oroande. Hur vårt utarmade Fädernesland ännu skall kunna föra ett nytt krig, vet jag icke. Enda möjliga sättet vore kanske om genom ett mycket fritt regeringssätt alla Nationens återstående krafter spändes och hvar medborgare här som i Norge vore soldat. Men med en vidsträckt Kungamakt och stående Armeer förlamas all energie, och slafveri och beroende måste bli vår slutliga lott.»¹⁴ Som Bök påpekat, är det givetvis de franska revolutionsmännens framgångsrika kamp mot Europa, som här föresvävat Tegnér.¹⁵ Men Tegnér ville också, att revolutionen i Sverige skulle medföra likartade frukter för samhällsförhållandena. Det enda uttalandet om det nya statsskicket vid tiden för dess tillkomst utgjordes av några rader i ett brev av 18 juni 1809. Det allmänna omdömet var ganska reserverat: »Väl innehåller den icke något fullkomligt, sådan som en förnuftig man skulle önska sig till Styrelselag; men så lär det ändå vara onekligt att den är långt bättre än den förra . . . Vi ha ej fått allt hvad vi kunnat och bordt vänta, men det är redan godt att vinna något.»¹⁶ I Sverige gjordes ju ingalunda rent bord på ett sätt, som kunde jämföras med Frankrike.

Han kritiserade anordningen med förtroendeämbetsmän, vilket enligt hans uppfattning måste leda till ett beroende av hovet. Tryckfrihetens införande möttes givetvis av hans sympati.¹⁷ Han yrkade energiskt på adelsprivilegiernas raserande. I den ursprungliga redaktionen av Svea fanns det ju också som bekant en hänsyftning i denna riktning,¹⁸ varvid den försiktiga akademien föreslog en ändring »till undvikande af all politisk åsytning».¹⁹ En representationsreform var ju också ett aktuellt krav för den oreprecenterade men inflytelserika klass, som svärfadern tillhörde.

Tegnér greps vid denna tid av en stark misstämning. Allt som hörde till »1812 års politik» var honom innerligt förhatligt. Den ende verkligt betydande motståndaren till arvfienden Ryssland såg han bekämpas av en europeisk koalition, i vilken Sverige intog en framträdande plats. Det var också med blandade känslor, som

¹⁴ A. a. II s. 371.

¹⁵ Esaias Tegnér I (1917) s. 100.

¹⁶ Samlade skrifter II s. 372 f.

¹⁷ A. a. II s. 394.

¹⁸ A. a. II s. 70.

¹⁹ A. a. s. 491.

Tegnér följde fälttåget mot Norge. Han erkände, att Sveriges ställning stärktes genom en dylik förening, men något ärofullt kunde han ej finna däri. Från denna tid datera sig de berömda svartmålningar på vers och prosa, som mångfaldiga gånger citerats. Tegnér såg reaktionens frammarsch med hyckleri, förtryck och despotism. Med förkärlek dröjde han vid Napoleon. Han var naturligtvis icke blind för dennes despotiska tendenser, men den heliga alliansens furstar syntes honom bra småskurna i jämförelse med den väldige.

Denna mörka stämning var förhärskande inpå år 1817. Då vek den så småningom, och det mäktiga Jubelfesttalet skapas. Ännu 6 mars förklarade Tegnér med djupaste pessimism: »Det vore väl om heligare, renare hjertan klappade nu i manligare bröst än fordom; men hyaraf skulle vi sluta det, hvaraf skulle vi ens se en anledning dertill i framtiden? Se på tidens tecken i norr och söder. Vet du en nedrighet, ett barbari, en vanvettig fördom, hvars upplifvande de ej förebåda? Ser du någonstädes gerningen bättre, tanken ljusare, hjertat renare? Tidens orm byter ofta om skinn; men vederstyggligare än nu, just nu, har jag aldrig sett den, så långt historien räcker till baka, hväste han också idel psalmer, och vore också hans rygg fullmålad, som en grafsten, med bibelspråk.»²⁰ Men redan 1 juni hette det: »Man kan säga att Tiden liksom andra stora Generaler manövrerar endast för att förvilla; det är ej lätt att dömma, hvaråt han egentligen syftar. Att vi lefva under jordskalfvet af den Franska revolutionen är väl onekligt; och synnerligen enfaldig synes mig deras tanke som påstå att denna Revolution nu är slutad eller ens nalkas sitt slut. Men denna Revolution åsyftade väl från sin början ingen ting annat än politisk frihet; och att detta mål också, åtminstone till en viss grad, skall uppnås, derpå synas mig alla Tidens tecken tydligen hänvisa. Eller hvad betyda annars de allmänna ropen, från norr och söder, på representativa Statsförfattningar, på ett liberalare förhållande mellan Regent och Undersåte, en mindre skarp gränsskillnad stånden emel. o. s. v., och som nu ingenstädes synes vilja stadna vid blotta ropandet? Att Despotismen på några ställen under sin gamla form går igen och spökar, kan ej förvilla andra än dem, som äfven annars tro på spöken. För min del är jag öfvertygad att hans tid är förbi.»²¹

²⁰ Samlade skrifter III s. 306.

²¹ A. a. III s. 310 f.

Huru denna tvära omkastning egentligen skall förklaras är ej fullt klart. Det ligger ju nära till hands att tänka på politiska nyheter. Tegnér's ekonomiska förhållanden förbättrades just i maj 1817, vilket ju kan ha bidragit till den optimistiska tonen. Möjligheten av en förändring i psyko-patologiskt hänseende har också antytts,²² vilken dock är synnerligen svår att bevisa.²³

Jubelfesttalet har ju i litteraturhistoriskt hänseende sin största betydelse genom att det innebär en medlande ställning mellan upplysningens klassicism och romantiken. Redan härvidlag intog alltså ej Tegnér någon utpräglad radikal hållning. Tegnér's uppfattning av upplysningen har ju också undergått en stor förändring. Den förebrås för att den »såg med förakt ner på nästan alla föregående tider, såsom barbariska och fördomsfulla».²⁴ När Tegnér nu skildrar de historiska förutsättningarna för Luthers framträdande, ser han också med långt större förståelse på medeltiden. Tidigare hade han talat om »medelåldrens blodiga natt», »den åldriga vantrons välde» och dess »barbari och mörker». Påvedömet förklarades grundat »på den orimligaste vantro, tidens okunnighet och tilltagande fördomar».²⁵ I Jubelfesttalet hette det bland annat: »Europa hade flera sekler igenom ej haft eller kunnat hafva någon annan verklig föreningspunkt än Kyrkan.»²⁶ För Tegnér's ändrade hållning har nog både Kant och Fichte betytt mycket liksom ett par av Geijers ungdomsskrifter, för vilka Tegnér visat stort intresse.²⁷ Greta Hedin har framhållit, att Tegnér's första utfall mot upplysningen förekommer i en predikan, som han höll 6 juni 1813.²⁸ Där talades om upplysningens »djuriska uselhet» och »djefvulska vanvett», som smyckats med de heliga namnen »upplysning och fördomsfrihet».²⁹ Tillfogas kan att Tegnér endast en vecka tidigare nämnt Grundtvigs Verdenskrönike, som »en högst märkvärdig bok». »Mannen är ett geni, som förlorat förståndet.»³⁰ Ordalagen i predikan föra också

²² Sylwan, Tegnér's »mjeltsjuka» (Nordisk tidskrift 1910) s. 267.

²³ Werin a. a. 317 ff.

²⁴ Samlade skrifter III s. 147.

²⁵ Filosofiska och estetiska skrifter s. 145 f.

²⁶ Samlade skrifter III s. 143.

²⁷ A. a. II s. 395, 405.

²⁸ Dateringsproblem i Tegnér's diktning 1820—1826 (Samlaren 1930) s. 6.

²⁹ Samlade skrifter II s. 296.

³⁰ A. a. II s. 427.

tanken på Grundtvigs avsky för det gudlösa 1700-talet. Grundtvig är också en framträdande representant för den nyvaknande förståelsen för medeltiden.

Någon fara för en övermäktig reaktion ansåg Tegnér numera ej föreligga. Han avvisade ytterst bestämt tanken på att den katolska kyrkan skulle kunna åstadkomma någon sådan. Denna institution var en gång nödvändig, och då uppkom den också. Dess fortsatta existens måste enligt Tegnér bero av om den kan ändra sin andliga struktur.³¹ Han var för övrigt nu så optimistisk, att han t. o. m. trodde, att en segrande reaktion i Europa ej skulle kunna förstöra den franska revolutionens landvinningar. »Vore det sant, hvad så mången påstår, att dagen grånar för det gamla Europa; långt i vester, bakom hafvet, der Solen går ner för oss, der går han upp för en lyckligare verld, dit skall menskligheten rädda sina husgudar, liksom AEneas rädda sina ur det fallande Ilium.»³² Amerika stod ju för mången frihetsvän som ett ideal. Det var i viss mån den dåtida liberalismens mönsterland. Reaktionen har alltså nått sin gräns. Tegnér siade nu i stället om en utveckling i motsatt riktning. I Napoleons misslyckande såg han ett bevis på de reaktionära strömningarnas vanmakt. Napoleon föraktade »mensklighetens sträfvande». Därför föll han. Så mycket mindre ha hans epigoner utsikt att lyckas.

Han tillbakavisade nu påståendet, att frihetsidéerna voro upplysningens verk: »Grunden liger djupare, hvilket ibland annat Englands historia bevisar». I hänförda ordalag talade han om »frihetens höga Genius». Att händerna voro blodstänkta skrämde ej Tegnér, »ty jag vet hvilkas blod det är». Han vill trycka denna genius till sitt hjärta »som en barndomsvän». Mot ett framhållande av revolutionens blodsoffer som frihetens frukter invände Tegnér, att »hennes yrsel är slutad: hon har sofvit ruset af sig». »Hvem fördömmer Franska Revolutionen för Robespierres, eller christendomen för några dumma Munkars skull?» Det var icke längre fråga om »en uppbrusande pöbel-yra», utan här gällde det starka och rättmätiga krav. »Det är icke frågan om frihetens missbruk, utan om dess bruk.»

Friheten skulle visserligen råda, men den skulle vara lagbunden.

³¹ A. a. III s. 159 f.

³² A. a. III s. 164.

Folken skola få beskatta sig själva och stifta sina egna lagar. Tryckfrihet skulle råda, och regeringen skulle kunna dragas till ansvar för sina gärningar. Medan han 1809 gärna hade sett ett avskaffande av ståndsinstitutionen, nöjde han sig numera med »ett liberalare förhållande Stånden emellan». Folken skulle icke få gäckas med »ett tanklöst hjernspöke om rättigheter ärfda inom en enda slägt, som aldrig skulle kunna förverkas». Han ville värna de »rättigheter, som naturen skänkt hvarje mensklig varelse». Folken fordra »med ett ord, ingenting annat, än hvad vi i vårt fädernesland äga, och, med få mellanskof, ägt sedan Odins tider».³³

Reaktionen fruktade Tegnér ej mer. Utvecklingen skulle gå i frisinnaad riktning, men det var ej därvidlag sitt eget land, som han åsyftade. I stort sett ansåg Tegnér, att i Sverige åtminstone förut-sättningarna för en liberal utveckling voro givna. Grundligare reformer i statsskicket ägde ej för honom längre aktualitet.

Under de följande åren följde Tegnér den för Sverige nya före-teelse, som benämnes oppositionen. Ehuru han ej var alltför bitter mot regeringen, vilken han tyckte på visst sätt kunde försvaras, var det dock från riksdagen, som han i främsta rummet väntade de avgörande insatserna. Hans vanliga spydigheter kommo visser-ligen i stort antal, så snart den fördes på tal, men han förklarade t. ex. uttryckligen om 1817—18 års riksdag, att »allt vårt hopp står nu till Riksdagen».³⁴ Planer framträdde om att han skulle väljas till riksdagsman. Härav blev dock intet. Bättre förhållanden »beredes säkrast genom en förnuftig opposition».³⁵ Han anmälde dock snart sitt missnöje med den opposition, som framträdde vid 1823 års riksdag. »Öfverdrifvet klander på ena sidan, och förstokelse på den andra att ej vilja erkänna något menskligt misstag, detta är den korta öfverskriften på det långa käbbel».³⁶ Han rådde sin vän Lundblad att ej ansluta sig till den anckarswårdska oppositionen, »emedan den genom sin öfverdrift mera skadar än gagnar en god sak». Man borde icke klandra »allt hvad Regeringen gör, endast derföre att det kommer från henne».³⁷ Han karakteriserade nu oppositio-

³³ A. a. III s. 162 ff., 424.

³⁴ A. a. IV s. 241.

³⁵ A. a. IV s. 266.

³⁶ A. a. IV s. 269.

³⁷ A. a. IV s. 271.

nen, sådan han ville ha den, nämligen en »veritabel opposition, grundad på helt andras åsikter än skrikarenas, och som gerna kan bestå med alla de förbindelser man är skyldig Regeringen och dess ledamöter: det är en opposition af Regeringens vänner mot dess möjliga misstag, och dit hvarje riksdagsman borde höra. En sådan opposition klandrar icke allt hvad Regeringen gör, endast därför att det kommer från henne: den är icke egentligen dess motståndare, utan endast dess varnande Genius, dess samvete ibland folken, och inga andra än thronens verkliga vänner kunna höra dit.»³⁸ I detta mera allmänna uttalande ser man, att Tegnér accepterat de åsikter, som framför allt gjorts gällande av oppositionens ursprungliga ledare, greve von Schwerin.

På Oskarsdagen 1823 höll Tegnér ett stort tal i anledning av kronprinsens giftermål.³⁹ Han underströk den glädje, som visats vid detta tillfälle av folket och betonade dess spontana karaktär, medan man på många håll måste återvinna förtroendet med bajonetter.

Konungadömets ursprungligen patriarkaliska karaktär måste i den mera utvecklade staten delvis försvinna. Orsaken till svenskarnas kärlek till sina stora konungar såg han i att de så ofta varit »Hjeltar, födde med segerhufva, med herrskarepreglen på sin konungsliga panna». För konungen, »som han bör, spiran i starka händer, så kan han ännu alltid påräkna nationens förtroende». Nog avskydde han den heliga alliansens regenter. Hos dem kunde han ej finna något försonande drag, men det var däremot fallet med andra, ty »den esthetiska storheten försonar oss dock med den moraliska afvikelsen. Det är en stor skilnad om Napolen eller Ferdinand VIII söka Suverainiteten. Conspirationer mot folkens frihet, sådana som vi nu se öfverallt i Europa, äro först då rätt afskyvärda, när de utgå från människor, som ej äro födda med någon kraft, som kunde berättiga dem till enväldet». Ett betecknande uttalande om den av Tegnér så högt beundrade Gustav III kan i detta sammanhang anföras. Dennes envælde »var icke ett *politiskt* utan ett *naturligt*. Det gifves ingen stor kraft, som ej öfvar envælde i sin krets, liksom det ej gifves någon storm som ej blåser, eller någon örn som ej stiger mot solen. Jag tror mig älska fri-

³⁸ A. a. IV s. 271.

³⁹ A. a. IV s. 87 ff.

heten äfven så varmt, och kanske med säkrare öfvertygelse än våra Avissskrifvare, som stå i sold, om icke hos någon annan, åtminstone hos modet för dagen». ⁴⁰ Men för att Tegnér med sympati talade om det patriarkaliska konungadömet, glömde han ingalunda att betona, att i Sverige »förhållandet mellan Kung och folk varit, med få undantag, bestämt efter friare och liberalare grundsätser än på något annat ställe i den bildade världen». I överensstämmelse med förut berörda uttalanden framhöll han, att politiska strider nog äro nödvändiga i ett fritt land, ehuru de vid ett tillfälle som detta avstanna.

Tegnér kom med en mycket välfunnen artighet, då han sade, att kronprinsessans »furstlige Fader är, som mången annan utmärkt Man, en son af sina egna bragder: hans stamträd växer på hans svärd, och hans förtjenster äro hans anor. Men på mödernet härstammar hon från ett af Europas äldsta furstehus». Som redan Brandes anmärkt, får man häri icke enbart se fraser. Han påpekade likheten med tankegången i Frithiofs saga. ⁴¹ Tegnér talade i detta sammanhang om »de begge stridande Elementer som nu kämpa om världen». Kronprinsessans härstamning blev för Tegnér en symbol för den nödvändiga försoningen. Även i Jubelfesttalet hade Tegnér trott sig skönja tvenne grundmotsättningar. Men stämningen var numera omisskänneligen en annan.

Då hade han drömt om att få se frihetens strålande genius gå fram inför de skräckslagna tronerna och nerbryta det murkna gamla. Om han också ansåg, att friheten var tillfinnandes i Sverige med dess konstitutionella statskick, var det dock en trotsigt revolutionär klang, som präglade det tidigare talet. Den franska revolutionens grundsätser borde dock i mycket väsentliga drag realiseras i den heliga alliansens Europa. I Oskarstalet proklamerades i stället en försoning mellan dessa grundmotsättningar. Hans tro på den franska revolutionens principer var icke längre naivt entusiastisk. Den kritik, som hade riktats mot dem, hade icke heller gått Tegnér spårlöst förbi.

I likhet med 1817 redogjorde han för »de revolutionära satser, de konstitutionella satser», som reaktionen bekämpade. Det rörde

⁴⁰ A. a. IV s. 261.

⁴¹ Samlade Skrifter III s. 536.

sig om samma och lika allmänt hållna krav, som han tidigare gjort sig till tolk för. På samma sätt vände han sig med skärpa mot åsikten om konungamaktens gudomliga ursprung. Regeringsmaktens innehavare förklarades även ansvarig inför människor. Bestämt förkastades tron »på en gudomlig delegation af Makten till Herrans Smorda, eller andra dylika Judiska drömmar».⁴² Tegnér förklarade i stället, att »all makt ursprungligen utgår icke från Regenten allena, hvilket är Despotismens, icke heller från folket allena, hvilket är Anarkiens grundval». T. o. m. i uttryckssätten överensstämde Tegnér härmed med Geijer i dennes stridsskrift mot Richert. Om legitimiteten hade Geijer yttrat: »Den motsatta ensidigheten heter folksuveräniteten». Det publika och det privata kunde ej existera var för sig. De förutsatte varandra. Om de båda ensidigheterna hette det: »Det förra anarkien, det senare despotismen».⁴³ Från sin utgångspunkt vände sig Geijer med största skärpan mot tanken på en folkets suveränitet. Tegnér's utgångsställning var en annan än den konservative Geijers, och han fann det därför nödvändigt att särskilt framhäva sitt ogillande av den teokratiska tankegången. Men i princip kunde Tegnér erkänna den geijerska grundtanken, att över både konung och folk stod staten. Bådas makt härleddes ur samma grund: staten. Därmed hade en tydlig förskjutning av den tegnér'ska revolutionsvänligheten skett. Även om begreppet om en statsperson kan vara aldrig så lämpligt att införa ur t. ex. statsrättslig synpunkt, måste dock frågan i praktiken komma att gälla, vilken av dess båda yttringar, som hade att bestämma. På denna punkt svävade Tegnér numera på målet.

De tankar om politisk frihet, som Tegnér gjorde sig till tolk för, tyckte han borde synas så självklara, »att man väl kunde vara frestad att anse dem för politiska axiomer». Han frågade sig då, hur det kunde komma sig, att motståndet mot dem i alla fall var så starkt. »Det kommer icke af någon felaktighet i begreppet, men endast af deras förtidiga tillämpning på redan bestående och fiendliga former. Det kommer deraf att en sådan Statslära, tänkt i sin renaste allmänhet, egentligen endast då vore användbar om man kunde bygga en Stat alldeles ny från grunden, och befolka den

⁴² A. a. V s. 437. Uttalandet i brev från 1825.

⁴³ Samlade skrifter III s. 281 f.

med människor som förut aldrig lefvat i borgerliga förhållanden. Men på detta sätt bildas ingen Stat, den har tvertom öfver allt ett historiskt ursprung.» »Révolutionens största fel var, att den räknade för mycket på den abstrakta klarheten af sina läror, och gjorde för litet afseende på det historiska elementet i Staten.»⁴⁴

Härmed stod dock Tegnér ingalunda på den historiska skolans mark. Uttalanden sådana som ovanstående äro typiska uttryck för vad Rexius utomordentligt träffande kallat den negativt historiska uppfattningen, »welche in ihren praktischen Postulaten der historischen Schule sehr nahe kommt».⁴⁵ Att man med sådan sympati blickade på den stora transatlantiska republiken berodde inte blott på dess politiska frihet i och för sig utan jämväl på att den utgjorde ett exempel på vad som var möjligt att göra av människosläktet, där det ej tyngdes av den historiskt betingade barlasten. En dylik rationell nyskapelse var icke möjlig i det gamla Europa. Man måste, var så illa tvungen att taga hänsyn härtill, de breda lagren voro bundna av det gamla, de voro icke tillräckligt upplysta o. s. v. »Aber dieses Zugeständnis bedeutet ihr die Resignation vor einem notwendigen Ubel.»

När Tegnér erhållit denna mera kritiska syn på revolutionen, synes vara svårt att avgöra. Talen 1817 och 1823 äro tyvärr ganska ensamstående företeelser i hans författarskap i detta hänseende. Redan Jubelfesttalet innebar en medlarställning i förhållande till »det livlösa gamla och det utsvävande nya» om också företrädesvis i litterärt hänseende.⁴⁶ I Epilogen hette det 1820:

Det murkna gamla, det omogna nya
med blind förbittring kämpa nu om världen.⁴⁷

Det är väl mest troligt, att Tegnér fått den första impulsen från Geijers i Svea 1818 påbörjade avhandling: Feodalism och republikanism. Hans omdöme löd efter ett erkännande av de formella förtjänsterna: »full af skefva, obskurantiska idéer sådana som nu

⁴⁴ Synpunkten kom sedermera att på många sätt varieras av Tegnér. Påtaglig är också hans i Oskarstalet så positiva inställning till Englands statsskick som historiskt framvuxet och betingat. Se Jacobson a. a.

⁴⁵ Studien zur Staatslehre der historischen Schule (Historische Zeitschrift 1911) s. 500.

⁴⁶ Se Olsson, Tegnér's tal vid Jubelfesten 1817 (Edda Bd 31: 1931) s. 347.

⁴⁷ Samlade skrifter III s. 94.

äro moderna och som väl slutligen alldeles förmörka Geijers af naturen klara hufvud».⁴⁸ Tegnér och Geijer hade alltifrån ungdomen befunnit sig i motsatsställning till varandra. Men trots detta hade Tegnér alltid skattat Geijer mycket högt, medan Geijers motsvarande uttalanden knappast kunna sägas vara präglade av samma vidsynthet. Tegnér hade dock mycket svårt att förlika sig med Geijers djupa beundran för den heliga alliansen, en beundran som fick en religiös prägel i det geijerska talet vid reformationsjubiléet 1817. Om Geijer blev Tegnérs uttalanden med åren allt mildare. Medan denne i april 1819 ännu förklarades för »en obscurant»,⁴⁹ uttalade han 1823 den förhoppningen, att »den tid varder kommande då Geijer och jag tänker ungefärligen lika icke blott i hufvudsaker utan äfven i detaljerna». »Geijer tänker nu i många afseenden mera moderat än förr och vår conflict var icke så bullersam som förr. Det torde väl med tiden bli folk af honom som af mig och de många divergencerna efter hand försvinna.»⁵⁰

Det finnes åtskilliga synpunkter, som kunna återföras på den geijerska avhandlingen i Svea 1818. En författning »är icke gjord att hänga lös på Nationen», förklarar Tegnér,⁵¹ medan Geijer ytterst överlägset talade om revolutionsanhängarna, vilka syntes »ha ledsnat att bygga slott i luften, upphört att i pappers-constitutioner söka den underbara talisman, som skulle försäkra allmänna välfärden».⁵² Geijer förklarade, att jämlikheten ej var ursprunglig. I familjen, som betecknades som statens första början, rådde ju olikhet.⁵³ Tegnér talade om »skiljaktigheter, naturlige och nödvändiga för samhällsordningen»,⁵⁴ och på tal om jämlikheten förklarade han, att naturen visat sig »aristokratiskt sinnad».⁵⁵ I likhet med Geijer menade Tegnér, att »ursprungligen är dock Staten ingenting annat än det utvidgade hushållet».⁵⁶

⁴⁸ A. a. III s. 384.

⁴⁹ A. a. III s. 392.

⁵⁰ A. a. IV s. 329.

⁵¹ Samlade skrifter IV s. 97.

⁵² Samlade skrifter II (1924) s. 430.

⁵³ A. a. II s. 436 ff.

⁵⁴ Tegnér a. a. IV s. 95.

⁵⁵ A. a. IV s. 96.

⁵⁶ A. a. s. 89.

Det har naturligtvis med ovanstående exempel ej avsetts att sägas, att Tegnér fått sina impulser enbart från Geijer.⁵⁷ Vid tiden för Oskarstalets nedskrivande voro tankegångarna på många håll uttryckta i tidningar och tidskrifter. Tegnér har dock i allt väsentligt accepterat Geijers kritik av den franska revolutionens lärosatser, sådan denna kritik vid denna tid allmänt framställdes av konservatismens och reaktionens målsmän. Det skedde säkerligen motvilligt. Den negativa sidan av Geijers förkunnelse har Tegnér kunnat följa, varmed han kan sägas omfatta en negativt historisk åskådning i Rexius' mening vid denna tid. Den positiva delen av Geijers lära förhöll det sig dock annorlunda med.

Tegnér sade sig kunna erkänna det historiskt berättigade i t. ex. Englands statsskick trots dess »barbariska, stundom också löjliga former». Om fyrståndsrepresentationen hette det, att den var »seklernas verk, Svenska Historien hvilar på dessa fyra pelare».⁵⁸ Men nu tog han också avstånd från Geijers positiva försvar för den. Medan Geijer förklarade, att stånden uttryckte »de nödvändiga former, vari statens totala idé reflekterar sig»,⁵⁹ var det mesta, som Tegnér kunde förmå sig att kräva av en rationalistisk författning följande: »Igenkänner ej folket deruti sitt eget lynne, sina fordna minnen och inrättningar, ja till och med sina fördomar, så blir en sådan Statsförfattning, all sin förnuftsenslighet oaktadt, främmande, likgiltig, stundom också förhatlig».⁶⁰ För Tegnér var det dock intet annat än vidskepelse och fördomar, som en klok man visserligen måste taga hänsyn till, men som i sig själv dock ej har något berättigande utan endast på grund av sin historiska förankring. Men åskådningen räcker till för att motivera ett konservativt handlande. Ingalunda såg han i de föråldrade institutionerna i likhet med Geijer någon sorts reflexion av »statens totala idé». Han förklarade uttryckligen om ståndsförfattningen, att han ej ville »i theoretiskt hänseende försvara den».⁶¹ Nej, »vi vilja i synnerhet ej erkänna att det rätta, att de bättre idéerna någonsin skulle kunna

⁵⁷ Henry Olsson härleder impulserna från »de utrikespolitiska händelserna». Se Tegnér's tal vid jubelfesten 1817 (Edda Bd 31: 1931) s. 348.

⁵⁸ Samlade skrifter IV s. 98.

⁵⁹ Samlade skrifter III s. 305 f.

⁶⁰ Samlade skrifter IV s. 97.

⁶¹ A. a. IV s. 98.

vara fruktlösa, äfven om de icke för ögonblicket kunde genast och öfverallt användas. Det är min innerligaste öfvertygelse och tillika mitt gladaste hopp, att de så kallade nya och konstitutionella lärorna dock till slut skola segra». ⁶² Tegnérns avsky för den heliga alliansen var fortfarande lika stark. Men numera kan han tänka sig någonting berättigt i dess motsats: »Tidens urvisare går sin gång huru vi också tumma honom. Väl vrider man honom tillbaka i Södra Europa, men han är elastisk, han springer säkert åter i sin förra riktning, och slår då troligtvis litet öfver.» ⁶³

Ett arbete, som Tegnér följde med stort intresse, var helt naturligt Järtas Odal mannen. Tegnér godkände givetvis ej Järtas allmänna inställning, men det är dock påfallande hur ofta Tegnér just från mitten av 1820-talet använder sig av ordet *organiskt*. Det var kanske en frukt av Odal mannen, där Järta brukade det i polemik mot revolutionens och liberalismens »mekaniska» betraktelsesätt, så ofta han kom i tillfälle till det. I den historiska skolans syn på staten som en levande organism låg väl för övrigt någonting, som kunde tilltala Tegnér i rent poetiskt hänseende. ⁶⁴ I den stora undervisningskommittén, som vid denna tid började sin verksamhet, tog Tegnér en verksam del. Det var många reformfrågor, som pockade på uppmärksamhet. Tegnér erkände gärna, att allt ej var, som det borde vara. Men reformarbetet borde ej få ta formen av ett raserande av det bestående utan alla hänsyn. Tegnér fällde i detta sammanhang ett yttrande vid 1820-talets mitt, varmed han kan sägas stå på den historiska skolans mark: »Så visst är det att undervisningsverket utgör en organisk del af Staten, och att en omstöpning deruti måste kännas i hela Statskroppen. Det gamla, huru felaktigt, huru förfallet det må vara, är dock aldrig enstaka, det har slagit sina rötter djupt i Statens grund; hvad seklerna gifvit oss, kan icke en dag borttaga en förstöring.» ⁶⁵ Härmed hade alltså Tegnér ur en organisk statsuppfattning velat draga en praktisk politisk konsekvens, och denna blev konservativ.

⁶² A. a. IV s. 99.

⁶³ A. a. IV s. 493.

⁶⁴ Uppfattningen, att Tegnér redan under 1810-talets förra hälft skulle vara genomträngd »av den nya romantiska uppfattningen av begreppen stat och folk», synes svårligen kunna motiveras. Så Viktor Svanberg, *Skandinavismen i Tegnérns »Nore»* (Samlaren N. F. årg. 13: 1932) s. 17.

⁶⁵ Tegnér, *Samlade skrifter* V s. 344.

Vid riksdagen 1828—30, den första som Tegnér bevistade, hade han yttranden, som både misshagade och behagade oppositionen, som ju hade goda skäl att räkna på honom. Att Tegnér i det konservativa prästeståndet skulle räkna sig till liberalerna var givet. Det var säkerligen med en stor misstänksamhet, som den ryktbare, frispråkige och satiriske skalden bemöttes. Skvallret hade mycket att beställa med det mest regeringstroga ståndets nye ledamot. Redan i februari 1829 kunde han se tillbaka, på uttalanden, som »ådragit mig mycken ovänskap bland jesuiterna som merendels utgöra pluraliteten i vårt Stånd».⁶⁶ Tegnér kände sig oförtydligt stå i en bestämd mötsatsställning till ståndets övermäktiga konservativa majoritet.

Men snart fick även oppositionen anledning att anmäla missnöje med Tegnér. Hans energiska ingripande mot en motion, som yrkade på avskaffande av ett antal helgdagar, tolkades som en övergång till regeringspartiet. Saken ådrog Tegnér en ytterst hänsynslös kritik, som många gånger urartade till rena personligheter, och givetvis måste ha bidragit till att minska hans redan långt förut föga entusiastiska inställning till oppositionens verksamhet. Tegnér's talrika anföranden av liberal och oppositionell prägel dolde dock ännu för samtiden, att han i själva verket redan accepterat elementen av den konservativa åskådningen, och att han t. o. m. börjat använda dess grundsatser som motiveringar för en allt annat än reformvänlig hållning i t. ex. representationsfrågan. Så hette det i ett mot regeringen oppositionellt yttrande om opinionsnämnden: »Men när Statskroppen växer ut, då stadgå sig benen, då sätter sig Stånds-skillnaden, hvimlet ordnar sig, hvarje Element får sin bestämda flodbädd . . . Det rätta, uråldriga democratiska Elementet i vår Stats-författning har också ett helt annat utseende än denna nybyggda ruin.»⁶⁷

⁶⁶ Samlade skrifter VI s. 472. Det kan inom parentes anmärkas, att åtskilliga av Tegnér's riksdagstal förbisett eller av obekant anledning förbigåtts i den Bök-Wrangelska upplagan. För riksdagen 1834—35 finnes t. ex. intet anförande intaget, vilket kanske föranletts av Tegnér's eget uttalande, att »i Plenum är jag väl stundom, men kan ej så noga säga, hvad der passerar, af brist på kyrkostöt under de långa profpredikningarne». (Samlade skrifter VII s. 478.) Elof Tegnér påstod t. o. m., att »protokollen i prästeståndets plena för 1834 förvara intet yttrande af hans mun». Se Valda skrifter VI (1906) s. 455. Tegnér försummade dock icke ett enda sammanträde under Stockholmsvistelsen, och avtryckta anföranden av honom finnas på dryga tre sidor.

⁶⁷ Samlade skrifter VI s. 262 f.

Med stor oro hade en av de konservativas ledare, biskop Wingård, sett Tegnér ansluta sig till undervisningskommitténs reformvänliga riktning. För sin beundran och tillgivenhet gav han utomordentligt starka uttryck: »Af dig vill jag lära och sätta mig vid Gamaliels fötter. Älskade Tegnér, låt ingen pygmé krypa bakom ditt härliga namn; utan var med det stora och omfattande sinne, som förvärfvade dig detta namn, äfven i denna angelägenhet sjelfständig allt hvad du kan. Var Tegnér äfven för oss skolmästare, och vi skola höra på dig, då du undervisar, lika gerna, som när du förer diktens förtjusande språk. Med ditt guldspö fördrif skuggorna, vältalighetens gud. De vilja missbruka dig och äro icke värda.»⁶⁸ Troligen har Wingård utövat ett visst inflytande under riksdagen 1828—30. Det var mycket ofta, som Tegnér förenade sig med honom i ståndet. 29 december 1829 skrev han ett långt brev till Wingård, som gjorde ett djupt intryck. Tegnér sade rent ut, att han från början varit mycket misstänksam mot Wingård: »Din förkärlek för det gamla och beståndande syntes mig äfven misstänkt, helst den icke hos dig, som hos de öfriga Embetsbröderna, kan förklaras af något deficit i förstånd och kunskaper, ej heller af loj maklighet eller ålderdomskräplighet.» Han sade sig ha funnit Wingårds åsikter »alltför ultraistiska», och menade att han gjort honom orätt. »Härom har jag öfver år och dag varit öfvertygad . . . Din obenägenhet för det nya har, synes mig, sin naturliga förklaringsgrund i det haltlösa, flacka, barnsliga, som röjer sig i flere af vår tids innovationer, och hvilket du, som är föga äldre, men mycket klokare än jag, före mig insett. Hvad din politiska Absolutism angår så har den väl sin fullgiltiga ursäkt i vår hundrahöfdade och dock hufvudlösa, eländiga, vinglande Opposition, den jag föraktar lika så ärligt som du. Men uppriktigt högaktar jag din alltid visade konsekvens, din liknöjdhet för dagens popularitet, ditt mod att offentligen visa hvad du är och ej bola med tiden . . . I öfrigt är det väl möjligt att det i våra Naturer och derpå grundade åsikter ligger skiljaktigheter som ej kunna förenas; men jag inser ej hvärföre vi, detta oaktadt, ej kunna göra hvarandra rättvisa. Möjligtvis är det nya jag önskar äfven så väl ett hjernspöke som det gamla du försvarar. Det ena kan ej komma, det andra kan ej återkomma. Om vi alltså

⁶⁸ Ur Esaias Tegnér's papper (1882) s. 289 f.

bo i molnen begge, så låtom oss bo der som goda grannar.»⁶⁹ Som synes var det trots allt ganska reserverade ordalag. Tegnér var visserligen ytterst missnöjd och pessimistisk i många avseenden, när det gällde »det nya». Men ingalunda var brevet någon deklaration om en anslutning till en konservativ ståndpunkt, om också hans gentemot oppositionen föraktfulla inställning fick för Wingård motivera hans ökade förståelse för de konservativa. Det var dock med hänförelse, som Wingård mottog ett brev som detta från Tegnér, som jämte Berzelius, Agardh och Richert framstod som det enda namnet »af någon litterär celebritet på de 'Liberalas' sida» enligt Atterboms omdöme i mars 1830.⁷⁰ Tegnér's brev gav Wingård »en hög bekräftning i de känslor, som förde dig till betraktelsen af din förvandling».⁷¹ Ordet förvandling uppkallade säkerligen Tegnér's motvilja. Någon sådan ville han säkerligen ej vidgå. Den för Wingård så hoppfulla brevväxlingen avbröts nästan. Därefter förekommo inga känslöbetonade uttalanden av samma slag som i 1829 års brev. Redan i maj 1831 misstänkte han Wingård, och det på ytterst lösa grunder, för ett fränt angrepp på Agardh.⁷² Under årtiondets hela förra hälft äro breven till Wingård mycket förbehållsamma på denna punkt. Man tycker sig nästan märka en udd riktad mot Wingård i anfallen på regeringen, som i de breven äro ett nästan ständigt återkommande tema, ett tema, som Tegnér lika litet som utfallen mot t. ex. Aftonbladet aldrig tröttnade på att variera. Han tvekade inte ens att ställa sig till höger om regeringen: »Kan ordning ej vinnas eller återställas utan despotiska åtgärder, så äro dock dessa föredraga för oordning och sjelfsvåld».⁷³

De många revolutionerna förknippades givetvis med de liberala oppositionsriktningarna. Den svenska oppositionens tidningar visade också sin oförställda sympati för de upproriska folken. Förvisso var Tegnér numera liksom t. ex. redan i Jubelfesttalet en motståndare till en revolution i Sverige. Därifrån är dock steget långt att hävda någon principiell revolutionsfientlighet hos Tegnér.

⁶⁹ Samlade skrifter VI s. 553 f.

⁷⁰ Atterboms och Beskows brevväxling I. (1926) s. 553 f.

⁷¹ Ur Esaias Tegnér's papper s. 316.

⁷² Samlade skrifter VII s. 222 f.

⁷³ A. a. VII s. 262.

vid denna tid.⁷⁴ Man kan t. ex. peka på följande uttalande, som visserligen närmast hänför sig till av Tegnér kritiserade kyrkliga förhållanden: »Det är ett åskväder, samladt af många århundradens qualm. Det må också gå förbi som ett åskväder och upplösa sig i ett välgörande regn. Låt äfven regnet vara af blod. Med blod be-seglades christendomen, blod har ofta döpt Menskligheten till nya och skönare tider, till förbättring och förädling.»⁷⁵ Det är ett åter-sken av julirevolutionens Europa.

I ett början av år 1833 avgivet betänkande om fattigvården i Växjö stift vände sig Tegnér mot några av liberalismen omhuldade programpunkter. Han kritiserade den vikt, som lades på befolk-ningens numerära styrka,⁷⁶ en ytterst vanlig konservativ kritik, »en öfver höfvan lättad fördelning af jorden»; vilket riktade sig mot den stora lagkommitténs vid denna tid framställda förslag om genomförande av lika arvsrätt för kvinnor och män, och att man »på de sista tio åren upphäft eller mildrat de gamla välbetänkta stadgarna om laga försvar»,⁷⁷ vilket han betecknade som »denna missförstådda liberalism».⁷⁸ Samtidigt attackerade han också skydds-tullarna och över huvud taget borgerskapets privilegiesystem.⁷⁹

Inför de redan i slutet av år 1832 uppdykande ryktena om en riksdagskallelse ställde sig Tegnér avvisande, evad det gällde hans deltagande. Det var nog väntat, att Tegnér skulle sälla sig till de regeringstrognas skara: »Till riksdagen reser jag icke så länge jag kan undvika det. Jag är visserligen, äfven från allrahögsta ort, allt-jemt och på det nödigaste solliciterad derom».⁸⁰ Härvid räknade man nog rätt, om också Tegnér's brevuttalanden i rikt mått antydde mot-satsen: »Voteringsmachiner finnas nog mig förutan inom Högv. Ståndet»,⁸¹ och Tegnér förklarade sig ämna »votera, icke för Uni-formen, utan för hvad jag anser rätt och billigt och sansadt, och

⁷⁴ Så L a m m, »Grafven i Perrho» och Svenska akademien (Festskrift till Yrjö Hirn 1930) s. 250.

⁷⁵ Samlade skrifter VII s. 87.

⁷⁶ A. a. VII s. 134.

⁷⁷ A. a. VII s. 133.

⁷⁸ A. a. VII s. 140.

⁷⁹ A. a. s. 134 f.

⁸⁰ A. a. VII s. 461.

⁸¹ A. a. VII s. 341.

som tyvärr sällan tyckes ligga på det nu rådande partiets sida»,⁸² och då »min röst i många fall torde afvika från Vederbörandes önskan, så synes det mig bäst, att jag endast pro forma inställer mig». ⁸³ I alla fall deltog han i riksdagen några månader. Bland hans uttalanden kan det räcka med att citera hans konungska kritik, när statsutskottet föreslog, att ständerna ville »besluta» om dispositionen av besparingarna på huvudtitlarna: »Jag är öfvertygad, att resultatet blir det samma, hvilket ord man också väljer; men det är ej likgiltigt, om folket märker, att Sveas Rikes Ständer ha hatten af sig, när de tala till sin Konung, eller, som de Spanske Granderna, nalkas thronen med betäckta hufvuden». ⁸⁴ Tegnér's slutomdöme om riksdagen vid ett avslag på en motion om »litterära Resestipendier», »sedan jag redan var rest, och under Hartmansdorffs sjukdom», löd: »Något nedrigare, lumpnare, sniknare än nuvarande Ständer finnes icke i Sv. Historien. Mitt hjerta vämjes när jag tänker på denna liberala uselhet.» ⁸⁵

I den under riksdagen offentliggjorda dikten »Svar på C. A. Agardhs Inträdestal i Svenska akademien» riktade Tegnér en principell kritik mot liberalismens strävanden:

I tankens rike väljes man till kronan,
till lagerkronan; den en krona bär
skall också härska, den en sak förstår
skall också dömma, det är tingens ordning.
Så troddes fordom, så tros nu ej mer.

— — — — —

Men hvad är minnet för en tid som denna,
som ingen forntid, ingen framtid har,
blott ögonblicket som man äflas i,
der dagens infusionsdjur leka frihet
i tanklöst hvimmel, eller falla ner
i platt afgudadyrkan — för sig sjelfva?
Frisinnig är vår tid, och allt slags makt,
jemväl den mildaste, den himlaburna
som styr och lär i Andens fria land,
så snart hon erkäns blir hon strax förhatlig.

— — — — —

⁸² A. a. VII s. 463.

⁸³ A. a. VII s. 467.

⁸⁴ Prästeståndets protokoll IX s. 104 f.

⁸⁵ Samlade skrifter VII s. 495.

Ej en skall styra, och ej fler — men alla,
 ty medelmåttans jemlikhet är helig.
 Hon stiftar lag i Staten, hvarför ej
 i Dikten äfven, som dock är en fristat,
 allmänningen der betet öppet är
 och ingen bom behöfs och ingen herde?
 Det går en jemkningsande genom världen
 som bortskär höjden och fyller djupen
 och icke tål att något menskobarn
 får bli ett hufvud högre än de andra;
 dödgräfvaren lik som också jemnar allt,
 ty allas anspråk vet han att försona
 och gläds att Kungens hufvud med sin krona
 och Tänkarns, Skaldens med sin lagerkrans,
 förmultna sist till samma stoft som hans.⁸⁶

Den kritik, som Tegnér en smula motvilligt erkänt som berättigad i Oskarstalet 1823, har nu skärpts och fördjupats med konservatismens organismuppfattning: »De liberala Idéerna ha visserligen rätt, men skola de äfven behålla rätt, skola de ej upplösa sig i folk-rya och förstörelse, så torde de behöfva att något djupare begrundas».⁸⁷ Citatet är hämtat ur ett skoltal av år 1834, som vid tryckningen 1841 blev ändrat till: »I grunden kunna de friare politiska idéerna ha rätt i mycket».⁸⁸ Särskilt klandrade han »det sätt hvarpå de bedrifves»: »Så ytligt som de i allmänhet uppfattas, så med rötterna i dagen kan dock ingen stat växa». Det nya måste »inympas på det gamla och sluta sig dertill», det måste finnas »någon fastare grund än en abstrakt teori, vore den än aldrig så förnuftsenslig».⁸⁹ Därför borde det nya »icke komma plötsligen och liksom ett trollslag; och kommer det sålunda så går det också som det kommit».⁹⁰ Han hävdade, att den »sansade, småningom utbildade reformen, vanligtvis fört folken framåt, då den brådstörtade revolutionen kastat dem tillbaka».⁹¹ Följande citat från 1834, 1839 och 1840, visa, hur genomgående tankegången numera är vorden hos Tegnér:

⁸⁶ A. a. VII s. 47 f.

⁸⁷ A. a. VII s. 163.

⁸⁸ A. a. VII s. 588.

⁸⁹ A. a. VII s. 163, 588.

⁹⁰ A. a. VII s. 163 f.

⁹¹ A. a. VII s. 164.

Ej allt är fördom, som vi nu fördömme,
 på mången grund, som nu är plöjd och harfvad
 ha Mensklighetens bästa blommor växt.⁹²
 Ett abstractionens spöke, utan grund
 i Häfderna, och utan grund på jorden.⁹³
 \ Hvad århundraden
 ha byggt och ordnat, hvad erfarenheten
 bepröfvat har, hvad som har växt tillsammans
 med landets minnen, landets lag och seder,
 det måste bort, ty plats skall rödjas för
 den nya byggnaden — utaf ruiner.
 O dagens hugskott; nyhetskrämarnas dårskap.
 Haf vördnad för det Gamla. Hvad som är
 och hvad som varit hafver, känner du,
 men hvad som blifver står med sluten hjälmhatt.
 Fäll icke lättsint sekelsgamla eken,
 ett mäktigt hjerta slår i hennes barm
 och emot stormen är hon van att brottas.
 Men förr'n hon fornar sår hon gjerna sjelf
 sin efterträderska, den gröna telning,
 som suger friska krafter utur jorden,
 och herrskar öfver lunden se'n hon fallit.⁹⁴

Tegnér's numera klart konservativa inställning tog sig uttryck i många sammanhang. Av ett yttrande från 1836 att döma skulle Tegnér t. ex. ej haft någonting emot ett utvidgande av konungens makt.⁹⁵ Han såg visserligen ej enbart med missnöje på ungdomens politiska intresse, men de borde ej syssla med »dagens små politiska frågor». Dess förhållande till statens förvaltning borde vara »icke ett bedömande och klandrande, utan endast ett betraktande och vördnadsfullt». ⁹⁶ Särskilt har hans inställning i folkskolefrågan väckt uppmärksamhet. Han hävdade energiskt, att en mera omfattande folkskoleundervisning skulle vara rent fördärlig. Till symptomen på den sinnessjukdom, som bröt ut 1840, räknar Gadelius även »denna med hypoman ensidighet omfattade åsikt»,⁹⁷ ehuru han samtidigt också snuddar vid en helt annan förståelse för Tegnér's uppfattning: »Den sjukligt upprivne och retlige skaldens

⁹² A. a. VII s. 49.

⁹³ A. a. VIII s. 40.

⁹⁴ A. a. IX s. 40.

⁹⁵ A. a. VIII s. 120.

⁹⁶ A. a. VII s. 165 f.

⁹⁷ Skapande fantasi och sjuka skalder (1927) s. 261.

ställning till hela denna sak var däremot icke lika lättfattlig åtminstone ej för den allmänna meningens korttänkta omdöme». ⁹⁸ Tegnér's ståndpunkt var dock långt ifrån sent påkommen. Redan 1825 talade han om den allmänbildning, som numera icke blott var nödvändig för det i vanlig mening lärda ståndet »utan för alla classer af medborgare som ej höra till den egentliga allmogen». ⁹⁹ Följande år upptog han till bemötande tanken på en allmän folkskoleundervisning i ett till regeringen avgivet utlåtande: »Med innanläsning, christendoms-kunskap och grunderna af skrif- och räknekonsten anser Consistorium Svenska Bondens hufvudsakliga uppfostran vara gjord. Härmed hjälper han sig för det mesta fram både i lifvet och i döden. Hvad han derutöfver kan behöfva, lär han sig i en bättre schola än den ambulatoriska, i lifvets och erfarenhetens schola. Sin natur-kunskap inhämtar han af naturen sjelf vid hvars bröst han hvilar, sin teknologi af öfning och handläggning, sin fosterlandshistoria af minnet, som lefver på folkets läppar. Svenska allmogens character af klart modervett och oförvillad omdömesgäfvä är tillräcklig för att upprätthålla hans rang som riksstånd i ett fritt samhälle och bör icke för någon pedagogisk speculation äfventyras, kanske uppoffras. Med en lärdt bildad allmoge kan ingen Stat bestå, och med en halfärd är ingen belåten.» ¹⁰⁰

Det var en illustration till den gamla satsen: drick djupt eller smaka icke! Tegnér menade i likhet med t. ex. Geijer och Schwerin, vilken senare vid 1815 års riksdag var den främste motståndaren till en utsträckt folkskoleundervisning, att allmogens »sunda förnuft» löpte fara att fördärvas, om de framställda reformkraven realiserades. Undervisningskommitténs betänkande var i detta avseende mycket kortfattat. Det utsades, att härvidlag några delade meningar egentligen ej förekommit. Det enda absolut nödvändiga var kristendomsundervisningen. ¹⁰¹

Bakom de olika kraven på en utsträckt folkskoleundervisning lågo mångahanda motiv. Radikalerna hoppades givetvis, att det

⁹⁸ A. a. s. 263 f.

⁹⁹ Samlade skrifter V s. 298.

¹⁰⁰ A. a. V s. 355 f.

¹⁰¹ Betänkande af Comiten till öfverseende af Rikets Allmänna Undervisningsverk i underdånighet afgifvet den 20 December 1828 (1928) s. 10, 13 f., 22.

skulle just bli deras led, som härigenom finge ett tillskott. Där fanns den starka ideella strävan att sprida bildningens välsignelser till alla. Hos män som Grubbe och Geijer motiverades den avvisande hållningen med rent filosofiska grunder.¹⁰² Förslagets ekonomiska innebörd var ett starkt argument mot en utsträckning. Hos Gadelius finnes knappast en antydning om det historiska sammanhanget i diskussionen om folkskolefrågan.

Inför den stundande riksdagen hade något av politisk arbetslust återvänt hos Tegnér. Han talade om »den kära Riksdagen, som jag gerna ville undvika men ej kan utan feghet»,¹⁰³ och ville ej heller numera undandraga sin medverkan till de konservativas tidningsföretag.¹⁰⁴ Han var på förslag till vice talman men avböjde bestämt. Han tilltrorde sig ej kunna sköta befattningen. »Dessutom vet ju hela Sverige huru jag tänker om våra Riksdagsförhandlingar och deras nytta. Huru skulle jag, utan att compromettera mig, kunna emottaga ett slags ordförandeskap i den Sockenstämman.»¹⁰⁵ Det var ingalunda någon stridsglädje, som han kände inför den kommande riksdagen. Han kände det som en — tung — plikt. »Bed emedlertid Krigsbönen för oss.»¹⁰⁶

Någon mera betydande insats kom han dock ej att göra. Han efterlyste en mera fast politik från regeringens sida,¹⁰⁷ och uttalade sin önskan efter »en stark Monarki, utan allt demokratiskt fusk. Ju mer Aristokrati som ingår deri, ju bättre . . . Helst såge jag Carl XI:s Regeringsform med RiksEmbeten återställd, åtminstone Gustaf III:s.»¹⁰⁸ »Vår politiska ära är försvunnen. Det kunde återstå oss ännu en annan ära. Men äfven den kasta vi ifrån oss, och löper efter en fantom af folkfrihet, oförenlig med Statens bestånd och det oförvillade folklynnet . . . Jag fruktar att vi med stora steg närma oss det försvunna Pohlens öde.»¹⁰⁹

¹⁰² Cullberg, Samuel Grubbe (1926) s. 95 f.

¹⁰³ Samlade skrifter VIII s. 601.

¹⁰⁴ A. a. VIII s. 586.

¹⁰⁵ A. a. VIII s. 658.

¹⁰⁶ A. a. IX s. 373.

¹⁰⁷ A. a. IX s. 389, 397, Prästeståndets protokoll II s. 105 f.

¹⁰⁸ Samlade skrifter IX s. 381.

¹⁰⁹ A. a. IX s. 97 f.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Konstitutionella frågor vid 1941 års lagtima riksdag. Den första riksdagen under en ny andrakammarperiod har konstitutionsutskottet vanligen vid riksdagens början expedierat *grundlagsmemorial* till kamrarna med uppgift å de under närmast föregående andrakammarperiod såsom vilande för vidare grundlagsenlig behandling antagna grundlagsförslag. År 1937 bröt utskottet mot denna praxis och avlämnade successivt under riksdagens lopp icke mindre än fem grundlagsmemorial beroende på det rådande sambandet mellan flera av de vilande grundlagsförslagen och andra vilande grundlagsförslag eller lagstiftningsfrågor. I år anmälde utskottet i memorial av den 13 februari samtliga vilande grundlagsförslag med undantag av det förslag, som avsåg att under utomordentliga förhållanden möjliggöra införande av censur, utgivningsförbud och införsel förbud beträffande tryckta skrifter. Förslaget härom anmäldes först i memorial av den 13 juni. Enligt en av utskottet tidigare i ett utlåtande till riksdagen uttalad mening var det nämligen önskvärt, att en revision av den av 1940 års lagtima riksdag för dess del villkorligt antagna lagen med vissa bestämmelser om tryckta skrifter vid krig eller krigsfara genomfördes före den slutliga prövningen av förevarande grundlagsförslag. Från vissa håll hade t. o. m. önskats ett längre uppehåll med grundlagsfrågans slutliga prövning än vad nu blev fallet — eventuellt till en kommande riksdag — en önskan, som i kamrarna kom till uttryck i de där gjorda yrkandena om återremiss av utskottets grundlagsmemorial.

Samtliga under närmast föregående andrakammarperiod såsom vilande antagna grundlagsändringsförslag hava slutligt genomförts vid årets riksdag — med undantag av ett från år 1937 vilande förslag avseende riksdagsmännens arvoden m. m., vilket förklarades hava förfallit, sedan ett annat från 1940 vilande förslag i samma ämne slutligt godkänts av riksdagen. *De genomförda grundlagsändringarna* avse följande ämnen: kreditivens ersättande med beredskapsstater, uppskov med riksdagsmannaval i vissa fall, tiden för riksdagens sammankallande och öppnande, ärendens remitterande till utskott och föredragning till avgörande i kamrarna, statsrådets och statsrådsdepartementens organisation m. m., riksdagsmännens arvoden och reseersättning, suppleanternas tillträde till utrikesnämnden och statsrådets till utrikesutskottet, J. O:s och M. O:s allmänna ämbetsställning, reglerna om ansvarighet för tryckt skrift, vissa

ändringar i tryckfrihetsförordningens brottkatalog (3 § 9, 10 och 13 mom.) m. m. samt uppmjukning av grundlagsbestämmelserna om tryckfriheten i syfte att möjliggöra införande av censur och införselsförbud beträffande tryckta skrifter under krig eller krigsfara samt jämväl av utgivningsförbud beträffande tryckt skrift under krig. (För den närmare innebörden av dessa grundlagsändringar hänvisas till denna tidskrift 1938, sid. 308 f., och 1940 sid. 307 ff.)

De nya grundlagsbestämmelserna angående statsrådets och statsdepartementens organisation kompletteras av en i samband med dessa reglers genomförande antagen *lag om antalet statsdepartement och statsråd utan departement*, enligt vilken de förras antal skall vara tio och de senare lägst tre och högst sex. Någon ändring av departementens antal har alltså icke beslutats. Det har nämligen under nuvarande förhållanden icke ansetts lämpligt att genomföra en för normala tider avsedd reform av departementsorganisationen; departementens verksamhetsområden hava därför också i huvudsak bibehållits oförändrade i den nya departementalstadgan. Med hänsyn till de omfattande och svårlösta arbetsuppgifter, som föranledas av rådande utomordentliga förhållanden, har det däremot befunnits erforderligt att öka antalet statsråd utan departement. Två nya konsultativa statsråd hava tillkallats och möjligheten av ett senare behov att utnämna ytterligare ett statsråd utan departement har antytts. Arbetsbördans ökning särskil inom försvars-, finans-, jordbruks- och folkhushållningsdepartementen har medfört, att konsultativa statsråd i enlighet med den möjlighet de nya grundlagsbestämmelserna öppna förordnats att i vederbörande departementschefs ställe föredraga vissa till dessa departement hörande ärenden.

Den av 1940 års lagtima riksdag för dess del villkorligt antagna *lagen med vissa bestämmelser om tryckta skrifter vid krig eller krigsfara* har ersatts av en ny lag i ämnet. Enligt den nya lagen skall konungen, då riket befinner sig i krig eller krigsfara och det nödvändiggöres av hänsyn till rikets farliga belägenhet, äga att — i den ordning varom stadgas i § 6 tryckfrihetsförordningen — i fråga om tryckta skrifter meddela stadgande om förhandsgranskning, i den omfattning som prövas erforderlig, för att förebygga att i sådan skrift offentliggöras meddelanden, vilka äro ägnade att undergräva krigslydnaden, försvåra militära företag eller eljest försämra krigsmaktens ställning eller försvaga rikets försvarskraft eller att störa rikets fredliga förhållande till främmande makt, eller vilka åsyfta att förbereda statsskickets omstörtande med våldsamma medel eller med hjälp av främmande makt eller äro ägnade att allvarligt störa ordningen inom landet. Vidare skall konungen, då riket befinner sig i krig, äga att — ävenledes i den ordning som i § 6 tryckfrihetsförordningen sägs — förbjuda utgivande av periodisk skrift, om i skriften, sedan dess utgivare av chefen för justitiedepartementet tilldelats vederbörlig varning, offentliggjorts meddelande av beskaffenhet som nyss sagts eller om genom uppenbar tredska eller grov försummelse av skriftens utgivare föreskrifter som meddelats rörande förhands-

granskning av skriften icke iakttagits. Förhandsgranskningen skall handhavas av en särskild statens granskningsmyndighet. Denna skall bestå av en granskningschef och sju sakkunniga. Granskningschefen och de sakkunniga utses av konungen. Tre av de sakkunniga skola utses bland personer med erfarenhet av redaktionellt tidningsmannarbete, föreslagna av de tidningsmannaaorganisationer som konungen bestämmer. Förslag härom skall för att vinna avseende upptaga minst dubbelt så många personer som dem, vilka skola med ledning av förslaget förordnas till sakkunniga. Av de övriga sakkunniga skall en vara militär befattningshavare och utses efter förslag av överbefälhavaren över rikets försvarskrafter samt en hava erfarenhet rörande utrikespolitiska förhållanden. Granskningsmyndigheten skall för granskningen tillsätta särskilda granskningsmän. Granskningsmans åtgärd skall omedelbart underställas granskningsmyndighetens prövning, därest den som beröres av åtgärden det begär. Klagan över granskningsmyndighetens beslut må hos konungen föras genom besvär, vilka skola hava inkommit till justitiedepartementet sist å åttonde dagen efter det klaganden erhållit del av beslut. Utan hinder av däröver förd klagan skall granskningsmyndighetens beslut lända till efterrättelse intill dess annorlunda förordnas. Enligt lagen skall konungen vidare, då det erfordras för att hindra spridning av meddelande av sådan beskaffenhet, som må kunna förebyggas genom beslut om förhandsgranskning, äga att meddela förbud mot att i riket införas tryckta skrifter, genom vilka dylika meddelanden här kunna spridas; i avbidan på konungens beslut om sådant förbud skall chefen för justitiedepartementet äga att därom meddela förordnande, som må gälla högst åtta dagar. Lagen träder i kraft den dag konungen med riksdagen bestämmer och skall gälla under ett år från nämnda dag. Den provisoriska lagen kan alltså, i trots av lydelsen av den nya § 6 tryckfrihetsförordningen, icke under några förhållanden ens tillfälligt sättas i tillämpning utan att riksdagen ännu en gång medverkat åtminstone till ett beslut om lagens ikraftträdande — vilket beslut fattas med enkel majoritet till skillnad från ett eventuellt beslut om att lagen skall träda i tillämpning, då kvalificerad majoritet erfordras. — För att såvitt möjligt undvika tillgripande av obligatorisk censur har riksdagen i anslutning till ett uttalande av justitieministern understrukit önskvärdheten av att ett frivilligt kontrollsystem snarast möjligt skapas under pressens egen medverkan genom tillsättande av en *särskild pressnämnd*.

Den kungl. *förordningen* av den 1 mars 1940 rörande förbud mot befordran av vissa periodiska skrifter med statsliga trafikmedel m. m. har med riksdagens samtycke förlängts på ytterligare ett år.

En ny *stadga om ersättning för riksdagsmannauppdragets fullgörande* har antagits till komplettering av de nya rent formella grundlagsbestämmelserna i ämnet. Stadgan bygger på uppfattningen, att en (lagtima) riksdag under utomordentliga förhållanden icke i följd av arvodesbestämmelsernas utformning faktiskt skall behöva upplösas efter det ordinarie riksdagsarbetets slut utan kunna

hållas formellt samlad för att när så påfordras ånyo kallas att sammanträda för behandling av sådana förslag, som konungen på grund av tidsläget finner sig böra framlägga för riksdagen. Bestämmelserna av riksdagsmannaarvodet hava därför i princip utformats så, att riksdagsmännen skola åtnjuta arvode under den eller de tider, då av konungen för riksdagen framlagda frågor äro beroende på dennas prövning, vid lagtima riksdag dock minst under fyra månader, om riksdagen ej dessförinnan upplöses. (Med »frågor» förstås härvid både kungl. propositioner och meddelanden enligt § 56 riksdagsförordningen). Arvode kan sålunda vid en och samma riksdag utgå under flera sessioner med mellanliggande förpuppning. Någon upplösning av en lagtima riksdag och sammankallande av en urtima enbart för att bereda riksdagsmännen arvoden såsom fallet var föregående år behöver alltså i fortsättningen icke äga rum. Arvode utgår enligt stadgan med ett belopp motsvarande 750 kronor per månad till riksdagsmän bosatta å riksdagsorten och motsvarande 1,000 kronor till övriga riksdagsmän. De hittillsvarande reglerna om fixering eller maximering av arvoden under en lagtima riksdags första (normala) sammanträdestid hava ansetts böra uteslutas, då riksdagens faktiska arbetstid helt visat sig beroende av när dess viktigaste arbetsmaterial, propositionerna, avlämnas. Genom stadgan har vidare rätten till fria hemresor utvidgats på så sätt, att vederbörande riksdagsmän erhållit rätt till resekostnadsersättning för det antal resor fram och åter, som motsvarar en var femtonde dag. Kamrarnas båda talmän hava också i stadgan tillerkänts särskilda representationsbidrag — vartill en motsvarighet icke förefunnits sedan ståndstiden. — I samband härmed bör framhållas, att *andra kammarens ordningsstadga* ändrats på så sätt, till överensstämmelse med första kammarens ordningsstadga, att talmannen skall äga bevilja ledamot ledighet från riksdagsgörömlen för en tid av högst åtta dagar.

I samband med genomförandet av de nya grundlagsbestämmelserna angående *J. O:s och M. O:s* allmänna ämbetsställning hava dessas *löneförmåner* förbättrats samt nya *instruktioner* för ombudsmännen antagits. Såsom konstitutionsutskottet föregående år uttalade, var grundlagsrevisionen nämligen endast ett led i strävandet att på ett mera stadigvarande sätt binda ombudsmännen vid deras ämbeten; härför erfordrades bl. a. också en förbättring av deras lönevillkor. Enligt det av årets riksdag fattade beslutet hava ombudsmännen i lönehänseende blivit ungefärligen jämställda med justitie- och regeringsråd, varjämte de tillerkänts viss rätt till tjänste- och familjepension. Såsom en konsekvens härav har, med hänsyn till likvärdigheten i arbetsuppgifter mellan ombudsmännen och justitiekanslern, även dennes lön höjts på liknande sätt genom en provisorisk avlöningsförstärkning. Även om åtgärden i och för sig får anses riktig, står den dock i föga god överensstämmelse med grunderna för beslutet att ur regeringsformen utesluta bestämmelsen om att ombudsmännen i alla hänseenden skola anses lika med justitie-

kanslern. Denna grundlagsändring var nämligen ytterst motiverad just av en strävan att kunna höja ombudsmännens avlöningsförmåner utan att detta skulle behöva återverka på justitiekanslerns, då denne sedan gammalt i lönehänseende varit jämställd med en rad andra högre statsämbetsmän. Vad de nya instruktionerna för ombudsmännen beträffar, hava dessa ersatt de hittillsvarande av år 1915, vilka efter antagandet icke undergått någon ändring. En revision av dessa instruktioner har varit påkallad redan av vidtagna författningsändringar inom andra områden. De nya instruktionerna innebära i övrigt i förhållande till de gamla vissa kompletteringar och förenklingar, huvudsakligen av formell natur, samt vissa anordningar syftande till att effektivisera arbetet och därigenom även bidra till stärkande av ombudsmännens ställning. Sålunda har nu möjlighet öppnats för dessa att under viss tid, högst en månad årligen, ägna sin odelade arbetskraft åt ett särskilt vidlyftigt eller invecklat ärende och därvid uppdraga åt ställföreträdaren att förrätta övriga å ämbetet ankommande göromål. I samband härmed kan också förtjäna erinras om första lagutskottets, på förekommen anledning gjorda uttalande, att, i analogi med stadgandet om att ombudsmännens befogenheter icke inskränkas av det förhållandet, att justitiekanslern lämnat klagomål i viss sak utan avseende, gäller, att, om Kungl. Maj:t eller departementschef i anledning av ett uppgivet missförhållande beträffande en underordnad tjänstemans verksamhet, ej funnit anledning vidtaga någon åtgärd i saken, detta icke rubbar vederbörande ombudsmans rätt och plikt att inom området för sin verksamhet fritt bedöma frågan.

Enligt den nya lydelsen av § 63 regeringsformen åligger det varje lagtima riksdag att antaga *beredskapsstat* för försvarsväsendet. Riksdagen må därvid bestämma, att anslag ej får tagas i anspråk, förrän riksdagskallelse utfärdats. Något sådant villkor har årets riksdag icke uppställt, då den godkänt det i en proposition framlagda förslaget till beredskapsstat av förevarande slag för budgetåret 1941/42 därför, att det får anses föreligga en tyst överenskommelse mellan regering och riksdag, att den senare under rådande utomordentliga förhållanden ej skall upplösas utan endast förpuppas för att vid en försämring vid det internationella eller ekonomiska läget snabbt och utan uppseendeväckande former ånyo kallas att sammanträda. Där emot har riksdagen uppställt såsom villkor för att de i beredskapsstaten angivna anslagsbeloppen skola få överskridas, att konungen låtit riksdagskallelse utgå eller riksdagen ändock skall sammanträda inom tjugo dagar. — Vid sidan av den obligatoriska beredskapsstaten för försvarsväsendet må riksdagen enligt den nya lydelsen av § 63 regeringsformen även antaga en allmän beredskapsstat, upptagande anslag som kunna erfordras vid ekonomisk kris eller annat nödläge. Någon sådan beredskapsstat har icke beslutats i år. Men i de delar tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1940/41 omfattar anslag för anläggningsarbeten, som det kan bli nödvändigt utföra av arbetslöshetspolitiska skäl, blir tilläggsstaten med de antagna förut-

sättningarna för anslagsdispositionen närmast att bedöma som en särskild med tanke på nuvarande situation utformad allmän beredskapsstat, vilken omedelbart satts i kraft och reglerats. Eftersom anslagen å staten måst anvisas såsom reservationsanslag har denna automatiskt erhållit giltighet även för kommande budgetår, i den mån icke anslagen dessförinnan tagits i anspråk. Då anslagen å tilläggsstat II icke kunnat begränsas till att avse blott anläggningsarbeten av berörda slag utan även kommit att omfatta anslag av sedvanlig typ, har i tydlighetens intresse en ny beteckning införts för de förra anslagen; till beteckningen reservationsanslag har inom parentes fogats ett *B*, som anger anslagets karaktär av beredskapsanslag.

Riksdagen har såsom vilande för vidare grundlagsenlig behandling antagit ett förslag om sänkning av rösträttsåldern vid andra-kammarval från fyllda 23 till fyllda 21 år. Samtidigt har, utan avvaktan på denna reforms genomförande, den kommunala rösträttsåldern sänkts på motsvarande sätt med verkan redan vid 1942 års allmänna kommunalval. Ändringen i de egentliga kommunallagarna får till följd, att rösträtt vid val av vägstämмоombud, vid utseende av elektorer för val av kyrkomötets lekmanнаombud, vid prästval, samt vid val av borgmästare i stad med magistrat också kommer att inträda vid fyllda 21 år. Till stöd för förevarande reform anfördes i konstitutionsutskottets av riksdagen godkända yttrande i ämnet, att frågan om rösträttsåldern väsentligen vore en lämplighetsfråga. De skäl, som kunde anföras till förmån för förslagen om en sänkning av denna ålder, hade under senare tid erhållit ökad tyngd. Sålunda finge ungdomen numera ikläda sig ansvar och påtaga sig bördor, vilka väl motsvarade dem, som åvilade landets till mera mogen ålder komna medborgare. Genom det upplysningsarbete, som bedrivits av de ledande politiska ungdomsorganisationerna, hade vidare politiskt intresse och politisk mognad kommit att i allt högre grad utmärka den svenska ungdomen. Dennas stegrade politiska livaktighet hade bland annat tagit sig uttryck i ett ökat deltagande från de yngre årsklassernas sida i de allmänna valen under senaste tidpunkt. Till stöd för ett beslut om rösträttsålderns sänkning kunde enligt utskottet också anföras, att en skäligen motvikt härigenom skulle erhållas mot de äldre årsklassernas som följd av den pågående åldersförskjutningen inom befolkningen eljest alltmera ökade inflytande.

I samband med att riksdagen föregående år behandlade frågan om suppleants tillträde till utrikesnämnden m. m. hemställde den i skrivelse till Kungl. Maj:t, att beslut snarast måtte fattas om *protokollföring vid utrikesnämndens sammanträden*. Ehuru de i anledning härav meddelade föreskrifterna beslutats i administrativ väg, kan det dock i förevarande sammanhang förtjäna framhållas, att detta ur konstitutionell synpunkt ingalunda betydelselösa beslut enligt ett frågesvar i riksdagen innebär följande: 1. Vid sammanträde med utrikesnämnden skall sekreteraren hos nämnden föra protokoll, upp-

tagande de vid sammanträdet närvarandes namn, överläggningsämnen samt namn å dem, som yttra sig under överläggningarna. 2. Vad ledamot av nämnden vid överläggningarna yttrat skall tagas till protokollet, endast då beslut därom fattats av den, som leder förhandlingarna, eller ledamoten själv därom gjort yrkande. 3. Protokollet skall uppläsas av sekreteraren vid nämndens nästa sammanträde. Nämndens ledamöter hava därvid tillfälle att mot protokollets avfattning framställa erinringar. Protokollet justeras sedermera av ministern för utrikes ärendena. 4. Protokollet skall omedelbart efter justeringen överlämnas till utrikesdepartementet för att där förvaras.

Sune Holm.

Utrikesutskottet vid 1940 och 1941 års riksdagar. Sedan en redogörelse för utrikesutskottets verksamhet senast lämnades i denna tidskrift har utskottet tillsatts vid tre riksdagar, nämligen vid 1940 års lagtima riksdag, vid den urtima riksdagen samma år samt vid 1941 års lagtima riksdag.

Ordförande i utskottet är alltjämt universitetskanslern Undén. Till vice ordförande efter statsrådet Bagge valdes vid 1940 års riksdag ledamoten i andra kammaren, hemmansägare J. M. Skoglund i Doverstorp.

Vid 1940 års lagtima riksdag hänsköts inga propositioner till utskottet, som däremot hade att taga ställning till tolv motioner. Av dessa, bland vilka två voro likalydande, hade tio väckts i första kammaren av herr Lindhagen. Samtliga dessa motioner, varav flertalet väckts redan vid tidigare riksdagar, avstyrktes av utskottet och avslogos av riksdagen.

Utskottets utlåtande nr 6 i anledning av herr Lindhagens motion nr 195 rörande de svenska malmfyndigheterna synes äga ett mera allmänt intresse och skall därför här i korthet beröras. Herr Lindhagen hade i sin motion bl. a. yrkat skyndsamt övervägande och förslag till svensk lagstiftning och utrikespolitisk deklaration, att de svenska malmfyndigheterna stå till buds endast för fredliga behov i världen, men för krigsutröstningsändamål blott för stärkande främst av Nordens och Skandinavien försvarsbehov, eventuellt andra neutrala småstaters enahanda behov, med förbehåll om kontroll i de speciella fallen.

Efter en hänvisning till den visserligen aldrig ratificerade men likväl ofta åberopade s. k. Londondeklarationen av år 1909 anmärkte utskottet i sitt utlåtande, att 1907 års alltjämt gällande Haag-konventioner om neutralas rättigheter och skyldigheter uttryckligen förklara, att en neutral stat icke är skyldig förhindra export till krigförande makt av »vapen, ammunition och i allmänhet allt, som kan vara till gagn för en armé eller en flotta».

I utskottsbetänkandet framhölls vidare, att Sverige, i motsats till åtskilliga andra neutrala länder, t. ex. Amerikas Förenta Stater,

underlåtit att utnyttja den handlingsfrihet, som nyssnämnda föreskrifter i Haag-konventionerna tillerkände neutrala stater ifråga om export av krigsmateriel till krigförande makt. Sådan export hade sålunda såväl under 1914—1918 års världskrig som under det nu pågående kriget varit förbjuden. Härutinnan hade alltså svenska regeringen valt en rigorösare handlingslinje än som vore från neutralitetsrättens synpunkt nödvändigt.¹ Då nu motionären förordade att även järnmalmsexporten från Sverige till krigförande länder skulle underkastas vittgående restriktioner, innebure detta, att vårt land genom en ensidig principförklaring och lagstiftning skulle binda sina händer och ålägga sig stränga restriktioner beträffande exporten av en vara, som icke kunde betecknas som krigsmateriel, medan andra neutrala länder alltjämt skulle fritt exportera till de krigförande såväl järnmalm som andra för krigsindustrin eller krigföringen lika betydelsefulla råvaror. Utan att närmare utveckla de komplikationer, som ett förverkligande av motionärens projekt mitt under pågående krig uppenbarligen skulle medföra, ville utskottet blott anmärka, »att en principförklaring av angiven innebörd enligt utskottets mening ingalunda vore ägnad att stärka vårt lands neutrala ställning eller eljest förenlig med Sveriges intressen i nuvarande läge».

Förutom behandlingen av de till utskottet remitterade motionerna inskränkte sig dess verksamhet under 1940 års lagtima riksdag till att tjänstgöra såsom ett organ för mottagande av upplysningar i utrikespolitiska frågor. I detta syfte höllos fyra sammanträden. Vid tre av dessa lämnade utrikesministern på därom av utskottet framställd begäran redogörelser för det utrikespolitiska läget, och vid det fjärde redogjorde överbefälhavaren, general Thörnells, på särskild inbjudan av utskottet för Sveriges militära läge.

Vid utrikesutskottets första sammanträde varje riksdag äro samtliga ledamöter och suppleanter skyldiga att underteckna en försäkran att iakttaga tystnadsplikt. Denna försäkran plägar efter de »informativa» sammanträdena kompletteras med ett till protokollet taget beslut om hemlighållande av meddelade upplysningar.

Då efter general Thörnells redogörelse inför utskottet en ledande landsortstidning innehöll uppgifter, som tydligen anspelade på vid detta tillfälle inom utskottet meddelade upplysningar, såg sig utskottets ordförande nödsakad att genom Tidningarnas Telegrambyrå tillställa pressen ett meddelande i saken. Efter ett konstaterande av att en indiskretion blivit begången rörande upplysningar, som lämnats vid ett tillfälle, då överbefälhavaren givit en redogörelse inför riksdagens utrikesutskott, framhöll herr Undén, att enligt sakens natur och utskottets formliga beslut tystnadsplikt skulle iakttagas om vad vid sammanträdet förekom. De i landsortstidningen meddelade uppgifterna kunde därför »varken bekräftas eller dementeras».

¹ Sedermera har svenska regeringen som bekant gjort undantag beträffande förbudet mot export av krigsmateriel till krigförande makt men endast till förmån för Finland.

Under 1940 års urtima riksdag hänvisades intet av de för riksdagen framlagda ärendena till utrikesutskottet, vars verksamhet sålunda inskränkte sig till sammanträden av informatorisk karaktär. Härunder lämnade utrikesministern vid tre olika tillfällen på² av utskottet framställd begäran redogörelser över Sveriges utrikespolitiska läge. Angående den statsrättsliga bakgrunden till utrikesutskottets tillsättande vid urtima riksdag, varå intet framlagt ärende faller inom utskottets kompetensområde, må hänvisas till uppsatsen angående utrikesutskottet vid 1939 års urtima riksdag i Statsvetenskaplig Tidskrift för 1940.

Utrikesutskottets verksamhet hittills under 1941 års lagtima riksdag har likaledes varit begränsad till informativa sammanträden. Sålunda ha redogörelser för Sveriges utrikespolitiska läge vid två tillfällen på särskild inbjudan lämnats av utrikesministern, varjämte utrikesrådet Hägglöf, likaledes på utskottets inbjudan, vid ett sammanträde redogjort för vissa handelspolitiska problem. Vid alla tre tillfällena utspann sig diskussion inom utskottet.

Upplysningar angående det utrikespolitiska läget meddelas förutom i utrikesutskottet jämväl i utrikesnämnden. Om utrikesutskottets huvuduppgift enligt § 37 riksdagsordningen är att meddela utlåtanden och avgiva förslag i dit remitterade utrikespolitiska frågor och utrikesnämnden enligt § 54 regeringsformen främst har till uppgift att med Konungen rådpläga, om ärenden, som angå rikets förhållande till främmande makter, så tjäna sålunda såväl utskott som nämnd som organ för mottagande av informationer. Om utrikesnämndens uppgift i detta hänseende heter det i regeringsformen: »Ministern för utrikes ärendena skall i början av varje riksdag och sedermera så ofta omständigheterna det föranleda lämna nämnden en framställning av de allmänna utrikespolitiska förhållanden, som kunna för riket erhålla betydelse».

Ledamöterna i utrikesnämnden äro som bekant desamma som ledamöterna i utrikesutskottet. Då vid innevarande års riksdag den ändringen genomfördes i gällande grundlagsbestämmelser, att suppleant i utrikesnämnden äger närvara vid sammanträdena, bortföll en tidigare icke oväsentlig skillnad mellan utskott och nämnd. Det ligger emellertid i sakens natur, att utrikesutskottets sammanträden äga rum under friare former i vad angår meningsutbyte o. s. v. än utrikesnämndens, där Konungen sitter som ordförande.

Det kanske till sist må vara på sin plats att meddela det antal sammanträden, som utrikesnämnden haft under i denna uppsats redovisade riksdagsperiod. Vid 1940 års lagtima riksdag höllos 14 sammanträden, vid urtiman samma år 6 och hittills har nämnden under 1941 års riksdag sammanträtt 7 gånger.¹

Sven Grafström.

¹ Utrikesnämndens sammanträdesdagar t. o. m. den 20/3 1941 ha förtecknats av E. Bratt i hans uppsats »Om statsförvaltning och press» (Festskrift till Professor Skytteanus Axel Brusewitz, sid. 458). Därefter ha sammanträden hållits 9/6, 17/6, 23/6 och 21/8 1941.

Vägväsendets förstatligande. Frågan om förstatligande av vårt lands vägväsen, antingen så att staten helt ombesörjde detta eller endast betalade kostnaderna, är av gammalt datum. Den upptogs till offentlig diskussion redan av den s. k. vägkommittén, vilken emellertid i sitt 1880 avgivna betänkande ej ansåg sig kunna förorda åtgärder i denna riktning. Motioner i ämnet väcktes vid riksdagarna 1889, 1905, 1908, 1909, 1910, 1911 och 1915 men avstogs av båda kamrarna. I vägkommissionens 1916 avgivna betänkande ventilerades frågan men man ansåg, att vägväsendet alltjämt borde förbli en kommunal angelägenhet. För att få till stånd allmänt önskade större vägdistrikt föreslogs att varje landstingsområde skulle utgöra ekonomisk enhet för väghållningen. Ledningen skulle ombesörjas av en särskild vägstyrelse, då det kunde befaras, att svårigheter skulle uppstå, om väghållningen överlämnades till den befintliga landstingsförvaltningen.

En motion om utredning angående vägväsendets förstatligande väcktes ånyo vid 1919 års riksdag men avstogs, trots att jordbruksutskottet tillstyrkt den, och följande år uppdrog K. Maj:t åt 1920 års vägsakkunniga att granska och omarbete vägkommissionens från många håll skarpt kritiserade förslag. De vägsakkunniga funno sig ej heller kunna tillstyrka ett förstatligande, utan byggande på vägkommissionens betänkande föreslogo de, att landstingsområdet skulle utgöra ekonomisk enhet för väghållningen och därjämte även omhändervärd själva utförandet av väghållningen. I enlighet med detta förslag utarbetades till 1922 års riksdag en proposition, vilken emellertid avstogs, trots att stora sympatier funnos för dess huvudgrunder.

Efter fem år kom vägväsendets förstatligande ånyo upp i riksdagen genom en motion, vilken dock avstogs. De 1929 utsedda vägsakkunniga ansågo nackdelarna av ett förstatligande så stora, att de icke ansågo sig kunna förorda detta. Deras 1932 avgivna betänkande gick ut på att större vägdistrikt än de dåvarande borde tillskapas och statsuppsikten skärpas. I en reservation av C. J. Johansson föreslogs, att varje landstingsområde skulle utgöra ett vägdistrikt. Även skatteutjämningsberedningen ansåg sig i sitt 1933 avgivna betänkande icke kunna förorda, att staten övertog väghållningen, trots de obestridliga fördelar, som man kunde vinna i skatteutjämning och i nödvändig enhetlighet i administrationen. Det framhölls emellertid, att större distrikt voro nödvändiga, och dessa borde som regel sammanfalla med landstingsområdena.

I en proposition, som avlätts till 1934 års riksdag, innehållande förslag till lag om allmänna vägar och lag om vägdistrikt ansågs övervägande skäl fortfarande tala emot ett förstatligande av vägväsendet. Efter fyra år ansågs frågan mogen för förnyad undersökning, och den 25 nov. 1938 bemyndigade K. Maj:t chefen för kommunikationsdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga härför. En starkt bidragande orsak till att frågan på nytt togs upp torde ha varit en skrivelse från kommunalskatteberedningen till

K. Maj:t den 10 okt. 1938 vari hemställdes om utredning angående förstatligande av vägväsendet av den anledningen, att mycket allvarliga erinringar kunde riktas mot den nuvarande ordningen, främst ur skatteutjämningsynpunkt.

De sakkunnigas betänkande, som förelåg i april d. å., föreslår i enlighet med direktiven för utredningen ett fullständigt förstatligande av alla allmänna vägar på landsbygden, såväl huvud- som bivägar. I stadsliknande samhällen skall väghållningen ävenledes ombesörjas av den statliga vägorganisationen, varvid dock samhällen, som därför äga erforderliga förutsättningar, efter prövning i varje särskilt fall av K. Maj:t, skola kunna medgivas rätt att själva handha denna uppgift. Städerna skola själva vara väghållare inom sina områden. I mindre städer, vilka icke äga fullt kompetenta tekniska organ och erforderlig maskinell utrustning, avses dock de för biltrafiken viktiga vägarna och gatorna skola underhållas på samma sätt som i stadsliknande samhällen.

Förvaltningen skall handhas av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, som härför måste genomgå en betydande utvidgning. Den nuvarande vägbyrå omändras och förstärkes. Kameralbyrå ersättes med en kanslibyrå varjämte ett ekonomi- och kamrerarekontor samt en förrådsbyrå inrättas. Under den centrala styrelsen skola finnas distriktsförvaltningar under ledning av en vägdirektör i varje distrikt. Denne får till sitt förfogande teknisk, kameral och förrådspersonal för att ombesörja inom distriktet förekommande projekterings-, byggnads- och underhållsarbeten. I fråga om den lokala organisationen ha de sakkunniga utarbetat två alternativa förslag. Enligt det ena skall distriktens antal vara 12, till arbetsmängden ungefär lika stora, och enligt det andra skola distrikten sammanfalla med länen, dock att Gottlands och Blekinge län ansetts för små att utgöra egna distrikt utan sammanförts med Stockholms resp. Kronobergs län. Personalkostnaderna bli enligt det sistnämnda alternativet ca. 570.000 kronor större än enligt det förstnämnda, varjämte de årliga omkostnaderna också på grund av flera distrikt och befattningshavare bli större. Distrikten skola enligt båda alternativen med särskild tanke på vägunderhållet indelas i arbetsområden, i hela landet sammanlagt omkr. 320, alla med ungefär lika stor arbetsbörda. I varje område skall finnas en vägmästare. Varje distriktsförvaltning organiseras vid alternativet med 12 distrikt på fyra avdelningar, nämligen underhålls-, projekterings-, byggnads- och kameralavdelning. Denna uppdelning skall emellertid ej vara så fast, att den hindrar vägdirektören disponera de tillgängliga arbetskrafterna, så att de effektivt utnyttjas. Personalbehovet har av de sakkunniga räknats i överkant och alla föreslagna befattningshavare anses icke omedelbart behöva tillsättas.

Underhållsavdelningen ledes av en avdelningsingenjör med biträde av en ingenjör och ett mindre antal övervägmästare. Projekteringsavdelningen skall planlägga alla väg-, bro- och beläggningsarbeten och ledas av en avdelningsingenjör. Byggnadsavdelningen

under en arbetschef skall ombesörja anläggning, omläggning och förbättring av vägar och broar i egen regi eller på entreprenad. Kameralavdelningen skall förestås av en distriktskamrer. Enligt andra alternativet blir antalet befattningshavare i varje distrikt mindre, men kostnaderna för hela landet uppgå som förut nämnts till åtskilligt högre belopp.

Vägmästarna avses skola erhålla tjänstemannaställning men arbetarna däremot icke. Betänkandet innehåller mycket litet om de senares ställning. Det framgår emellertid, att en del avses skola erhålla fast anställning och komma i åtnjutande av såväl tjänstesom familjepension i likhet med andra i statens tjänst anställda arbetare. Då personalen i de nuvarande vägdistriktet endast i undantagsfall komma i åtnjutande av pension skulle ett förstatligande komma att medföra avsevärda kostnader för statsverket. Vägdistriktets nuvarande personal avses att till övervägande del tagas i anspråk av den nya vägorganisationen.

De sakkunniga ha gjort en sammanställning av kostnaderna för den nuvarande och den föreslagna vägorganisationen och därvid kommit till resultat att en kostnadsminskning på 827.000 kr. skulle uppkomma vid alternativet med 12 distrikt. Detta gäller administrationskostnaderna. Beträffande vägarbetena har ingen utredning förebragts, men här torde uppstå en ingalunda obetydlig kostnadsökning. Vägdistriktets tillgångar, som ha ett bokfört värde av 35.978.000 kr., skola övertagas av staten utan ersättning och likaså föreslås, att ansvaret för skulderna, 55.978.000 kr., övertages av staten, dock med undantag för vissa vägdistrikt, som i syfte att övervältra väghållningskostnader på staten icke verkställt utdebitering i erforderlig utsträckning eller som försummat väghållningen i alltför hög grad. Av dessa vägdistrikt skall ersättning uttagas genom påförande av en särskild avgift under en kortare period.

Även den tekniska och ekonomiska befattning med de allmänna vägarna, som länsstyrelserna nu äga, avses omhändertagen av den statliga vägorganisationen. Att emellertid helt avkoppla den lokala sakkunskapen och lokalintressena anses icke lämpligt. Länsstyrelserna, som äga goda förutsättningar för att bedöma de olika orternas vägbehov, skola icke helt undanskjutas, utan vägorganisationen skall under arbetets gång etablera ett intimt samarbete med dem. Deras yttrande skall inhämtas, de äga vid behov taga initiativ, och slutligen skola de behålla tillsynen över ordning och trafiksäkerhet på vägarna. För att de lokala intressen, som nu representeras av vägstyrelser och vägstämmor, skola kunna göra sig gällande skall varje statligt distrikt indelas i områden, i huvudsak sammanfallande med de nuvarande vägdistriktet, där en rådgivande vägnämnd bestående av fem personer skall utses. I varje distrikt föreslås en distriktsvägnämnd, bestående av ordförandena i distriktets vägnämnder. Valet av dessa är emellertid enligt de sakkunnigas förslag väl omständligt. Varje kommun i distriktet skall utse elektor och

dessa ledamöter och suppleanter i vägnämnden. Ett förslag framföres också, dock utan att ställning toges till dess behövlighet, om en riksvägsnämnd på 20 eller 30 personer. Meningen med denna är, att ombud för distriktsvägnämnderna och städerna samt målsmän för trafikintressena m. fl. skola kunna medverka vid behandlingen av för vägväsendet särskilt betydelsefulla frågor.

Riksdagen förutsättes bevilja vissa klumpanslag, vilka sedan på förslag av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen fördelas av K. Maj:t på de olika distrikten. Betänkandet förutsätter, att riksdagen icke skall fastställa anslagen i detalj utan överlämna detta till K. Maj:t, men fråga är om icke lokalintressena komma att göra sig gällande i riksdagen och omintetgör det föreslagna lämpliga tillvägagångsättet.

Enligt förslaget skall beslut om byggande av väg ej längre fattas av länsstyrelserna utan av den nya vägorganisationen. De förstnämnda skola endast ha hand om den förberedande utredningen av behovet av ifrågasatta vägföretag. För varje distrikt skall sedan upprättas femårsplan för förbättring av huvudvägar, inom väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och fyraårsplaner för förbättring av andra vägar och nyanläggning av landsvägar, inom distriktsförvaltningarna i samråd med länsstyrelser och distriktsvägnämnder. Femårsplanerna skola fastställas av K. Maj:t och fyraårsplanerna av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen. En av de sakkunniga, landshövding Lidén, har emellertid i fråga om länsstyrelsernas tillämnade roll reserverat sig. Han anser dem bäst lämpade för att avgöra frågor av vägpolitisk art, och att förslag till flerårsplaner därför böra upprättas av dem med biträde av distriktsförvaltningen.

Endast tungt vägande skäl kunna motivera de genomgripande förändringar, som vägväsendets förstatligande innebär. De sakkunniga framhålla fördelen av att statens egna organ helt besluta om de utgifter till vilka staten beviljar väldiga belopp. Det kan emellertid diskuteras, om dessa härigenom komma att användas på ett rationellare och bättre sätt än hittills. En obestridlig fördel måste emellertid ligga däri, att den tillämnade organisationen har större förutsättningar än den nuvarande att lösa alla administrativa, ekonomiska och tekniska uppgifter. Det stora antalet personer, som ha sina uppdrag inom vägförvaltningen som en bisyssla, ersättas av ett litet antal fackmän, som uteslutande ägna sig åt denna uppgift. Kostnaderna för den statliga vägorganisationen bli också, som förut nämnts, om beräkningarna hålla streck, mindre än de nuvarande.

Man torde också kunna antaga att den blivande organisationen kan mera effektivt utnyttja såväl personal som maskiner och inventarier. De kunna i motsats till under rådande förhållanden utnyttjas, där de bäst behövas. De sakkunniga framhålla att maskinparken och inventariebeståndet kan hållas relativt lågt. I stället för att varje vägdistrikt nu anskaffar utrustning för egna behov

— ofta för toppbelastning — kan nämligen den nya organisationen dirigera maskiner o. d. oberoende av vägdistriktsgrenser.

I vilken omfattning en statlig vägorganisation kan komma att minska kostnaderna för vägunderhållet kan givetvis icke på förhand beräknas. De sakkunniga anse att den kommer att bli betydande och anföra som stöd härför en utredning om de nuvarande kostnaderna.

Ett av de tyngst vägande argumenten för vägväsendets förstatligande är den skatteutjämning, som härigenom skulle komma till stånd. Enligt de sakkunnigas beräkningar skulle antalet kommuner, som enligt 1938 års skatteunderlag hade en sammanlagd skatt av över 10 kr. per 100 kronors inkomst, nedbringas från 1927 till 1325. Vägs-katten trycker skattebetalarna mycket ojämt och i många fall alltför hårt, och en utjämning får anses synnerligen önskvärd. Totalbeloppet av vägs-katten är visserligen icke stort — det utgör 30 mil. kr. — men landsbygden känner vägs-katten som en orättvis belastning.

Vägande skäl ha anförts för vägväsendets förstatligande, men fråga är om icke ännu tyngre skäl tala emot detta. Framför allt måste tendensen, att det statliga ämbetsmaskineriet sträcker sina tentakler allt längre och längre in på de områden av nationens liv, som hittills helt eller delvis handhåfts av medborgarna själva, ingiva betänkligheter. Det är beklagligt, att denna självverksamhet, som i vårt land visat sig så framgångsrik och nyttig, alltmera skall inskränkas. Den kommunala självstyrelsen är alltför värdefull, för att den inom det ena området efter det andra skall få ersättas av en statlig förvaltning med starka centralisationstendenser.

Om den nuvarande vägförvaltningen icke är tillfredsställande, och därom råder tämligen stor enighet; finns emellertid en annan framkomlig väg till förbättringar än den de sakkunniga föreslagit. Genom att göra varje landstingsområde till ett vägdistrikt och anknyta förvaltningen i detta till landstinget skulle medborgarnas lokala medverkan inom ett betydelsefullt område av samhällsutvecklingen bibehållas. En skatteutjämning skulle ernås, och den stora nackdelen med för små vägdistrikt upphöra. Förslag i denna riktning ha ju tidigare framställts. Erfarenheterna från Danmark, där varje amtsrådskrets svarar för väghållningen, äro gynnsamma. De sakkunniga ha emellertid icke ingått på en dylik lösning av problemet, därtill föranledda av departementschefens bestämda direktiv för utredningen.

De lokala intressena skola ju enligt förslaget företrädas av vägnämnderna. Deras uppgift är endast rådgivande, och det vore olyckligt, om de erhöilo alltför stort inflytande, då de icke ha något ekonomiskt ansvar. Det är ju en gammal sanning, att under sådana förhållanden starka och ständiga krav resas på utvidgningar och förbättringar. Den statliga vägförvaltningen komme säkerligen att ständigt pressas av dessa krav från vägnämnderna och kanske icke alltid kunna tillräckligt motstå dem.

De sakkunniga föreslå även, att bygdevägarna, så snart de äro intagna till allmänt underhåll, skola ingå i det statliga vägsystemet. Detta kan komma att åsamka staten stora kostnader, och förefaller onekligen ekonomiskt betänkligt. Varken Norge, Danmark eller Tyskland har gått så långt i centralisation av vägväsendet.

Även om den statliga vägorganisationen ter sig väl avvägd i teorin, kan man icke bortse från risken, att den i praktiken kan komma att verka tungrodd. I och med att staten helt övertager vägväsendet torde även krav på hög standard och ökade vägarbeten komma att framställas.

Olof Sörndal.

Tidskriftsöversikt.

AV BROR GÖSTA CEDERSTRÖM.

Fackföreningsrörelsen. Organ för Landsorganisationen i Sverige. *Sthm.* Årg. 21: 1941. No 24: 13/6. *Andersson, Sven*, Svenska socialdemokratins idéutveckling, s. 541—48.

Folkpartiet. *Sthm.* Årg. 5: 1941. No 7: juli. Intryck från riksdagen 1941. Av *B. v. Friesen, Per A. Johnsson & R. Boman*. S. 6.

Från departement och nämnder. Utg. av statens informationsstyrelse. *Sthm.* Årg. 3: 1941. No 9. Krisförvaltningen. En förteckning över den nuvarande organisationen, s. 1—28.

Svensk juristtidning. *Sthm.* Årg. 26: 1941. H. 6: juni. *Alexanderson, N.*, Den svenska riksdagens justitieombudsman, s. 624—37. — *Kaira, K.*, Finlands regering och riksdag i krigstid, s. 685—701.

Svensk kyrkotidning. Ny tidning för kyrka och skola. *Ups.* Årg. 37: 1941. No 24: 12 juni. Kristendomen och statslivet. Av *J. R.* S. 369—70.

Medborgaren. Högerns Månadsblad. *Sthm.* 1941. No 7: juli. *Paues, W.*, Etikettfrågor under samlingsregering, s. 219—21. — 1941 års lagtima riksdag. En återblick på de viktigaste frågorna och besluten, s. 225—27.

Svensk motortidning. *Sthm.* Årg. 36: 1941. No 22: 7 juni. Förstatligt vägväsende, s. 5, 16.

Mellanfolkligt samarbete. Nordisk tidskrift utg. av Informationsbyrån mellanfolkligt samarbete för fred. *Sthm.* Årg. 11: 1941. No 4/5. *Tingsten, H.*, Opinionsmätningarna i Amerika, s. 113—19.

SAP information. Utg. av Socialdemokratiska partistyrelsens informationsavdelning. *Sthm.* 1941. No 12: juni. *Nilsson, Anders*, Socialdemokratiska partiets medlemmar, s. 181—86. No 15: aug. *Vougt, A.*, Tryckfriheten vid riksdagen 1941, s. 229—33.

Tiden. Politik, ekonomi, kultur. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Sthm. Årg. 33: 1941. No 6. Nyström, P., Den svenska socialdemokratin och dess teorier, s. 343—47.

Tidskrift för Sveriges advokatsamfund. Sthm. Årg. 7: 1941. H. 2. Eek, H., Om ansvarighet för tryckfrihetsbrott. Några kritiska synpunkter på den nya lagstiftningen i ämnet, s. 57—65.

Tidskrift för svenska folkhögskolan. Bräkne-Hoby. Årg. 22: 1941. H. 2. Lunner, S., Statens informationsstyrelsens sektion för kulturell folkberedskap, s. 119—27. — Hedlund, K., Folkhögskolefrågor vid årets riksdag, s. 147—58.

Hushållningssällskapets tidskrift. Sthm. Årg. 8: 1941. No 4. Från riksdagen, s. 123—27.

Judisk tidskrift. Sthm. Årg. 14: 1941. H. 5: maj. Paasche, F., Henrik Wergeland og jødesaken i Norge. Et hundreårsminne, s. 134—39.

Landskommunernas tidskrift. Organ för Svenska landskommunernas förbund. Sthm. Årg. 22: 1941. No 7: juli. Kommunala riksdagsfrågor, s. 304—08. No 9: aug. Kommunala riksdagsfrågor, s. 335—40.

Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utg. av Letterstedtska föreningen. Sthm. N. S. Årg. 17: 1941. H. 3/4. Wendt, F. W., Danmark i 1940, s. 179—99. — Ehrenrooth, N. G., Finland 1940, s. 200—15. — Sverige 1940: Thernænius, E., Den politiska utvecklingen, s. 216—28. Svennilson, I., Den ekonomiska utvecklingen, s. 228—31.

Social tidskrift. Utg. av socialministeriet. Hfors. Årg. 35: 1941. No 5: maj. Lehtinen, A., Vår nuvarande folkförsörjningsförvaltning och dess utveckling. 6. S. 305—09. No 6: juni. Törnngren, R., Riksdagens socialutskotts verksamhet vid 1939 och 1940 års riksdagar, s. 369—76.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipalsamhällen. Sthm. Årg. 33: 1941. H. 3: april. Petri, B., Förslag om inrättande av en statlig brandskola, s. 145—49. H. 6: aug. Humble, S., Riksdagen år 1941 ur stadskommunal synpunkt, s. 300—09.

Svensk tidskrift. Sthm. Årg. 28: 1941. H. 5. Herlitz, N., Staten och näringslivets organisationer, s. 301—06. — Hessler, C. A., Utanför regeringsformen. En snabb författningshistorisk återblick med anledning av den senaste departementalreformen, s. 337—41. — Kring debatten om majoritetsval, s. 357—60. H. 6. Sternberg, N., Det fornhellenska statssystemets kriser i belysning av vår tids politiska omvälvningar, s. 385—98.

Teknisk tidskrift. Utg. av Svenska teknologföreningen. Sthm. Årg. 71: 1941. H. 23: 7 juni. Vägväsendets förstatligande, s. 253—58.

Svenska vägföreningens tidskrift. Sthm. Årg. 28: 1941. No 5: juni. Bexelius, A., Förstatligandekommitténs förslag rörande väghållningen i städer och stadslignande samhällen samt rörande sättet att förvärva mark för allmän väg. Redogörelse, s. 114—20. — Vägföreningens möte i Örebro den 19 april 1941. Referat av diskussionen i anslutning till byråchefen Hjorts föredrag om vägväsendets förstatligande, s. 120—29.

Svensk utrikeshandel. Utg. av Sveriges allmänna exportförening. **Sthm. 1941.** H. 14: 12 juli. *Kördel, E.*, Statens handelskommissions organisation och verksamhet, s. 215—19.

Vägen. Tidskrift för kommunikationsväsendet. **Sthm. Årg. 6: 1941.** No 11: 29 maj. Vägväsendets förstatligande. Ordnan det av vägbyggnadsverksamheten på landsbygden, s. 144—48. No 12: 12 juni. Vägväsendets förstatligande. Distriktsorganisationen, s. 155—56. No 15: 24 juli. Vägväsendet bör förstatligas. Myndigheternas åsikt om sakkunnigeförslaget, s. 177—78. No 16: 7 aug. Onödigt förstatliga vägväsendet. Vägstyrelsernas förbund kritiserar sakkunnigeförslaget, s. 191—93.

Gads danske Magasin. Khvn. Aarg. 35: 1941. Maj. *Vigen, A.*, Demokrati og Masse, s. 257—64.

Nordisk administrativt Tidsskrift. Utg. af Det nordiske administrative Forbund. Khvn. Aarg. 22: 1941. H. 2. *Sahlin, O.*, Den svenska krisorganisationen. Föredrag, s. 49—65. — *Ignatius, G.*, Om landshövdingemöten i Finland, s. 81—88.

Tidsskrift for Udenrigspolitik. Khvn. Aarg. 7: 1941. No 2. *Rasting, C.*, Nordiske Unionsforfatninger, s. 39—48.

Dansk Udsyn. Askov. Aarg. 21: 1941. H. 3. *Krebs, A. C.*, Fra Frihedens Vugge, s. 141—56. — *Skov, S.*, Island i Tiden mellem Krigene, s. 174—85.

Ökonomi og Politik. Politiske og økonomiske Kvartals-oversigter utg. af Institutet for Historie og Samfundsökonomi. Khvn. Aarg. 15: 1941. No 1: Jan./Marts. Frankrigs indre Politik efter Nederlaget, s. 43—52.

Norsk retstidende. Utg. av Den norske saksførerforening. Oslo. Årg. 106: 1941. No 3/6. *Hjort, J. B.*, Norsk syn på statsrettens utvikling, s. 33—43.

Samtiden. Tidsskrift for litteratur og samfundsspørsmål. Oslo. Årg. 52: 1941. H. 5. *Skard, E.*, Solon, en gresk statsetiker; foredrag, s. 255—65.

Syn og segn. Tidsskrift utg. av Det norske samlaget. Oslo. Årg. 47: 1941. *Slaggard, B.*, Sven Eivindsson Aarrestad, s. 258—66.

Historisk tidsskrift. Utg. av Den norske historiske forening. Oslo. Bd 32. H. 5: 1941. *Öyen, E.*, Artikkelen om Norge i Kristian 3's håndfesting 1536, s. 285—341.

Foreign affairs. An American quarterly review. New York. Vol. 19: 1940/41. No 4: July. *Benda, J.*, Pacifism and democracy, s. 693—701. — *Rogers, L.*, Legislature and executive in wartime, s. 715—26. — *Joesten, J.*, Scandinavia in the »new» order, s. 818—27. — *Shiva Rao, B.*, The vicious circle in India, s. 842—51.

The Economist. Lond. Vol. 140: 1941. No 5094: April 12. Impasse in India? s. 478—79.

Journal of the history of ideas. Lancaster/Pa & New York. Vol. 2: 1941. No 3: Juné. *Barzun, J.*, Romantic historiography as a political force in France, s. 318—29.

The Journal of comparative legislation and international law. Ed. by the Society of comparative legislation. Lond. 3rd ser. Vol. 23: 1941. P. 1: Febr. *Mason, H. G. R.*, One hundred years of legislative development in New Zealand, s. 1—18. *Keith, A. B.*, Notes on imperial constitutional law, s. 75—87.

The American journal of sociology. Chicago. Vol. 46: 1940/41. No 4: Jan. *Lasswell, H. D.*, The garrison state, s. 455—68. — *Palyi, M.*, Economic foundations of the German totalitarian state, s. 469—86. — *Kelsen, H.*, International peace — by court or government, s. 571—81.

The political quarterly. Lond. Vol. 11 (1941). No 2: April/June. *Rogers, L.*, The presidential election in the U. S. A., s. 155—66. — *Jennings, W. I.*, Parliament in wartime. S. 183—95. — *Ward, B.*, Falangist Spain, s. 196—208. — The political use of broadcasting. By A. Listener. S. 234—48.

Danubian review. (Danubian news.) Budapest. Vol. 9: 1941/42. No 2: July. *Gyula Szekfü*, The doctrine of the holy Crown, s. 1—7.

The American historical review. Richmond/Va & New York. Vol. 46: 1940/41. No 3: April. Charles Carroll's Plan of government [contr. by *Ph. A. Crowl.*], s. 588—95.

The Round table. A quarterly review of the British Commonwealth. Lond. 1941. No 122: March. *Philip Kerr*, Marquess of Lothian, s. 197—220. — The two orders, s. 221—34. — Complications in India, s. 314—25. — Australia, s. 358—66. — South Africa, s. 367—77.

Revue des deux mondes. Royat (Puy-de-Dôme). 1941. No 1: 1:er janv. *Delpech, J.*, Horizons constitutionnels. Le chef de l'état français, s. 5—23. No 2: 15 janv. *Brenier, H.*, Régionalisme économique et régionalisme administratif, s. 188—202. No 4: 15 févr. *Pourrat, H.*, Le chef français, s. 447—80. No 11: 1:er juin. *Chastenet, J.*, Les débuts politiques de William Pitt, s. 297—320.

Revue de droit international, de sciences diplomatiques et politiques. Genève. Année 19: 1941. No 2: avril/juin. *Lucatello, G.*, La fonction de la propagande politique dans l'état totalitaire et son organisation dans les états italiens et allemand, s. 96—101.

Nouvelle revue de Hongrie. Budapest. T. 65: 1941. No 1: août. *Istványi, Géza*, L'idée de la Saint couronne de Hongri, s. 23—31.

Archiv des öffentlichen Rechts. N. F. Tüb. Bd 32 (1940/41). H. 3: Juni. *Buddeberg, K.*, Souveränitet und Völkerrecht bei Jean Bodin, s. 193—226. — *Klein, Fr.*, Zur Stellung des Generalgouvernements in der Verfassung des Grossdeutschen Reichs, s. 227—67.

Kieler Blätter. Neumünster. 1941. H. 1. *Naumann, R.*, Neu-Idealismus und Verfassungsreform in England, s. 24—38.

Forschungen und Fortschritte. Berl. Jahrg. 17: 1941. No 16/17: 10. Juni. *Lietzmann, H.*, Das Problem Staat und Kirche im weströmischen Reich, s. 186—88.

Forschungen zur Brandenburgischen Geschichte. Berl.-Dahlem. Bd 53: 1941. H. 1. *Steimle, Th.*, Die Selbstverwaltung der Gemeinden unter den Preussenkönigen und das Reformwerk des Freiherrn vom Stein, s. 168—76.

Deutsche Rundschau. Berl. & Leipz. Jahrg. 67: 1941. H. 8: Mai. *Bückling, G.*, Weltstaat und Reichsidee im alten China, s. 66—74. H. 10: Juli. *Pechel, R.*, Democracy, s. 1—3.

Vergangenheit und Gegenwart. Monatsschrift für Geschichtunterricht und politische Erziehung. Lpz. & Berl. Jahrg. 31: 1941. H. 4. *Seraphim, E.*, Der Sturz Bismarcks und die russische Politik, s. 197—213.

Verwaltungsarchiv. Zeitschrift für Verwaltungsrecht und Verwaltungsgerichtsbarkeit. Berl. Bd 46: 1941. H. 1. *Ule, C.-H.*, Herrschaft und Führung im Nationalsozialistischen Reich, s. 1—53.

Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht. Berl. Jahrg. 8: 1941. H. 10: 15. Mai. *Roeder, H.*, Zur Abgrenzung von Justiz- und Verwaltungsrecht, s. 155—58. H. 11: 1. Juni. *Mallmann, W.*, Provinzen statt Departements in Frankreich? s. 176—77. H. 13: 1. Juli. *Costamagna, C.*, Autarkie und Ethnarkie in der Völker- und Staatsrechtslehre der Neuordnung, s. 201—03.

Zeitschrift für deutsche Geisteswissenschaft. Jena. Jahrg. 3: 1941. H. 4. *Brunner, O.*, Deutsches Reich und deutsche Lande, s. 241—49.

Zeitschrift für schweizerische Geschichte. Zürich. Jahrg. 21: 1941. No 2. *Rappard, W.*, Un projet volontairement oublié de réforme du pacte de 1815 (1830), s. 229—49.

Historische Zeitschrift. Münch. & Berl. Bd 164: 1941. H. 2: 10. Juli. *Wopfner, H.*, Bauerntum, Stadt und Staat, s. 229—60.

Zeitschrift für deutsche Kulturphilosophie. Neue Folge des Logos. Tüb. Bd 7: 1941. H. 2: April. *Wigersma, B.*, Politik und Philosophie, s. 85—95.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Tüb. Bd 101 (1941). H. 3: Mai. *Naumann, R.*, Die politische Bedeutung des Neu-Idealismus in England, s. 471—87. — *Huber, E. R.*, Reichsgewalt und Reichsführung im Kriege, s. 530—79.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

Le conflit de 1905 et les traités de Carlstad. La conférence de Carlstad d'août—septembre 1905 par JOH. HELLNER. *Les négociations de Carlstad* par BENJAMIN VOGT. Le Nord. Revue internationale des pays du Nord, nr 1, pp. 27—62.

De framställningar om Karlstadsförhandlingarna 1905, som under ovanstående rubriker publicerats i tidskriften *Le Nord*, äro av största intresse. Som källor för vår kunskap om dessa förhandlingar innehålla de en mängd nytt, förut okänt material och förtjäna ur denna synpunkt i hög grad uppmärksammas. I det följande skall deras huvudinnehåll och allmänna läggning något beröras.

Hellners framställning är den utförligaste och historiskt mest betydelsefulla. Som bekant var han jämte Carl Berg den svenska underhandlingsdelegationens sekreterare. I denna egenskap förde han memorialanteckningar över diskussionerna mellan de svenska och norska delegerade, och i det väsentliga är det dessa anteckningar, delvis tydligen något sammandragna, som nu publiceras i fransk översättning. På viktiga punkter, särskilt frågan om gränsfästningarnas nedläggande, äro de ingående, och över huvud ge de dag för dag en upplysande bild av förhandlingarnas förlopp. Med ledning av de diskussionsreferat, som sålunda meddelas — märkliga såsom de första hittills offentliggjorda — kan man bilda sig en föreställning om hur det gick till vid överenskommelsens uppgörande, vari motsatserna bestodo och huru dessa undan för undan genom eftergifter från ömse håll utjämnades. Vogts framställning, som också vilar på minnesanteckningar, har företrädesvis karaktären av en resonerande sammanfattning, där konferensens förutsättningar och de från norskt håll framförda förslagen särskilt beröras. Trots sitt intresse har den genom denna sin läggning såsom källskrift inte samma värde som Hellners redogörelse.

Förhandlingarna varade från 31 aug. till och med 23 sept. med ett avbrott på fem dagar (8—12 sept.), varunder de delegerade lämnade Karlstad för att konferera med sina hemmavarande regeringskolleger och fixera ståndpunkterna före den definitiva uppgörelsen. På svenskt håll var det endast med största motvilja, som man medgav en så lång förhandlingspaus, då man befarade att norrmännen skulle utnyttja tiden till mobiliseringsåtgärder, vilket också i viss mån skedde med påföljd att spänningen under de följande förhand-

lingarna till en början ökades. De kritiska dagarna efter de delegerades återkomst till Karlstad voro den 13, 14 och 15 sept., sistnämnda dag särskilt på grund av inlupna underrättelser om norska rustningar. Den 16 kunde en lugnande kommuniké offentliggöras med förklaring att en principiell överenskommelse uppnåtts i den brännande fästningsfrågan.

Diskussionen i denna fråga påbörjades redan första förhandlingsdagen (31 aug.) och upptog sedan mesta tiden till avbrottet i förhandlingarna. Huvudtalare från svensk sida voro Lundeberg och Staaff och från norsk Michelsen sekunderad av Vogt, men även övriga delegerade från båda sidor deltog i den stundom mycket livliga debatten. Norrmännen synas ha blivit överraskade av svenskarnas krav på nedläggande av alla fyra gränsfästningarna, Örje, Dingsrud, Fredriksten och Kongsvinger (ifråga om de två sistnämnda dock med undantag för de »historiska» fästningsverken). Särskilt kände sig Vogt, som vid besök i Stockholm i aug. ansåg sig ha fått vissa försäkringar om tämligen lindriga villkor, besviken, en känsla som tog sig uttryck i hans något heta debattinlägg. Från norskt håll erbjöd man demolering av Örje och Dingsrud, sedan av Örje och de nyaste fästningsanläggningarna vid Fredriksten, medan Dingsrud och Kongsvinger skulle undandragas den neutrala zonen. Anbudet förknippades med förslag om skiljedomstraktat och utvidgning av begreppet neutral zon, innebärande ej blott fästningsfri utan helt demilitariserad zon, vari inga truppsammandragningar eller militära operationer av något slag skulle få förekomma. Förslagen accepterades i princip från svensk sida med vidhållande av fordringarna i fästningsfrågan. Dessa motiverades enligt både Lundebergs och Staaffs energiska försäkningar framför allt av omsorg om freden i Norden. Kapprustningar vid gränsen vore intet tilltalande framtidsperspektiv. Att fästningsbyggena voro riktade mot Sverige kunde man från norsk sida inte på övertygande sätt motbevisa. På denna punkt stodo förhandlingarna, då de ajournerades 7 sept.

De överläggningar, som sedan vidtogs i Stockholm och Kristiania inom de svenska och norska statsråden och vilka inte beröras av vare sig Hellner eller Vogt, blevo av största betydelse för de fortsatta förhandlingarna i Karlstad. De svenska överläggningarna äro numera åtminstone i fråga om huvudresultatet kända,¹ och om de norska finnas vissa, om ock ej klargörande uppgifter.² Till en början fasthöllo visserligen de delegerade efter återkomsten till Karlstad på ömse håll under stigande spänning sina förut deklarerade ståndpunkter, men man har ett intryck av att det skedde för att än en gång känna motståndaren på pulsen. I själva verket var man beredd till eftergifter, ehuru båda parterna drogo sig för att precisera hur långt. Hur uppgörelsen kom till stånd vet man inte i detalj. Den förbereddes delvis genom separata konversationer mellan delegationernas ord-

¹ Wählstrand, 1905 års ministärkriser, s. 236 f.

² Nissen, 1905.

förande, varom föga är känt. Hellners framställning, som ifråga om förhandlingarna efter ajourneringen är jämförelsevis kortfattad, ger dock upplysning om huvudpunkterna. Slutstriden stod om Kongsvinger, och sedan svenskarna på vissa villkor givit med sig beträffande denna fästning i enlighet med den mening, som redan i Stockholm omfattats av en minoritet inom statsrådet på fem medlemmar, däribland två av underhandlarna (Wachtmeister och Staaff), var man framme vid en överenskommelse. Huruvida norrmännen ytterligare kunnat pressas på denna punkt, bl. a. genom utnyttjande av svenskarnas tillmötesgående i fråga om den helt demilitariserade neutrala zonen är en fråga som man möjligen har anledning ställa, ehuru den för närvarande ej låter sig besvara.

Det föregående ger några antydningar om de här ifrågavarande två intressanta aktstyckena. Man önskar att de i sin helhet kunde offentliggöras på originalspråken. Hellners framställning har sitt särskilda intresse såsom de över huvud första från svenskt håll publicerade verkliga minnesanteckningarna rörande unionskrisen. Från norskt håll ha flera memoarer eller memoärfragment framkommit, härrörande från de i händelserna direkt deltagande, bl. a. från Hagerup-Bull och Lövland (de senare i en mycket otillfredsställande edition). Unionslitteraturen efter 1905 har så gott som uteslutande behärskats av Norge, medan man i Sverige hållit sig anmärkningsvärt tyst. Tidigare duggade inläggen så mycket tätare från båda länderna. Unionsstriden fördes som en långt utdragen process, i vilken vetenskapsmännen — jurister, historiker och statsvetenskapsmän — uppträdde som ett slags riksadvokater. De en gång så hetsigt diskuterade unionsrättsliga problemen ha väl förlorat det mesta av sin äggelse, ehuru de på senare tid även i Sverige åter visat sig kunna fånga intresset inte blott hos en unionsvetenskaplig veteran som Varenius utan även hos en yngre forskare som Lagerroth.¹ Det är dock knappast unionens stats- och traktaträttsliga sida, som man i första hand önskade se upptagen till förnyad behandling, utan den historiskt politiska: främst upplösningen och den närmast föregående snart sagt permanenta tjugoåriga kris som ledde till den slutliga skilsmässan.

Det finns här ett arbetsfält, till största delen ouppröjt, där åtskilligt är att göra. Onekligen är tiden inne för att unionskrisen blir belyst även från svensk sida. Vilka betydande forskningsuppgifter här föreligga, därom ge Wåhlstrands nyss publicerade undersökningar inte endast en försmak. Man har ofta anledning förvånas hur föga även i nyare norska historiska framställningar svenska synpunkter och, vad värre är, svenskt material beaktas. Det är sant att vissa delar av det officiella källmaterialet ännu ej är tillgängligt. Det kunde, i förbigående sagt, helt säkert redan nu utan skada ställas till forskningens förfogande. Men tillräckligt material finns och yt-

¹ Varenius, Kielstraktaten. Dess genesis (Hist. tidskr. 1931); Lagerroth, Kielstraktatens tolkning och tillämpning (Scandia 1941).

terligare kan väntas bli upptäckt för att början kan göras. I ett avseende, där det förut brustit ansenligt, nämligen i framställningens objektivitet, böra numera de bästa förutsättningar finnas för återupptagande av en unionshistorisk forskning.

A. B—z.

PAAVO KASTARI: *Eduskunnan hajoitus Suomen oikeuden mukaan* (Den parlamentariska upplösningsrätten enligt finsk lag). Helsingfors 1940.

Intresset för statsrättslig forskning har alltsedan Mechelins och Hermansons tid varit jämförelsevis livligt i Finland och litteraturen på detta område, såväl den finsk- som svenskspråkiga, är ganska riklig, om än till stor del föga känd utanför landets gränser.

Det ovan angivna nyligen utkomna arbetet — en doktorsavhandling — av en lovande ung jurist är redan på grund av ämnets beskaffenhet ägnat att väcka intresse, varjämte det utmärkes av ingående och omfattande studier, avsevärd självständighet och god omdömesförmåga.

Författaren ger först en framställning av upplösningsinstitutets tillämpning i England samt dess inflytande på det konstitutionella livet i andra länder. Han anser sig kunna uppställa den satsen, att de parlamentariska förhållandena i England städse påkalla legislaturperiodens avslutande genom en upplösning. Denna säregenhet vill han se i belysning av det partipolitiska livet i den allmänna statliga mekanismen i England.

Upplösningsinstitutet infördes genom 1906 års Lantdagsordning i Finlands författningsrätt. Det kan icke bestridas — och förf. har kanske i någon mån förbisett denna omständighet —, att ifrågavarande institut infördes och under den »ryska tiden» även kom till användning såsom ett medel att bryta folkrepresentationens motstånd mot vådliga eller direkt lagstridiga förehavanden från rysk sida. Flerfaldiga gånger skedde upplösningen just i detta syfte.

En fråga, som tidigare var föremål för diskussion var den, huruvida ett upplösningsdekret har till följd, att en pågående riksdag omedelbart blir urståndsatt att längre fungera, alltså i egentlig bemärkelse »upplöses», så att mandatet därmed förfalla, eller om den omedelbara verkan består däri, att nya val komma att för rättas, men den pågående riksdagen är oförhindrad att fortsätta sitt arbete, ända till dess den avlöses av den nyvalda. Upplösningen är enligt denna tes en sekundär följd av påbudet om nya val. Redan under 1906 års Lantdagsordnings giltighetstid hade i doktrinen framträtt den åsikten — till vilken förf. för den dåvarande rättens vidkommande synes ansluta sig — att förordnandet om nya val icke var förenat med omedelbar »upplösning». Denna tes kunde visserligen icke för den ifrågavarande grundlagens vidkommande

på hållbara grunder upprätthållas, däremot har den i Finland nu gällande Riksdagsordningen av 1928 infört just den principen, att mandaten forbestå, till dess den nyvalda representationen träder i funktion.

Förf. ägnar en ingående och väl avvägd undersökning åt förhållandet mellan upplösningsinstitutet och parlamentarismen. Han anser att statschefen är juridiskt förhindrad att fatta beslut, för vilka regeringen (statsrådet) icke är beredd att övertaga det politiska ansvaret. Såframt blott den politiska maktkonstellationen det medger, kan statschefen emellertid bibehålla sin position, eftersom han har möjlighet att befria (entlediga) det motsträviga kabinettet och tillsätta en ny regering.

Det kan inträffa och har i Finland under självständighetstiden faktiskt inträffat, att upplösningsrätten kommit till utövning i ett fall, då representationen faktiskt uttalat sitt förtroende för en regeringspolitik motsatt den som presidenten åsyr att genom upplösningen genomdriva. Den eklatanta motsättning, som härvid uppkommer mellan kravet på parlamentarisk regering och politiskt ansvar å ena sidan, fri prövning av upplösningens behövlighet å andra sidan, skulle enligt förf:n kunna lösas med tillhjälp av den konstruktionen, att kravet på riksdagens förtroende i och genom beslutet om upplösning överflyttas från den upplösta riksdagen till den nyvalda. Denna tes kan synas finna *ett visst stöd* i den omständigheten, att, enligt obestridlig parlamentarisk kutym, en regering, som drabbats av representationens misstroende, kan skrida till upplösning och därmed avvärja verkningarna av ett sådant votum; häri ligger ju just en av det ifrågavarande rättsinstitutets väsentliga uppgifter enligt den parlamentariska regimen. Detta är emellertid något annat än att upplösning skall kunna ske i syfte att genomdriva ett program konträrt motsatt det, som vunnit parlamentets anslutning och uttryckliga godkännande.

Vidhåller man emellertid satsen, att statschefen skall vara oförhindrad att oberoende av alla parlamentariskt-politiska hänsyn upplösa riksdagen, då han finner det förenligt med statslivets intressen, så måste man *antingen* betrakta upplösningsrätten såsom ett rättsinstitut, som faller *utanför* den normala parlamentariska ansvarighetens ramar, *eller* ock uppfatta själva parlamentarismen såsom en princip icke i främsta rummet av statsrättslig, utan av politisk innebörd och därför i besittning av stor anpassningsförmåga.

Dessa omständigheter synes författaren icke ha ägnat tillbörligt beaktande, då han söker lösa problemet därmed att den nyvalda riksdagen i alla avseenden träder i stället för den upplösta.

Arbetet är f. ö. rikt på beaktansvärda problem, ställningar och slutsatser och bär vittne om att författaren med stor framgång behandlat ett ämne, vars betydelse även för den allmänna och jämförande statsrätten och statsvetenskapen i allmänhet är uppenbar.

I slutet av avhandlingen ingår en kort sammanfattning på tyska, men man har anledning hoppas, att förf. skall göra resultatet av

sina undersökningar i större omfattning tillgängligt även för skandinaviska läsare, detta med så mycket större skäl, som han, naturligt nog, riktigt tillgodogjort sig även den litteratur, som sett dagen i alla de nordiska länderna.

R. Erich.

SVEN LINDMAN: *Statsskick och förvaltning i Finland*. Helsingfors 1941. Söderström & C:o. 161 sid.

Inom svenska statsvetenskapliga kretsar är docenten Sven Lindman ett välkänt namn. Genom sina grundliga, man kan tryggt säga grundläggande, studier över parlamentarismens införande och tillämpning i Finland har han dokumenterat sig som en noggrann och tillförlitlig forskare med ingående kännedom om sitt hemlands politiska förhållanden. Av hans hand föreligger nu ytterligare ett arbete, »Statsskick och förvaltning i Finland». Det är en allmän översikt av Finlands offentliga liv, och det ingår som nr 2 i en serie medborgarhandböcker, utgivna genom Finlands Svenska Landskommuners Förbund. På svenska språket har man länge saknat en dylik sammanfattande framställning. Tidigare arbeten äro föråldrade. Som närmaste föregångare får man väl betrakta R. A. Wredes handbok för medborgare, »Grunddragen av Finlands rätts- och samhällsordning», utkommen 1921, samt Robert Hermansons kortfattade handbok, »Finlands statsförfattningsrätt», utgiven 1924 och jämväl upptagande då gällande lagar av grundlagsnatur. Till sin allmänna läggning äro dessa handböcker dock övervägande juridiska. De taga sikte väsentligen på författningens statsrättsliga sidor, medan Lindman i sitt arbete i stor utsträckning uppehåller sig även vid praxis och statsskickets rent politiska sidor (regeringsbildningen, partilivet etc.). Rörande speciellt förvaltningen torde författaren vid utarbetande av sin framställning ha haft stor nytta av K. J. Ståhlbergs grundliga arbete, »Finlands förvaltningsrätt», ett monumentalverk på över halva tusentalet sidor, i omarbetad upplaga utgivet på svenska språket 1940.

Lindman inleder sitt arbete med en översiktlig framställning av det demokratiska statsskicket. Han redogör för dess grunddrag och allmänna egenskaper och lämnar därefter en snabbteckning av olika former av demokratisk styrelse, det parlamentariska systemet i England, den amerikanska presidentrepubliken och det schweiziska styrelsesättet med dess utvecklade folkomröstningsförfarande. Sedan författaren sålunda angivit den typologiska bakgrunden, övergår han att i en andra avdelning lämna en relativt utförlig skildring av det finländska statsskicket, sådant det fastställdes i 1919 års regeringsform och 1928 års riksdagsordning.

I regeringsformens första paragrafer uttalas grundsatsen att Finland är en republik och att statsmakten i riket tillkommer folket,

företrätt av riksdagen. Den lagstiftande makten utövas av riksdagen i förening med republikens president, åt vilken den verkställande makten är uppdragen. Jämte presidenten skall för statens allmänna styrelse finnas ett statsråd, vars medlemmar böra åtnjuta riksdagens förtroende. Genom dessa stadganden har, framhåller författaren, Finlands regeringsform fått karaktären av en modern parlamentarisk författning, där emellertid parlamentarismen förknippats med maktfördelningstanken. Denna sammanställning av två egentligen olikartade beståndsdelar ger Finlands statsskick en särprägel, som skiljer det från flertalet av de författningar som nyskapades efter världskriget. Maktfördelningstanken bottnar, skriver författaren, säkerligen ytterst i Finlands gamla från Sverige ärvda statsskick (under föreningen med Ryssland var som bekant den gustavianska författningen, 1772 års regeringsform och förenings- och säkerhetsakten av 1789, grundläggande för statsstyrelsen), och stadgandena om presidenten visa tydligt att man velat tilldela honom flera av de befogenheter, som förut tillkommit monarken. Överhuvud finnes det, framhåller författaren, i Finlands statsskick åtskilliga beståndsdelar, som kunna återföras på tidigare förhållanden. Sålunda påminna statsrådets ställning och befogenheter i hög grad om den gamla senatens (den kejserliga regeringskonseljens), och likaså blev lantdagen, före 1906 fördelad på fyra stånd men efter nämnda år organiserad i en enda kammare, utan vidare omgestaltningar det självständiga Finlands riksdag.

Vid riksdagsmannavalen i Finland tillämpas liksom i Sverige den proportionella valmetoden, och följden har blivit ett ganska utpräglat mångpartisystem. Sällan ha valen medfört några större omvälvningar i partiernas inbördes styrkeförhållanden. Stabiliteten härvidlag kan sägas vara ett utmärkande drag för Finland. Endast vid ett enda tillfälle, valen 1916, har det inträffat, att ett enda parti, det socialdemokratiska, lyckats erövra mera än hälften av mandatet i riksdagen. En konsekvens av detta förhållande har blivit att man i Finland företrädesvis sökt åstadkomma koalitionsministärer, sammansatta av två eller flera partier. Ofta ha icke heller dessa koalitionsregeringar kunnat stödja sig på en majoritet i riksdagen, och den parlamentarism som praktiserats i Finland har därför tidtals blivit s. k. minoritetsparlamentarism. Författaren ger i avdelningen om statsrådet en tämligen utförlig redogörelse för huru regeringsbildningen vanligen tillgår och lämnar i samband därmed även en översikt av den politiska strukturen hos de regeringar, som fungerat i Finland från 1919 till 1940.¹

¹ De fem första åren, 1919—24, voro regeringarna i Finland företrädesvis »centerministärer», vilka hade sitt politiska stöd hos framstegs- och agrarpartierna. Under tvåårsperioden 1924—26 underkastades regeringspolitiken en orientering åt högerhåll med ministärer väsentligen stödda på samlingspartiet (det stora finska högerpartiet) och agrarförbundet. Åren 1926—30 kunna betecknas som »ettpartiregeringarnas» tid, med ministärer representerande omväxlande socialdemokraterna, agrarerna och framstegspartiet. Med året 1930 inleddes en ny period karakteriserad av strävan till »borgerlig samling», och

Den genom indirekta folkval utsedde presidenten har genom författningen utrustats med vidsträckta befogenheter. Han äger rätt att utfärda förordningar och kan vägra att stadfästa av riksdagen antagna lagar, ett veto, som endast kan brytas genom ett efter nyval till riksdagen förnyat lagbeslut. Detta presidentens suspensiva veto har visat sig vara tämligen verksamt. Under tiden 1919—1938 har, uppger Lindman, presidenten sammanlagt 19 gånger använt sin rätt att vägra stadfästelse, och endast i ett fall har riksdagen efter nyval vidhållit sin ståndpunkt och genomdrivit den lag det varit fråga om. Av övriga, mera betydelsefulla befogenheter må även framhållas presidentens rätt att upplösa riksdagen och förordna om nya val, en möjlighet som tillgripits vid trenne tillfällen, 1924, 1929 och 1930. Två gånger, 1932 och 1935, har han vidare begagnat rättigheten att sammankalla urtima riksdag.

I regel skall presidenten fatta sina beslut i statsrådet, och för att besluten skola bli gällande måste de kontrasigneras av den minister, som föredragit ärendet. Även om det vid olika tillfällen förekommit att presidenten hävdats och genomdrivit en annan åsikt än ministrarnas — (Lindman anför i detta sammanhang presidenten Ståhlbergs uppmärksammade riksdagsupplösning 1924, som avråddes av den sittande regeringen, ministären Kallio, och som, då presidenten vidhöll sin mening, medförde regeringens avgång) — så förhåller det sig givetvis på det sättet att statsrådet i ojämförligt största antalet fall avgör styrelsebesluten. En annan ordning vore för övrigt knappast tänkbar, enär statsråden, såsom nämnts, enligt regeringsformen uttryckligen äro beroende av och ansvariga inför riksdagen, det direkta uttrycket för folkviljan. Det ansvar som riksdagen kan utkräva är av dels juridisk, dels politisk karaktär. Något juridiskt ansvarsutkrävande (inför riksrätt) har hittills aldrig förekommit,¹ men väl politiskt i olika former, oftast genom interpellationer följda av misstroendevotum. Den politiska makten vilar sålunda ytterst hos riksdagen. Ställningen inom folkrepresentationen blir i sista hand bestämmande för de riktlinjer, varefter landets styrelse skall föras.

I en tredje huvudavdelning, omfattande nära hälften av hela framställningen, lämnar författaren en redogörelse för grunddragen

med krigsutbrottet den 1 december 1939 fick Finland en ministär, som inneslöt representanter för samtliga partier i riksdagen med undantag av ett (den ur samlingspartiet i början på 30-talet utbrutna fosterländska folkrörelsen). — Efter sista valen (1939) fördela sig den finska riksdagens 200 mandat på följande sätt: samlingspartiet 25, fosterländska folkrörelsen 8, svenska folkpartiet och svenska vänstern 18, agrarförbundet 56, framstegspartiet 6, finska småbrukar- och folkpartiet 2 samt socialdemokratiska partiet 85 mandat.

¹ I detta sammanhang må dock erinras om ett tillfälle, då ett finskt statsråd genom presidentens (alltså ej riksdagens) inskridande ställts inför riksrätt. Hösten 1933 blev f. statsrådet Juho Niukkanen, en av agrarpartiets ledande män, åtalad av justitiekanslern i anledning av offentliga beskyllningar att till egen, politisk fördel ha ändrat sitt votum i ett omröstningsprotokoll från en konselj. Niukkanen frikändes dock från ansvar, enligt vad det ansågs på grund av bristande bevisning.

av Finlands förvaltning. I flera avseenden överensstämmer denna med svensk förvaltningsorganisation, och det är sålunda knappast motiverat att här upptaga utrymmet med att referera. Det må räcka med några påpekanden av intresse. Sålunda kan det nämnas att de centrala ämbetsverken, vilka i Finland synas spela samma betydelsefulla roll som här i Sverige, i regel äro kollegialt organiserade och att enrådighetsprincipen vunnit tillämpning endast i enstaka fall. Ett karakteristikum för administrationen i Finland är den uppdelningen av ämbetsdistrikten och självstyrelseområdena i språkligt avseende, som betingas av de två grundlagsenligt lika-berättigade nationalspråken, finskan och svenskan. Denna språkliga indelning är av mycket stor praktisk betydelse, enär den är bestämmande för de former, under vilka allmänhet och myndigheter träda i kontakt med varandra. Författaren redogör ingående för det ganska invecklade spörsmålet.

I en fjärde, mera kortfattad avdelning behandlar författaren huvuddragen av domstolsväsendets organisation i Finland. Även denna visar — som man kunde vänta — en påfallande överensstämmelse med förhållandena i Sverige.

I ett tillägg, utarbetat av vice häradshövding Curt von Bonsdorff, lämnas slutligen en översikt av den »krigstidslagstiftning», som på sistone tillkommit i Finland. I stor utsträckning ha företagna inskränkningar i medborgarnas fri- och rättigheter utfärdats i kraft av s. k. fullmaktslagstiftning. Bland mera anmärkningsvärda åtgärder av politisk innebörd må anföras ett beslut av 1940 att framflytta kommunalvalen till december 1942, varvid nuvarande representanter bliva skyldiga att kvarstå tills nya val förrättats.

Docenten Lindmans bok är klart och redigt skriven. Framställningen är pedagogiskt åskådlig; blott på en enda punkt i dispositionen ställer man sig en smula frågande. I bokens andra huvudavdelning, den som behandlar statsskicket, redogöres i tur och ordning för riksdagen och regeringen, medborgarnas allmänna rättigheter, landskapet Ålands särställning samt partiväsendet. Då författaren i samband med sin skildring av såväl riksdagen (den proportionella valmetoden) som regeringen (koalitionsministärernas politiska struktur) berört partiförhållandena, förefaller det naturligt, om han i direkt anslutning till dessa båda underavdelningar placerat framställningen av partiväsendet. Nu kommer avsnittet om partierna väl isolerat, avskilt från sitt naturliga politiska sammanhang. Förmodligen har dock författaren grundade skäl för sin gruppering av materialet.

För den svenskspråkiga befolkningen i Finland måste docenten Lindmans förtjänstfulla arbete vara en välkommen handbok. I Sverige blir den en värdefull tillgång för var och en, som önskar orientera sig i finländskt statsskick, och med fördel kan den införas i kurslitteraturen vid våra universitet och högskolor.

Arne Wählstrand.

Till red. insända skrifter.

- Finsk Kommunaltidskrift.* 1941. Nr 4. Hfors 1941.
Finsk Tidskrift. T. CXXIX. H. 6. Åbo 1941.
Förvaltningsrättslig Tidskrift. Årg. 4. H. 3. Sthlm 1941.
Helsingfors stads statistik. I. Hälso- och sjukvård 1939. Hfors 1941.
Historisk Tidskrift. 1941. H. 2. Sthlm 1941.
Industria. Årg. XXXVII. Nr 13—18. Sthlm 1941.
Institut International d'Agriculture. Rome: Revue internationale d'Agriculture. 1941. Nr 5—6. Rome 1941.
Kommersiella Meddelanden. Årg. 28. Nr 6—8. Sthlm 1941.
Kommunaltidningen. 1941. Nr 6—8. Hfors 1941.
Meddelanden från Skattebetalarnas Förening. Nr 73. Sthlm 1941.
Mercator. Årg. XXXVI. Nr 24—34. Hfors 1941.
Nationalökonomisk Tidsskrift. 1941. H. 2—3. Kbhvn 1941.
Nordisk Försäkringstidskrift. 1941. Nr 3. Sthlm 1941.
Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. 1941. H. 4. Sthlm 1941.
Skandinaviska Banken. Kvartalsskrift. 1941. Nr 3. Sthlm 1941.
Social Tidskrift. 1941. Nr 5—6. Hfors 1941.
Sociala Meddelanden. 1941. Nr 6—7. Sthlm 1941.
Socialt Tidsskrift. 1941. Nr 6. Kbhvn 1941.
Statistisk Maanedsskrift. 1941. Nr 1—3. Kbhvn 1941.
Statistisk Månadsskrift. Årg. 36. Nr 5—7. Sthlm 1941.
Statistisk Årsbok för Sverige. 1941. Sthlm 1941.
Stockholms stads statistik. XIV: 20. Allmänna val i Stockholm 1939 och 1940. Sthlm 1941.
Sunt Förnuft. Årg. XXI. Nr 5—6. Sthlm 1941.
Svensk Juristtidning. 1941. H. 6. Sthlm 1941.
Svensk Tidskrift. 1941. H. 5—6. Uppsala 1941.
Svenska Stadsförbundets Tidskrift. 1941. H. 5—6. Sthlm 1941.
Sveriges officiella statistik. Befolkningsrörelsen år 1938. Av Statistiska Centralbyrån. — Industri år 1939. Av Kommerskollegium. — Riksdagsmannavalen åren 1937—1940. Av Statistiska Centralbyrån. — Olycksfall i arbete år 1938. Av Riksförsäkringsanstalten. — Sjöfart år 1939. Av Kommerskollegium. Sthlm 1941.
Theoria. A Swedish Journal of Philosophy and Psychology. Vol. VII. Part II. Lund 1941.
Tiden. 1941. Nr 6. Sthlm 1941.
Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund. Årg. 7. H. 3—4. Sthlm 1941.
Weltwirtschaftliches Archiv. Band 54. Heft I. Jena (tr. Hamburg). Vi. 1941. Nr 24—35. Sthlm 1941.
Översikt över obligationsmarknaden i Sverige 1940. Utg. av Göteborgs Bank. Sthlm 1941.
- BESS, DEMAREE, Vår gräns vid Donau — en amerikansk journalists upplysningar. Sthlm 1941.
 GUARNERI, FELICE, Autarkie und Aussenhandel. (Kieler Vorträge 65.) Jena 1941.
 HANNEKEN, VON, Tysklands råvaruförsörjning. Föredrag inför de i Berlin verksamma utrikeskorrespondenterna den 9/4 1941. Sthlm 1941.
 LORENTS, YNGVE, Balkan i smältdegeln. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) Sthlm 1941.
 OHLIN, BERTIL, Utrikeshandel och handelspolitik. Andra upplagan. Sthlm 1941. Bokförlaget Natur och Kultur.
 STECHERT, KURT, Tysklands marsch mot öster. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) Sthlm 1941.
 ÅKERMAN, JOHAN, Sveriges ekonomiska läge. Tillbakablick och framtidsperspektiv. (Skrifter utgivna av Nationalekonomiska Föreningen i Skåne. II.) Malmö 1941. C. W. K. Gleerups Förlag, Lund.
 Europe's trade. A Study of the Trade of European Countries with Each Other and with the Rest of the World. Geneva 1941.
 Finlands blå-vita bok. II. (Internationell Politik 20.) Sthlm 1941. Kooperativa förbundets bokförlag.
 Fredrik den store. Soldaten, Statsmannen, Filosofen. Urval ur hans skrifter av FRANZ RIEDWEG. Sthlm 1940. Hugo Gebers Förlag.

**Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen
har utkommit:**

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:—.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsäld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsäld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfallssamlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—.
- XXVIII. HÄNNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3: 75.